

naše planine

3-4 1964

»The Mountains«
Review of the Alpine Association of Croatia
 »Nos Montagnes«
Revue de la Fédération Alpine Croate
 »Le nostre Montagne«
Rivista della Federazione Alpina Croata
 »Unsere Berge«
Zeitschrift des Kroatischen Bergsteigerbundes

Izдавач: Planinarski savez Hrvatske

Glavni i odgovorni urednik: Dr Željko Poljak, Zagreb, Cesarčeva 5 II

Redakcioni odbor: Ing Lota Arch, prof. dr Vladimir Blašković, prof. Srećko Božičević i prof. dr Mihajlo Pražić

Adresa uredništva: »Naše planine«, Zagreb, Gajeva 2a, tel. 37-316

Tisk: ITP »A. G. Matoš« — Samobor 1964.

Izlazi u šest dvobroja godišnje. Godišnja pretplata za pojedince iznosi 600 dinara, a za kolektive i ustanove 1200 dinara. Cijena pojedinom dvobroju 150 dinara. Pretplate se šalju čekom na Planinarski savez Hrvatske Zagreb (za »Naše planine«) na tekući račun 400-181-608-231.

GOD. XVI OŽUJAK—TRAVANJ 1964 BROJ 3-4

SADRŽAJ

Dr Branimir Gušić: Brada u Prokletijama	49
Vlado Oštirić: Poraz u planini	71
Uspon na Komove u 1841. godini	75
Uzeir Beširović: Tužni spomenik na Bjelašnici	78
Janko Dujić: Kalin i Rudina	79
Stanko Gilić: Trnovački Durmitor	83
Hrvoje Malinar: Zelena pećina na Krbavskom polju	85
Dr Željko Poljak: Sunce u planini	87
Alpinizam u Sovjetskom savezu	93
Opet sjeća šume na Medvednici	95
Što se događa na Šar-planini?	97
Franjo Kordić: Uredništvu »Naših planina«	99
Mina Hopić: Prvi put na Vlašiću	100
Vijesti	101

DR BRANIMIR GUŠIĆ, Zagreb

Brada u Prokletijama

Prvi put sam je ugledao jednoga rosnoga ljetnoga jutra na silazu sa Jezerskog Zastana. Osupnule su me njene strme strane što su se gubile u bezbroj okomitih stijena i šiljaka najfantastičnijih oblika. Ponovno je zaokupila moju pažnju jednoga olujnoga ljetnoga poslijepodneva kada mi se ukazala sa svoje najljepše, sa zapadne strane. Stajao sam na travnatom grebenu Maja Camit, nad Volušnicom, u zelenoj Popadiji, a podno mene iz Grbajskoga Zastana, 300 m niže, kovitlale su se magle, što ih je svježi sjevernjak izgonio uza njene strme strane. Ukaživale su se na časove od nedavne kiše isprane tamne stijene i duboki ledenjački kotlovi sa svojim огромnim snježanicima što sakriveni među stijenama daleko u ljeto zadržavaju svoj stari zrnati od padajućega kamenja izbratzdani crno-smeđe obojeni snijeg. S očišćenoga zapada sunce je prodiralo među raskidane magle i crtalo svoje zlatne šare i tamne sjene na tim snježanicima i dubokim raspuklinama njenih razlomljenih i nepristupačnih okomitih strana. Blizu same granice bijela kapa svježeg snijega bljeskala se u zalazećem suncu i krunila glavicu najvišeg vrha ovog nepristupačnog i do tada nepoznatoga svijeta. Pa kad sam onda jednom iz Ropojanske doline od Jezerca (Liqueni Geshtarës) ušao u taj hladan svijet okomith stijena, tamnih raspuklina i odbojnih snježanika, prelazeći samom graničnom crtom podno prijeteće Maja e Forcs (vrha od snage) kroz Ropojanska vrata ili kako ih domaći lovci zovu Gryka e Lakojet (pasji prelaz, od imenice lakoj što označava brzoga lovskog psa) i sašao u najslikovitiji dio naših Prokletija, u Grbajski Zastan, čežnja da uđem među ove stijene, da upoznam skrovite cirkove njihovih vrhova nije me ostavljala. Kroz godine uvijek sam ponovo ovamo navraćao otkrivajući za me uvijek nove i neočekivane ljepote i doživljaje. Pa kad je urednik »Naših planina« zatražio od mene da poslije toliko godina mojih šetnja ovim prekrasnim krajem napišem nešto o svojim doživljajima i u ovom dijelu naše granice, odlučio sam se da ovaj članak posvetim Bradi, dijelu naših Prokletija, koji je predamnom najdulje čuvao i najteže odavao svoje skrovite ljepote.

Pod imenom Brada javlja se ovaj dio Prokletija prvi puta u nauci na Cantelli-evoj karti objavljenoj u Veneciji god. 1689. u drugom izdanju Rossijeva Mercurio Geografico zajedno sa čitavim nizom geografskih podataka o planinskim predjelima Malesije, koje tada po prvi puta nalazimo navedene na

jednoj geografskoj karti. Ova se karta toliko razlikuje od svih od nje starijih a i mnogih mlađih karata ovoga kraja, da moram pretpostaviti, da je njen autor svoje podatke crpio iz opisa nekoga nama nepoznatoga putnika koji je ovuda putovao negdje krajem 15. ili u prvoj polovini 16. vijeka. Već je Nopcsa dobro opazio da je to morao biti pouzdanik mletačke vlade, vjerojatno fratar franjevac, koji je kloneći se muslimanskih krajeva obilazio katolička plemena Malesije i pred mletačko-turski rat god. 1570. ili 1583. sakupljao geografske podatke a možda i nagovarao ta već prije buntovna planinska plemena na ustanak protiv Turaka. Za nas je od važnosti da je već u to doba čitava ta skupina zapadno od Ropojana nosila naziv Brada ili, kako je 6 godina kasnije Coronelli na svojem Atlante Veneto od god. 1691. iskrivljeno zove, Biada. Bradu spominje i liječnik Ami Boué u prvoj polovini prošloga stoljeća u svojem opisu Gusinja pod iskrivljenim nazivom Brata. Ovaj isti naziv Brada sačuvao se za taj dio Prokletija sve do nas, pa tako tim imenom nazivaju okolni stanovnici (Vusanjci, Doljani i Gusinjci) čitav onaj planinski splet, što se od centralnih danas albanskih vrhova Maja Nigvaçit, Maja Lagojve, Maja Shkurs i Maja Forcs između dolina Ropojana na istoku i Dolje na zapadu pružio na sjever u smjeru Gusinja.

Beogradski alpinisti koji su nizom svojih dijelom i prvenstvenih uspona upravo u najnepristupačnijem dijelu ove planinske skupine stekli velike zasluge za bolje poznavanje ovoga najlepšega i planinski najinteresantnijega dijela naših Prokletija, počeli su za njen naziv propagirati ime Karanfil, polazeći od pogrešne ali za planinara razumljive pretpostavke, da naziv najvišega vrha treba da nametne ime i čitavoj njegovoj skupini, okrstivši imenom karanfila najviše vrhunce čitavog ovoga planinskoga sklopa. Život nas međutim u cijelom svijetu uči upravo obrnuto. Planištaci svojim planinama nadjevaju imena prema svojim potrebama, odnosno vrijednosti koju izvjestan planinski predio za njih predstavlja. Najčešće su to pašnjaci, rjeđe šumski kompleksi ili rudna blaga, a posve iznimno najviši vrhovi. Ovi posljednji samo u onim rijetkim slučajevima kada svojim izuzetno istaknutim položajem udaraju pečat čitavome kraju, te se u prvotnom primitivnom vjerovanju domaćih stanovnika stvara mišljenje da su oni sijelo bogova ili ti vrhunci postaju sakralna mjesta gdje se na izvjesne dane prinose žrtve natprirodnim silama. Od čitavoga niza takovih vrhova svima nam je dobro poznat Triglav u našoj zemlji i Olimp u Grčkoj, te Sveti brdo u našem Južnom Velebitu. Kako pašnjaci upravo u plavsko-gusinjskom kraju od davnine igraju u ekonomici tamošnjih žitelja odlučujuću ulogu, to je razumljivo da se upravo njihovi nazivi u velikom broju slučajeva dali ime i čitavim planinskim skupinama, pa su tako pasišta Bjeliča i Popadije, da spomenem samo neka iz neposredne blizine, dala ime čitavoj planinskoj skupini na isti način kao što je i ime Brada od domorodaca prošireno na cijelu planinsku skupinu između Grbaje i Ropojana. Polazeći od naučno jedino ispravnog stanovišta da su za određivanje topografskog nazivlja isključivo mjerodavni domaći ljudi, u prvom redu starinci, i to opet preteženo oni koji se kreću poslom ili imaju posjeda u dotičnom kraju, moramo i u ovom slučaju poštivati taj jedino ispravan princip i za našu planinsku skupinu zadržati ime Brada, kako ju zovu i svi starinci u tome kraju. Kakvoga je porijekla ime Brada i što ono zapravo znači, danas je još nemoguće utvrditi. Sigurno je da ono nije slavenskoga, a vjerojatno niti šip-

Na vrhu Maja Bals (2460 m)

Foto: Dr B. Gušić

tarskoga porijekla, nego da to ime pripada u grupu onih starih naziva što su nam ih namrli narodi koji su već davno nestali iz ovih strana.

Detaljna topografija naše skupine još je posve neodređena. Na zvaničnoj karti Geografskog instituta JNA ubilježena su na tome području svega dva naziva: Vezirova Brada kraj kote 1780 i Maja Potkajs (pogrešno mjesto Podkojs) kraj kote 2110 m. Preostale dvije kote na našoj teritoriji: 2220 i 2441 ostale su neimenovane. Pored ovih naziva susrećemo na Nopcsinoj karti iz god. 1910. bez naznake visine još navedene: Maja Karanfilit (pogrešno Karefilit) i Škroza na našoj, a Maja Vukočes na albanskoj strani naše skupine. Jedan od najzaslužnijih beogradskih alpinista za upoznavanje ovoga kraja, Branko Kotlajić, pokušao je da na dva grubo nabačena nacrta unese nešto više svjetla u nazivlje ove toliko slabo poznate oblasti. Obje su skice izašle kao prilog njegovom članku: »Karamfil — pronađenak i osvajanje«, objavljenom u časopisu Planinarskog saveza Srbije »Kroz Planine« u martu 1958. (God. V br. 12 str. 11—12). Ove su skice sigurno znatno olakšale orientaciju upravo u predjelu najvećih vrhova, dakle tamo gdje su one za planinara bile najpotrebniye, a u koji su domaći pastiri i lovci samo izuzetno ulazili. Ali pitanje nazivlja one nisu olakšale. Naprotiv, stvar se još više zamrsila. Dva su se pitanja postavila pred autora: imenovanje niza orientacionih točaka u najvišem sklopu, koje su važne za penjača, a ostale su do sada neimenovane, budući da za domaće ljude nisu bile ni od kakove važnosti, i zajedničko jedinstveno ime za čitavu skupinu najviših vrhova Brade uz državnu granicu, jer takovo zajedničko ime samo za te vrhove u narodu očigledno ne postoji.

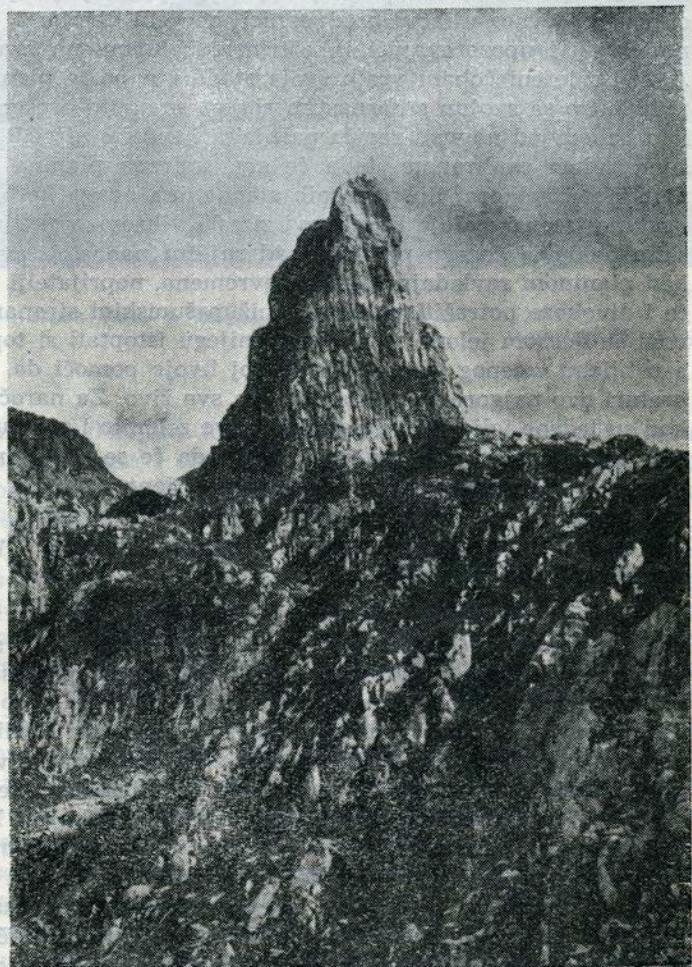
U analizu novostvorenih imena iz one prve grupe ne ćemo ulaziti, jer su one stvar ukusa njihovih autora. Mi treba da se zadržimo samo na drugom problemu: zajedničkoga naziva za grupu najviših vrhova, koji svakako nedostaje, a čija potreba se ne može poreći. Međutim, put kojim su tu pošli Kotlajić i drugovi, nije najsretniji. Oni su naime ime koje postoji u Bradi za određenu skupinu istaknutih vrhova prosti prenijeli na grupu najviših uzvišenja na granici i tako nepotrebno stvorili zabunu, koju je sada veoma teško ispraviti. Izvan svake je, naime, sumnje da naziv »Karanfili« treba da ostane za skupinu vrhova koji nose to ime: Karanfil Brade, Veliki i Mali Karanfil i Karanfil Ljuljaševića. To je tim više opravdano što je ova skupina morfološki vrlo istaknuta i dobro odijeljena od svoje okoline, kako se to i na priloženoj karti može veoma dobro uočiti. Osim toga upravo vrhovi što su ih beogradski drugovi nazvali Karanfilom nose svoja određena šiptarska imena: Maja Bals, Maja Gur ē Zjarmit i Maja Keće, pa nema nikakvoga razloga, a niti je dozvoljeno, za njih izmišljati nove nazive. Može se međutim dopustiti da nova turistička eksploracija ovoga kraja zahtjeva da se pod jednim zajedničkim imenom obuhvati sva tri najviša vrha Brade: Maja Bals, Maja Gur ē Zjarmit i Maja Keće. Samo u tom slučaju mora se naći nov naziv, koji ne će niukoliko dolaziti u sukob sa postojećom toponomastikom. Pronalazak takovoga novoga imena ja vrlo rado prepustam zaslужnim beogradskim drugovima.

Ja sam pokušao da na priloženoj karti koju je na njemu svojstven odličan način na moju molbu izradio prof. Mirko Marković iznesem topografiju toga kraja kako sam ju u zajednici s kolegom dr Ž. Poljakom mogao sakupiti od domaćih ljudi u Dolju, Koljenovićima i Vusanju, a napose u Ljuljaševića iz Nikči i iz Dolja, koji sami već generacijama izgone stoku upravo u područje Brade. Sigurno i ovo nazivlje nije potpuno bez grešaka. Trebalo bi ga nadopuniti i još jednom provjeriti preko u Albaniji kod starijih ljudi iz Nikči, koji su ranije pasli svoja stada u Bradi i ljetovali na Buni Rethi Vukotzes. Za vrijeme moga posjeta tamo je bila samo jedna koliba, koja je pripadala Prenk Plumi iz Nikči, rođaku Ljuljaševića.

Izdignuta između dviju tektonski uslovljenih dolina Ropojana i Dolja, Brada nosi sve karakteristike ovoga kraja Prokletija. Dok njezini najviši dijelovi sa svojim jurskim i trijaskim vapnencima i dolomitima čine dio tzv. Nopcsine Sjevernoalbanske ploče sa svim značajkama krasa, sjeverni dio sa svojim škriljavcima i mjestimice ubačenim eruptivnim i starim vapneničkim stijenama i uslijed toga s bogatstvom izvora i bujnim zelenim pokrivačem pripada prostranoj škriljavačkoj oblasti sjevernih Prokletija. Oštra granica obaju ovih svjetova dolazeći iz Čerema preko Caf Bora prolazi podnožjem Bjelića, i iz Gornjeg Vusanja zahvaća Bradu, siječe ju nešto sjevernije od Skala Vezirit, te se odsječeno spušta u dolinu Dolje, u smjeru Grbaje.

Prelaz je ovdje nagao i neposredan. Dolazeći sa cvjetnih livada Vezirove Brade i Jezerca, malene lokve, posljednjega ostatka nekadašnjega većega ledeničkoga jezera, ostaje čovjek zapanjen kod izbivši na vrh Skale Vezirit ugleda pred sobom ploču sivoga vapnenca, gotovo bez ikakove vegetacije, išaranu škrapama, izbrazdanu raspuklinama i nagnutu u smjeru Dolje. Ta pusta kamena ploča, oivičena u pozadini rastrgnanim grebenima i oštrim šiljcima najviših vrhova Brade, ta bezvodna pustinja, ispresjecana ponikvama i dolovima, s njenim snježanicima i usred ljeta, djeluje hladno i odbojno i po-

svema podsjeća na slične poglede u prostaranoj pustoši susjednoga Bjeliča. Čovjek zaista stiče dojam kao da se sva ova masa vapnenca prelila preko škriljavačke podloge i upravo se na ovom mjestu zaustavila u svojem nadiranju. Njezini krajnji ogranci djeluju poput ogromnoga skamenjenog vala, zaustavljenoga za vazda upravo na ovome mjestu. Ali bi se ljuto prevario tko bi vjerovao da u toj kamenoj masi nema života. U kasno ljeto kad je trava sprljena od duge suše i jakoga sunca, ona zaista i djeluje kao pustinja. Ali u proljeće, kad pod udarcima nadirućega sunca snijeg stane naglo kopniti, kad je svaki grumen zemlje natopljen vodom, tada se sve raspuklime i svi dolovi gdje se zadржалo i malo zemlje pokriju bujnim zelenilom guste planinske trave. Zrak je natopljen mirisom bezbrojnoga cvijeća, čije cvjetne glavice proviruju iz svakog škripa i ispod čije bujne palete jarkih boja posvema iščezava sivina vapnenačke podloge. Žubor vode javlja se posvuda. Čuje se zujanje pčela i bumbara, a ptice veselo cvrkuću nalazeći obilno hrane u ovom raspojasanom

Majevica (1950 m)

iznad Mečkinog dola

Foto: Dr B. Gušić

životu koji kao da se žuri da što bolje i što temeljitije iskoristi ovaj kратак vremenski predah. Sva je planina tada raspjevana, nabrekla od bujnoga života, kao dojke mlade majke, kad po prvi puta treba da nahrane novorođeno čedo. Tada se rađa ona paša koja će nekoliko nedjelja kasnije napuniti vime na svilorunih ovaca, glavnoga imanja gorštaka stočara od pamtivijeka. Stoka će postepeno pasti ove planinske strane od najnižih obronaka do najviših zelenih pasova i sakrivenih lastva, u stopu prateći obnavljanje vegetacije. Tada će oživjeti i najzabitniji i naskrovitiji dijelovi planine. U dugim redovima ovce će jedna za drugom u neprekinutom redu, poput nanizanih bisera na ženskoj ogrlici, utaptati svoje uzane staze u preostalim snježanicima i strmim siparima na stranama ledenjačkih kotlova u potrazi za svježom pašom. A plahe divokoze, ti najplemenitiji stanovnici ovog neprohodnog stijenja i ovih gudura, povući će se u najzabitnije zakutke oko Maja Bals i njezinih susjeda, na one strme proplanke sa Ropojanske strane, gdje je još i u pozno ljeto paša najslada i najbujnija i do kojih ne mogu prodrijeti ni ovce ni čobani, odrasli u ovome bespuću. Tu će one preživjeti posljednje nedjelje ljeta, ovdje će ih čuvati od drskih lovaca njihovi predvodnici, ponosni divojarci, stoeći uvijek na budnoj straži i upozoravajući ih oštrim zviždukom na svaku prijeteću pogibelj. A kad s jeseni čobani vrate svoja stada i napuste planinu, kad prvi mrazevi pred jutro sa svojim srebrnastim sjajem prekriju osušene vlati spaljene trave, kad i medvjed napusti regiju pašnjaka i sađe u niže dijelove planine, u guste šume, idući za hranom, tada će sva smirena planina ponovo postati široko plandište divokoza, tih ponosnih stanovnika ovoga herojskoga kraja. Tek kad nastupe jesenske oluje i kad prvi zimski vihrovi prekriju svježim bijelim zimskim pokrivačem svu planinu, kad snježni nanosi izravnaju sve neravnosti i kad planinom zavladaju zimska nevremena, neprijatelji svega živoga, tek tada će i divokoze potražiti utočišta u nižim šumskim stranama, gdje će pod kakavom stoljetnom jelom u dubokom snijegu istoptati si toplo ležište u zavjetrini a u blizini zelenog granja čije će joj hvoje pomoći da, iako oskudno, nekako preturi ovo najgore i najteže doba za sve živo. Za naročito dugih i oštrih zima kad su ledene iglice i ovdje prekrile sve zelenilo i svu šumu pretvorile u smrznuti bajni hram, u ledenu grobnicu, tada će se natjerane praiskonskim nagonom za održanjem spustiti i do stogova sijena u blizini ljudskih naselja i postati lagani plijen dviju najvećih grabežljivaca: ljudi i vukova. U proljeće će one opet biti prve koje će napusiti toplu zaštitu šume i vratiti se na svoje prostrane slobodne planinske visove.

Dva su elementa koja su i u Bradi kao i u svim ostalim našim vapneničkim planinama oblikovala sitnije oblike reljefa. To su glacijacija i stvaranje krasa. I ovdje je nakon svršenih tektonskih procesa glacijacija bila prva koja je novostvorenoj gorskoj masi modelirala finije oblike. Brojni ledenjački kotlovi gotovo su svi, analogno kao i u susjednom Bjeliču, okrenuti na sjeverozapad, a njihovi su lednici zajedno s ledenjacima najviših vrhova iznad Vojuše i Grbajskoga Zastana, danas već na albanskom teritoriju, stvarali lednjak koji je ispunjavao dno današnje doline Grbaje i Dolje, te poviše mosta u Dolji nagomilaju svoju posljednju čeonu morenu, najmlađu od triju, koje označavaju i tri periode würmske glacijacije. Kako se on u visini Gusinja slijeva u jedinstveni ledenjak s lednim masama koje su nailazile iz Ropojana i Bjeliča, to se i njegova čeona morena gubi u zajedničkim morenskim nansima oko Gusinja i Plava ovoga velikoga ledenjaka glacijalne würmske epohe

Stara kula u Bogajićima više Plava

Foto: Dr B. Gušić

na Balkanu. Naknadni postglacijalni kraški procesi znatno su produbili i ustrmili negdašnja ledenjačka legla i stvorili niz zatvorenih dolina i jako udubljenih ledenjačkih kotlova od kojih su najimpozantniji oni na sjeverozapadnoj strani od Maja Gur ē Zjarmit i Maja Keće: Donji kotao zvan od Gusinjaca i Dilin Katun, i Gornji, posve zatvoreni kotao, najimpozantniji od svih meni poznatih ledenjačkih cirkova u Prokletijama uopće. Zašto su »Bošnjaci« iz Gusinja ovome Donjem kotlu nadjenuli ime Dilin Katun (a ne Dinin Katun, kako ga pogrešno naziva ing. Božinović u svojem članku: »Masiv Karanfila« u časopisu Planinarsko-smučarskog saveza Srbije »Kroz planine« u svesku jun-septembar 1960. (god. VII, br. 17–18, str. 5), ne mogu objasniti, budući da tu nikada nije bilo katuna. U ovaj se kotao samo izgonilo jalovo, a napose jagnjad i tamo zatvoreno u kotlu ostavljalo i bez čobana da pase. Naziv Dilin Katun dolazi od muškoga imena Dilin, Dila. (Usporedi i Čafa Dilit u grebenu sjeverno od Starca (2426 m), prelaz iz Komarače u Bjelihu, te Dilin Most, toponim u nekadašnjem Kneževačkom okrugu u Srbiji. Izgleda da se radi o vlaškom imenu, za što bi govorio i podatak o fundacionalnoj ispravi opatije Topusko od kralja Andrije II, izdane god. 1213. gdje se među jobagionima spominje i neki: »Dilin cum parentela« [Smičiklas: Codex sv. II Zagreb 1905, str. 117]). Na ropojanskoj strani proces

stvaranja krasa mnogo je intenzivniji, pa su sakriveni ostaci ledenjačke erozije mnogo slabije vidljivi pod velikom masom nanešenoga i oburvanoga materijala i velikih sipara. Ova jugoistočna strana jako je izložena djelovanju južnih vjetrova koji mnogo više razaraju stijene od onih na suprotnoj sjeverozapadnoj strani. Ipak je strmina i na ovoj strani veoma znatna, pa su tako silazi u Grbaju također veoma strmi, a ponegdje i neprolazni za blago.

Od morfoloških osobitosti treba još spomenuti »Šuplja Vrata«, veliki prozor u vaspnenačkom grebenu, koji omogućuje strmi prelaz iz velikoga cırka Ljubokuča u susjednu Krošnju. Silaz je ovdje tako strm da je opasan i za jagnjad, a za ovce je u najvećem dijelu godine uopće neprolazan. Za vrijeme nevremena južni vjetar tolkom silinom udara kroz taj otvor u stijeni da je i za vještoga planinara opasno prolaziti njime. Neposredno sa zapadne strane strmo se uzdiže u grebenu slikoviti vrh Maja Njer ē Krit (= vrh smrznutoga čovjeka) jer mu strana prema Krošnji s izvjesnoga položaja naliči na glavu i prsa skamenjene ljudske prilike. Priča hoće, da su to ostaci okamenjenog čobana koji se drznuo da se progoneći divojarca uspne uz ovu strmu stijenu. Naziv Ljubokuč je noviji slavizirani oblik starijega šiptarskoga naziva »Ljugu ē Kuč« što znači crveno korito zbog crveno obojenih stijena koje se javljaju na podnožju Njer ē Krita. Pozadinu Ljubokuča i Mečkinog dola čini grupa Karanfila: Karanfil Brade (2119 m), Veliki (2220 m) i Mali Karanfil i Karanfil Ljuljaševića.

Južno od njih, odijeljena strmim prijevojem i dubokim ledenjačkim kotлом svršava u glavnom grebenu skupina Njer ē Krita i Šupljih Vratiju sa morfološki dobro istaknutim vrhom visine oko 2260 m, koji su beogradski drugovi dobro imenovali Obla Glava. S toga vrha veoma je lijep i instruktivan pogled ne samo u smjeru Ropojana i najviših prokletijskih visova oko Maja Jezerce, nego i na južnu, najvišu skupinu Brade. Od Oble Glave put jugozapada odijeljen Gornjom Krošnjom i sa dva dobro vidljiva prelaza iz Grbaje put Ropojana, »Qafa ē Skrožs (= krošnjina vrata) na sjeveru i »Qafa ē Brijे Hadžiis« (= prelaz od Hadžijine glavice) na južnoj strani Hadžijine glavice, uzdiže se najviša skupina Brade koju od daljnjih vrhova glavne centralne grupe Prokletija, već onstran naše državne granice, oštros dijeli duboki usjek Ropojanskih Vratiju. U tom teško dostupnom grebenu ističu se tri vrha približno jednake visine koji svi sigurno prelaze 2400 m. To su od sjevera prema jugu: Maja Bals, (= Balino brdo, oko 2460 m), Maja Gur ē Zjarmit (= vrh vatrenog kamena, oko 2490 m) najviši vrh čitave Brade i Maja Keče (= gadan, zao vrh u smislu mogućnosti uspona, oko 2441 m) već blizu same granice.

Od brojnih izvora u škriljavačkom dijelu Brade treba naročito istaknuti dva najznačajnija: onaj povije stanova Koljenovića na »Svatovskoj Ravni« (= »Breg des Mora«) i »Vezirovu česmu« u velikoj bukovoj gori prije nego što se izbije na rudinu Vezirove Brade i na same katune.

U opisu Brade ne smijemo izostaviti Dilin Katun i njegov gornji kotao. To je van sumnje najslikovitiji i najzabačeniji predio ne samo Brade nego čitavih naših Prokletija uopće. Duboko usječen sa sjeverozapadne strane u masiv najviših vrhova Brade, s jakim i stalnim vrelom žive studene vode na podnožju, taj dvogubi kotao vanredno strmih, djelomično okomitih strana, uvijek ispunjen ogromnim masama snijega, opkoljen šiljatim vrhovima, koji strše »nebu pod oblake«, čuva u svojoj divljini svu praiskonsku snagu ovih planina.

Stogovi sijena spremljeni za zimu (Dolja)

Foto: Dr B. Gušić

Strmim snježanicima i preko stjenovitoga skoka ulazimo u manji gornji ko-tao, ovičen okomitim stijenama Maja Keće i Maja Gur ē Zjarmit. Vrelo izbjiga na granici nepropusnih flišnih naslaga, usred bujne vegetacije, i toliko je snažno, da je moglo vodom opskrbljivati vojničko uporište, što su ga Talijani za vrijeme rata bili podigli iza posljednje livade u dnu Grbaje.

Brada je bila od starine klimentaška planina tj. od vremena kada su Klemente iz svoje stare postojbine oko negdašnjega rimskoga utvrđenja Clementiana, koje je ležalo sjeverno od Spasa i po kojem je onda cijelo pleme i dobilo svoje ime, došli u područje gornje Cijevne. O davnom naseljenju svjedoči i staro klimentaško groblje na prelazu »Qafa ē Vorrē« iz Vezirove Brade u Dolju. I danas se vidi oko desetak grobova pokrivenih velikim kamenim pločama s usjećenim krstovima. Tek u vrijeme sile skadarskih vezira ovi su Bradu oteli Klementama i dali da se njome izdržava njihova »Vezirova džamija«, što su je bili podigli u Gusinju kad je tamo otpočelo turčenje Klimenata. Otada su Klemente držali Bradu u zakupu, plaćajući 7 do 12 kesa zlata u ime travnine godišnje. Kasnije su je veziri oduzeli vakufu te su tu travninu sami ubirali.

Brada je slaba planina. Zato joj i nema spomena u sačuvanim sredovječnim ispravama. U doba dok je za stoku bilo dovoljno paše ona se i nije računala među planine o kojima je vrijedilo voditi računa. Izgleda da je tada pri-

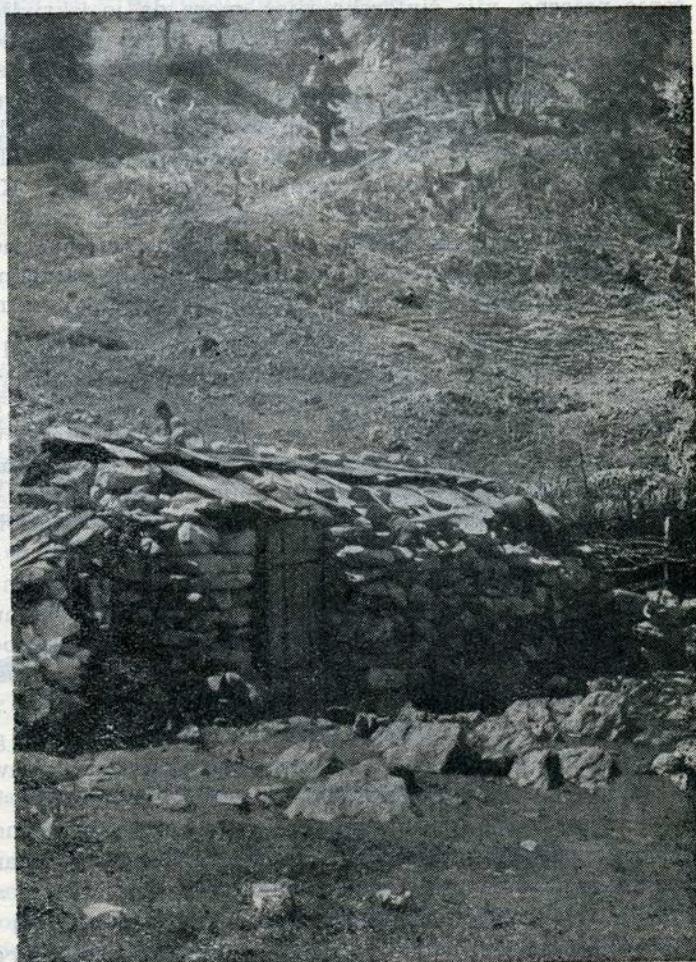
padala manastiru Dečanima zajedno s okolnim planinama. Ipak, nema sumnje, da je od davnine služila za ispašu. Za to govori njen položaj u neposrednom susjedstvu nekada bogate i gusto naseljene Plavsko-gusinjske doline i pokraj važnih starih planinskih prelaza: dolinom Ropočana i Pećkoga prevoja odnosno preko Popadije za Nikči i dolinu Cijevne ili kroz Grnčar u Vrmošu za Skadar i u Primorje.

Plavsko-gusinjska kotlina bila je već u antikno doba i u Srednjem vijeku gusto naseljena. Izgleda, da je najveći broj današnjih sela već i u ono doba bio napušten. O tome nam svjedoče antikni ostaci koji se nalaze rasijani po svoj dolini te brojna »latinska« i »grčka« groblja sa svojim velikim kamenim pločama, u pravilu bez natpisa i bez ukrasa, toliko karakterističnim za naš rani Srednji vijek. Centar doline bila je varošica Plav spominjana u našim srednjevjekovnim ispravama. Ovdje, pored jezera, u Ribarima, te na Meterizu i na Janjinoj Glavici vide se ostaci starih groblja. Na Janjinoj Glavici, narod priča, da je nekada stajala crkva na čijim su temeljima begovi Ferovići, poturčeni Kuči, kasnije podigli džamiju. Sve su to ostaci iz Srednjega vijeka. Ali na mjestu gdje je danas podignuta nova zdravstvena stanica bilo je antikno »latinsko« groblje, a raspoznivali su se ranije i ostaci velike crkve, solidne građevine iz lijepo tesanoga kamena. Po gradi sudeći moglo se ovdje raditi o bazilici iz ranokršćanskoga, svakako još antiknoga doba. Sve je to uništено prigodom gradnje nove zdravstvene stanice, a da ni jedan stručnjak nije imao prilike da prigodom kopanja snimi temelje i prouči izvadenu građu. Prema pričanju Dragutina Mikića, službenika u penziji, našlo se tom prilikom i ulomaka natpisa ispisanih velikim latinskim slovima. Sve je to svršlo u drobilici ili u zidinama nove zgrade kao građevni materijal.

Ali ostatke nekadašnjeg naseljenja ne nalazimo samo u Limskoj dolini, Plavsko-gusinjskoj kotlini, Grnčaru i Vrmoši, dakle uzduž staroga, još predrimskoga puta koji je iz sunčanoga Primorja vodio u srce ovih tada teško pristupačnih planinskih oblasti. Mi ih nalazimo i u neposrednom podnožju naše Brade u Dolji, pod Šćekića kršom, pa i u samim planinama, u Romanu i na Fusha Rudnitzes. Tako se odmah na kraju Gusinja, poviše katoličke crkve, na obroncima Kačanika, nalazi »grčko groblje« sa brojnim grobovima položenim pravcem istok — zapad i prekrivenim velikim kamenim pločama bez ikakovih oznaka. Na vrhu ovoga brdašca naziru se temelji crkvice »primorskoga« tipa, nalik na srednjevjekovne crkvice, čijih ostatke nalazimo rasijane posvuda po Poibaru i Limskoj dolini. Lijevo pak od puta za Dolju, na samoj čeonoj moreni nekadašnjeg doljanskog ledenjaka, na mjestu zvanom »Glavica«, nailazi se kod obrađivanja zemlje na temelje kuća i na lončariju naših srednjevjekovnih naselja. Dalje na ulazu u Dolju iznad prvih kuća, a na obroncima Kodre, na mjestu zvanom »Laze Grnčarske« nalaze se također temelji kuća i hrbine, za koje narod priča da su pripadale nekom »grčkom gradu«, a pod samom Kodrom na Glavici Bajrovića stoji staro »latinsko groblje«. U samoj Dolji povrh mosta i sadanjega groblja na mjestu zvanom »Budžak« vide se ostaci »latinske crkve«. S istočne pak strane Brade, na putu iz Gusinja za Vusanje podno »krša Šćekića« ima dva starinska groblja: ispod puta »grčko«, a iznad »svatovsko« groblje. Naziv planine Roman podsjeća nas na staro antikno naseljenje, a i ime doline Ropočani je romanskoga, možda vlaškoga porijekla. (ropo = kamen, stijena.) Uspomena na slavensko naseljenje sačuvana je ne

samo u nizu slavenskih naziva kao što su Maja Jezerce, ime najvišeg vrha Prokletija i Zastan, te Jezero u Ropojanu, nego nas na nj podsećaju i grobne humke što ih nalazimo razasute po obroncima Maja Petzaketzit istočno od Fusha Rudnitzes, a koje sadašnji stanovnici nazivaju slavenskim grobovima »Vorrē te Schiavet«.

Već smo spomenuli da su Klimente već od starine koristili Bradu kao svoju planinu vjerojatno od njihovoga doseljenja u oblast Gusinja. Neko vrijeme su oni plaćali za nju travarinu skadarskome paši, ali otkako ju je ovaj prodao nekim klimentaškim prvacima (posljednji od njih bio je neki Gjon Nik Syku iz Bregumatje niže Skadra) postali su Klimente njeni isključivi korisnici. Tako su i današnji Ljuljaševići došli u ove krajeve iz Nikčija i naselili se prije kojih 40 godina u Dolji i postali glavni korisnici Brade. Oni su svoju stoku napasali u čitavom vasprenačkom dijelu Brade od Karanfila pa sve do Maja Bals i naših graničnih vrhova. Samo s ropojanske strane dolazili su sa svojom jalovom stokom pastiri iz »buni Rethi Vukotzes« ili »stani Vukotzes«

Pastirska koliba

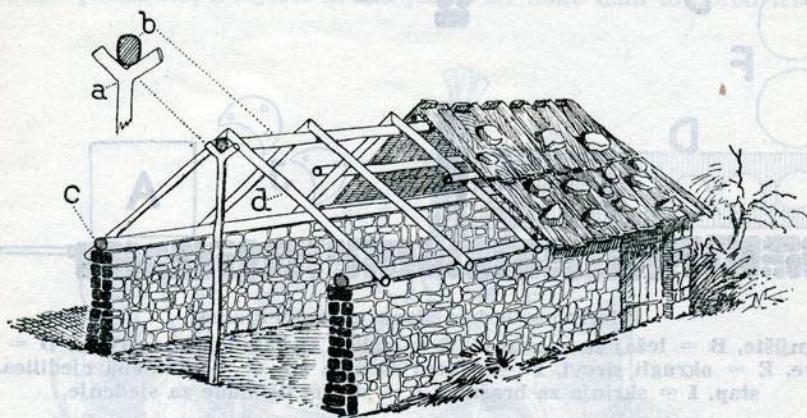
iz suhozida (Trojan)

Foto: Dr B. Gušić

preko Nilsovoga prolaza »viat ē Nils« do u Pjeskovitu dolinu »gropa Ljugu Žalit«, strmu teško prolaznu stranu na istočnim padinama Maja Bals. Ljuljaševići su svoje kolibe imali u kotlu ispod Maloga Karanfila »bregu ē Karafilit«, na mjestu zvanom »gropa plej« (plej = mljekar za ovce), podno Jagnjičara, u Mečkinom Dolu »ljugu ē Haruši« i u Krošnji Ljuljaševića »skroža ē pošter« (donja krošnja; skroža = pletena košara), a na ropojanskoj strani dvije kolibe na »bregu Ljuljaševića« (bregu = ledina, ravan, strana). Pastiri iz Nikči držali su kolibe ispod Maja Vukotzes »buni ili stani Rethi Vukotzes«, danas na albanskem teritoriju i poviše Ropojana »stani ili buni Kodrs Nikčet« na strani koja i danas nosi naziv »Kodra Nikčes« (= Nikčeva Glavica). S druge, jugozapadne strane doline podno previsne stijene smještena je i danas poput orlova grijezda jedina koliba Ljuljaševića iz Dolje u Bradi, »stani ronza ē škomit«, stan pod stijenom. Iznad ove stijene kamo dnom doline preko velikoga sipara vodi strma staza (na sjevernoj strani stijene ima i duboka snježna jama koja je sa svojim obiljem snijega kroz čitavo ljetu i omogućila smještaj ovih koliba) izlazimo pored lokve na malu zaravan »bregu ē Nestrašes« (značenje nejasno, nije šiptarska riječ, mora da je iskrivljeno neko stari ime) s jedinstvenim pogledom na čitavu dolinu Ropojana sve do Qafa Pejës, na strme stijene Maja Petzaketzit i na najviše vrhove Prokletija sa Maja Jezerce. Ovdje na strani jedne ponikve na idealnom položaju, razabiru se stari ostaci dviju koliba, za koje se danas više ne zna kome su pripadale. U sjevernom dijelu Brade građenom od gornjokrednih škriljaca bile su kolibe na Vezirovoj Bradi »Brada vezirit« kuda su izgonili iz sela Dragije i Kačanika, te na Koldarskoj Bradi, odmah poviše Gusinja, gdje se i danas nalazi katun Koljenovića. Danas je glavna pasišta zauzela poljoprivredna zadruga u Gusinju, koja te pašnjake samo djelomično koristi, dok je Koljenovićima ostala Brada Koljenovića a Ljuljaševišima samo »bregu Ljuljaševića« na ropojanskoj strani.

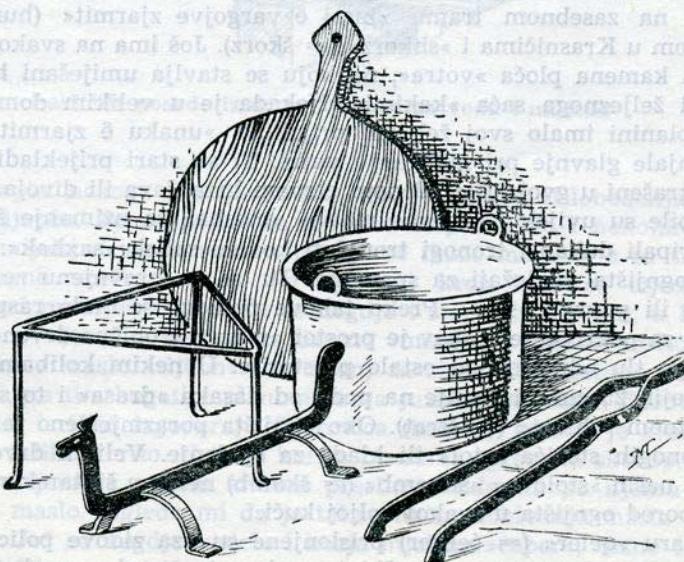
Nekadašnje stočarske kolibe nisu se razlikovale od klimentaških stanova i po svim ostalim klimentaškim planinama koje su za vrijeme najvećega raseljanja ovoga malisorskog plemena sezale duboko na sjever sve do rugovskih i rožajskih planina. One su u blizini šume kao i u čitavoj Malesiji bile građene iz grubo tčsanih brvana »me hûj« (= me hunj), a u vasprenačkim kraškim predjelima iz suhozidine »mur ē that« (= mur i zet), a samo iznimno kao na primjer na susjednoj Kodri u Popadiji iz šiblja »gardh« (= garz). Klimentaški naziv za kolibu u planini jest »dban«, dok je u Malesiji »stan« u Dukadinu »bun«, a u susjednim Krasničima »terla«, odnosno u Škreljima ispod Đerovice »tella«. Krov je na jednu ili na dvije vode prilagoden terenskim prilikama. Pokriven je u pravilu borovima »dras pišet«, čamovim »dras mrajit«, rijede bukovim daskama »dras ahit«, koje su gdje-kada na krovu učvršćene kamenjem. Na svaki zid od suhomedinе dolazi po jedna greda »pil«, a dužinu sljemeni, ukoliko je krov građen od dvije vode, nosi dugačka greda »kulmi«. Koso u smjeru krova postavljeni kolci »zgjetulla« (= zđetula) podržavaju daščani krov »bljoe ē dbanit«. U kolibama građenim iz pletenog šiblja »gardh« glavna greda koja nosi sljeme učvršćena je sa dva rašljasta proštaca zabodena u zemlju »shank« (= štang). Na planinama u Škreljima, gdje nema drva, pokrivene su kolibe i busom »bâsa« (= bansa). Koliba je uvjek pačetvorinasta s ulazom najčešće na užoj strani. Njena veličina ovisna je o količini stoke na nekoj planini i o broju čokana. U predašnja vre-

mena, kada je po jedan gospodar izgonio na planinu po 1000 pa i više glava sitne stoke, i kolibe su bile mnogo duže od današnjih i obično podijeljene u dva dijela: u prednji s ognjištem »zjarmisht (= zjarmišt) i stražnji mljekar »qeler« (= čelijer).

Pastirski stan iz suhomedine u Prokletijama:

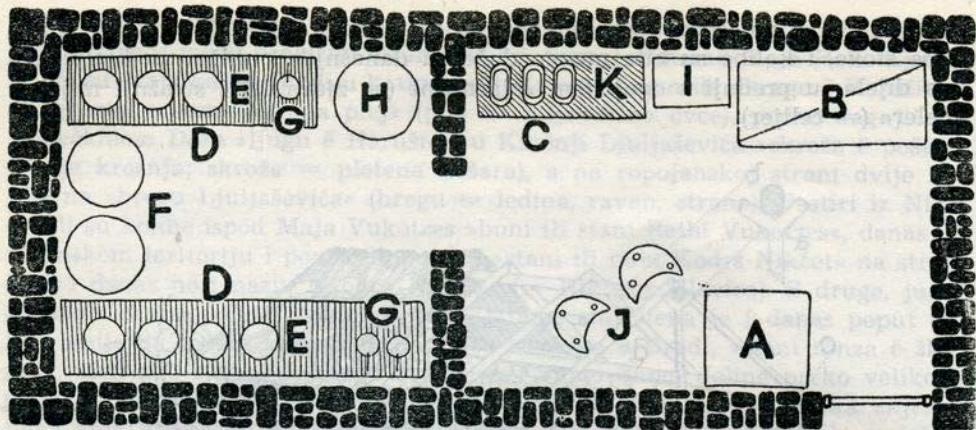
a = shtank, b = kulmi, c = pil i d = zhgjettula

Pribor na ognjištu:

tronogi sadžak, prijeklad, kotao, mašice i drveni lopar.

Kao i u ostalim Dinarskim planinama tako je i ovdje ognjište ogradieno kamenjem »rethi zjarmisht« (rethi = kamene ploče). Ono je najčešće nepravilnoga pačetvorinastoga oblika ili okruglo smješteno do vratiju ili u sredini prednjega dijela kolibe. Željezni ili bakreni kovani kotao još antiknoga rim-

Tloris pastirskog stana u Prokletijama:

A = ognjište, B = ležaj za spavanje, C = polica sa škipima za mlijeko, D = polica za sreve, E = okrugli sirevi, F = drveni sudi za sir, G = platnena cjestilica, H = stap, I = skrinja za brašno i J = stočići ili klade za sjedenje.

skoga oblika »kušaj« ili u Krasničima »kuši« (= kusinj, sa nazalno nj!) visi na željeznim kovanim verigama »vargoj te zjarmit« ili »vargoj te kušins« koje su obještene na zasebnom tramu »huni ē vargoje zjarmit« (hun = tram, kolac), zvanom u Krasničima i »shkorz« (= škorz). Još ima na svakom ognjištu oveća ravna kamena ploča »votra«, na koju se stavlja umiješani hljeb da se ispeče ispod željeznoga sača »kakimi«. Nekada je u velikim domaćinstvima ognjište u planini imalo svoj željezni prijeklad »unaku ē zjarmit« na koji su se naslanjale glavnje pri nalaganju vatre. Ti su stari prijekladi na krajevinama bili ukrašeni u gvožđu izrađenom glavom hrta, lava ili divojarca. Pokraj prijeklada bile su uvijek i željezne mašice »masha« za uzimanje žeravice da se njome pripali duhan i tronogi trouglati kovani sađak »saxhak«. Uz suprotan zid od ognjišta su ležaji za spavanje. Tu se na uravnjenu zemlju naspe lišća, sijena ili paprati »fier«. Preko takove podloge se onda rasprostru haljine i biljci za pokrivanje. Takav je prostor »margza« obično drvenom gredom položenom po tlu odijeljen od ostale prostorije. U nekim kolibama su ležaji podignuti kojih 25 cm od zemlje na podu od dasaka »drasa« i to se onda naziva posteljinom »shtrat« (= štrat). Oko ognjišta porazmješteno je i nekoliko malenih tronogih stočića »stol« ili klada za sjedenje. Velikih drvenih naslonjača poput naših »stolova« »shkamb« (= škamb) nema u šiptarskim kolibama, ali ih ima pored ognjišta u svakoj boljoj kući.

U mlijekaru »qeler« (= čelijer) prislonjene su uza zidove police »poliz« s većim »kopajn medze« i manjim škipima »kopajn vogel«, građenim u staro doba najčešće od borovine. U Dukadinu nose one naziv »korito«. U njih se razlikuje iskuhano mlijeko »tomel ē ivljum« da bi se ukiselilo »kös«, ili da se skine skorup »mâz« ili »mâzé« (= mazi, a između a i o). Na posebnim policama zvanim »kukorr« spremaju se okrugli gotovi sirevi da se suše. To je ili mekani masni sir »pamazitum« ili tvrdi »tmazitum«, koji se najčešće spremi za zimu. Ti su sirevi imali obično težinu jedne oke (1500 g), a zvali su se »dorcë« (= dorc od dora — ruka). Ali ih je bilo i od 2—3 oke. Pored te police stope obično

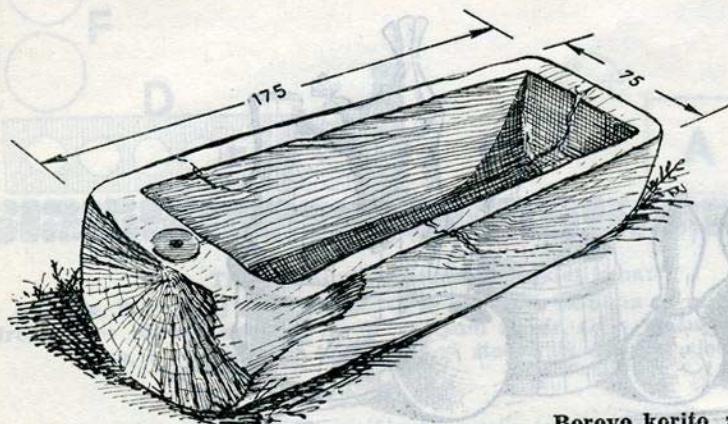
jedan ili dva drvena suda »zakop« u kojima se gotovi sirevi snose u dolinu. Njih ima manjih od 50 oka i većih od 120 oka sira, a zovu se u Šali »shéke« (= šeke). U Ljumi su oni nekada služili kao mjera za žito. Mislim, da to dolazi odatle što je još krajem 18. stoljeća u čitavoj Malesiji žito važilo kao veoma skupa poslastica, a mjesto kruha jeo se sir kako nam to pored tradicije

Različite posude iz drva i tikvice za vodu i mlijeko

dokazuju i zapisi nekoga Franjevca što sam ih poslije Oslobođenja bio pronašao u Zatrijepču. Pored police za škipima stoji obično i nekoliko muzlica »mieltz« (= mijels) drvenih sudova u koje se muze mlijeko, a sa trama vise cijedila, platnene vrećice, »lpû« (= lpljonk) kroz koje se cijedi sirutka »kljumsht« kod pravljenja sira. Tu je negdje i stap »tî« (= tin), u Ljumi i u Miridita »ftî« (= ftin), te skrinja za brašno »mâgje«, i borovo korito »ljug« u koje se spremalo maslo »tljüen« (= tlijen) za zimu. U Škreliima na Dobrom Dolu i Sylbici, na tim bogatim planinama na južnim padinama Đerovice [koju ondašnji Bytići izričito izgovaraju Gjerovica (bez đ)], gotovo je svaka koliba imala takovo veliko korito. U to je korito planinka spremala skorup, pa bi od vremena na vrijeme s nekom starom preslicom udarala po njemu i na taj način pravila maslo. Izgleda mi da je takav način dobivanja masla stariji od onog u stapu. Još su negdje visjele i kozje mještine »ćaper«, razne torbice od teleće kože »čabérs«, te sirište »mûza« (= munza) s ovčijim želucem, tim prastarim pastirskim sredstvom za sirenje. Pored ognjišta, a negdje i u mljekaru smještene su u zasebno izrađenoj drvenoj poličici »ljugare« drvene kašike »ljug« i golema drvena kutlača »goružda« ili »drunit« te velika drvena zdjela »kulzo« iz koje će sa tim drvenim žlicama iz toga zajedničkoga drvenoga suda gladna čeljad kusati jelo. U tom slučaju jede se sa niske okrugle drvene sinije »sofra«, koja inače također stoji prislonjena uza zid. Ako još dodamo drveni, češće rezbom ukrašeni, sud za so »kryps« i drveno »dëbe« posudu za vodu, sa

drvenim čepom i ušicama »veshte« (= vešte) kroz koju se provodi uzica kojom se ona vješa za samar, te šuplja tikvica »pōcrka« za grabljenje sniježnice iz borovoga korita nad ulazom (u Krasničima »kúngull uje« dok je »porcēkē« (= porcek) nešto poduža šuplja tikvica za uzimanje mlijeka), te platno napeto u pravougaonom drvenom okviru za procjeđivati mlijeko »kuljočē«, onda smo mislim nabrojili čitav inventar takove planinske kolibe. Današnje nove kolibe,

Borovo korito za spremanje masla

naročito one zadružne, znatno su izmijenile i svoj način gradnje i svoj inventar prilagodivši ga novim potrebama, te su tako u velikoj mjeri izgubile svoje starinske karakteristike.

Nedaleko kolibe postavljen je obično okrugao tor »vatha« (= vāsa) sa svojom strugom »shtrunga« (= štrunga), gdje se vrši muža. Njegova je ograda najčešće od suho nabacanoga kamenja »mur ē that« (that = zet, suho), ako je iz povaljenih stabala ili grubo tesanih brvana »me hūj« (= hunj, brvno) ili iz šiblja »gargh« (= garz). Strugu čini običan otvor u ogradi sa dva kamena sa strane gdje sjede čobani kod muže. Blizu tora, gdje je to moguće, ostavljeno je po koje veliko drvo u čijoj sjeni može stado da planduje »mriz«. U neprohodnim dijelovima Brade gdje se drži samo jalova stoka nema izgrađenih torova, nego se stoka preko noći stjera u kakvu ponikvu ili dolac, a psi i čobani je čuvaju po svu noć od medvjeda i od vukova.

S L I K E N A P R I L O G U

Prva stranica:

Pogled u Grbaju iz Dolje

Druga stranica:

Jezerce iznad Vezirove Brade

Granica gologa vapnenca iznad Skale Vezirit

Treća stranica:

Brada i susjedni albanski vrhovi s Popadije

Najviši vrhovi Brade s Volušnice (Foto: I. Gušić)

Cetvrta stranica:

Seu Danit i Ropojanska vrata iz Jezerca

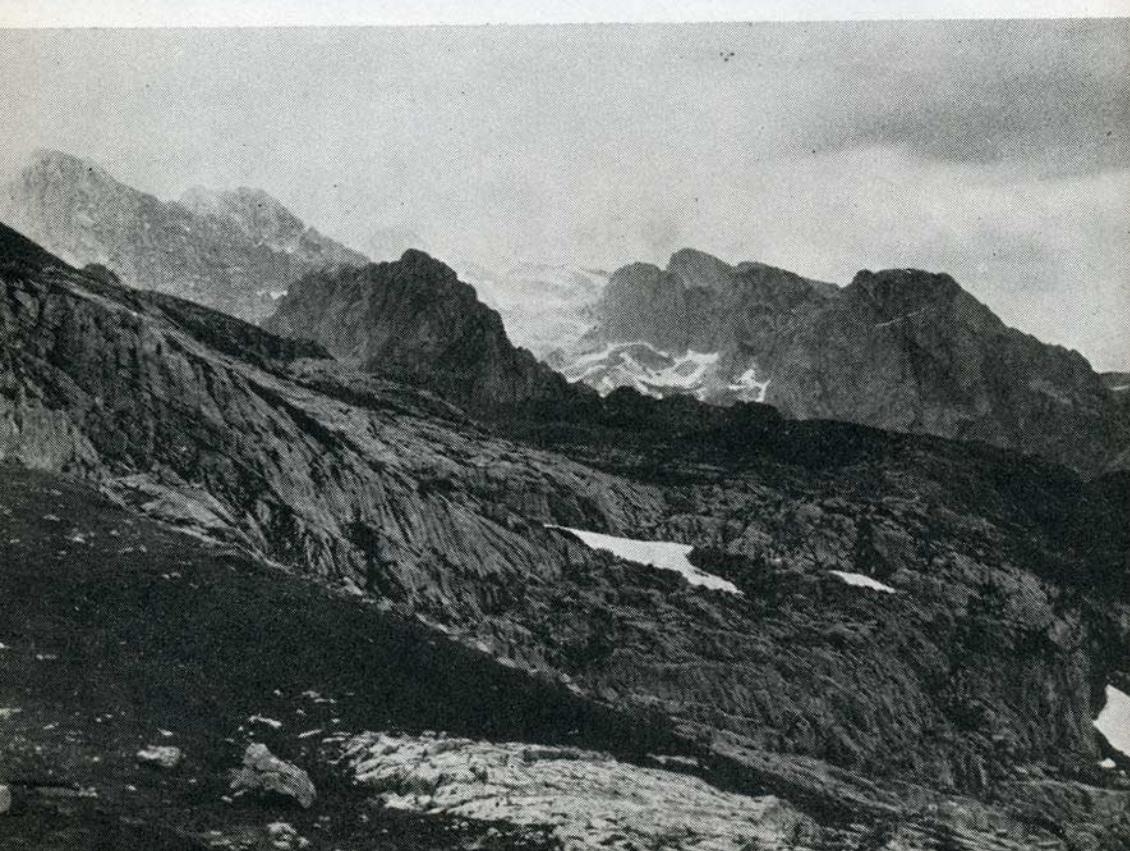
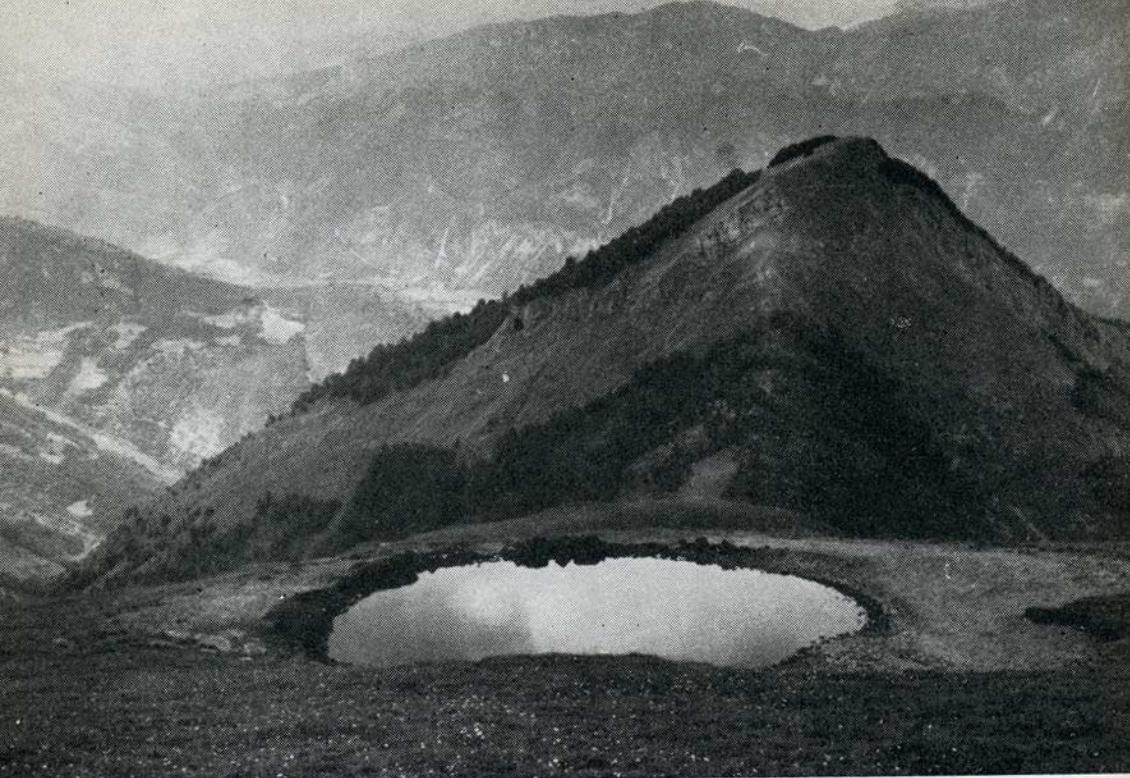
Gornja Krošnja

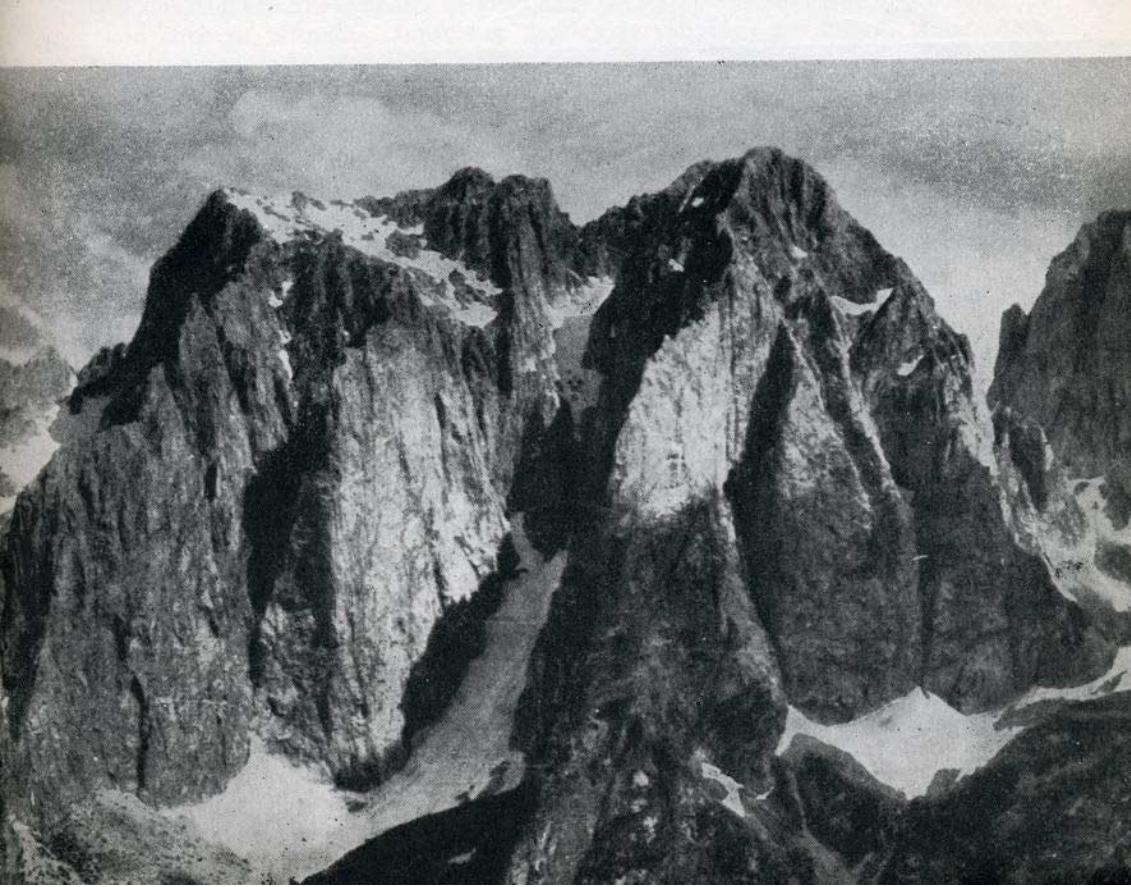
Na naslovnoj stranici:

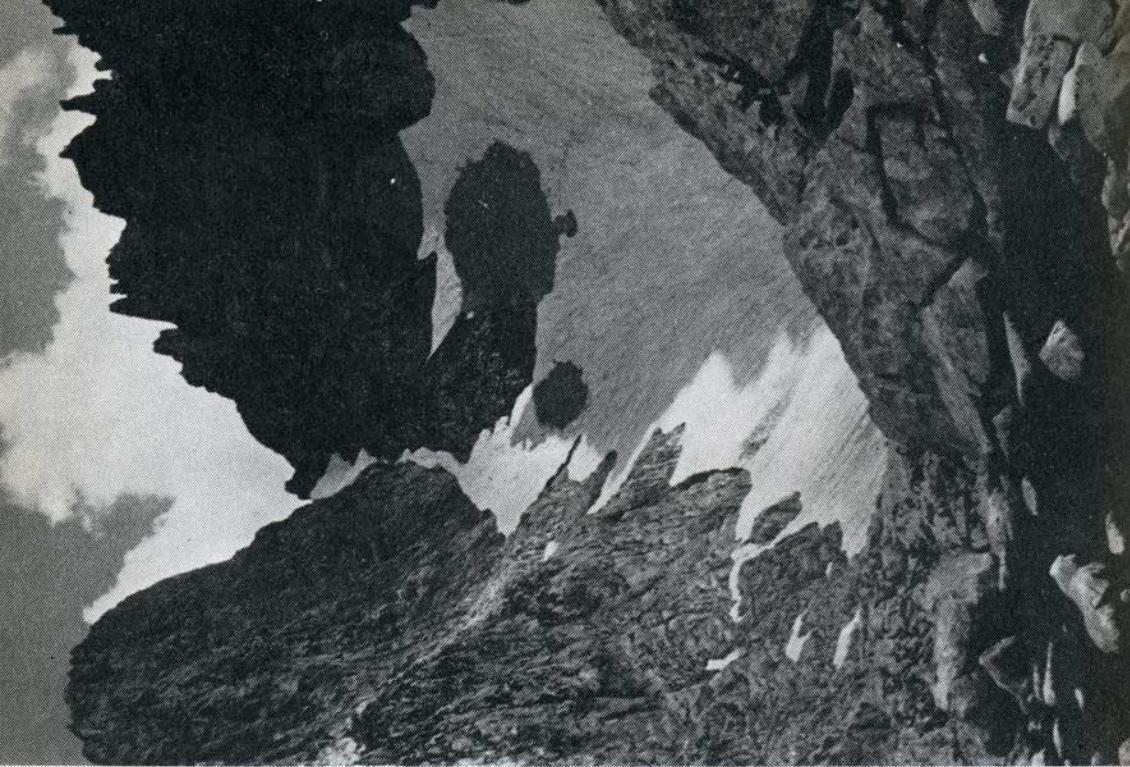
Donji kotao (Dilin katun)

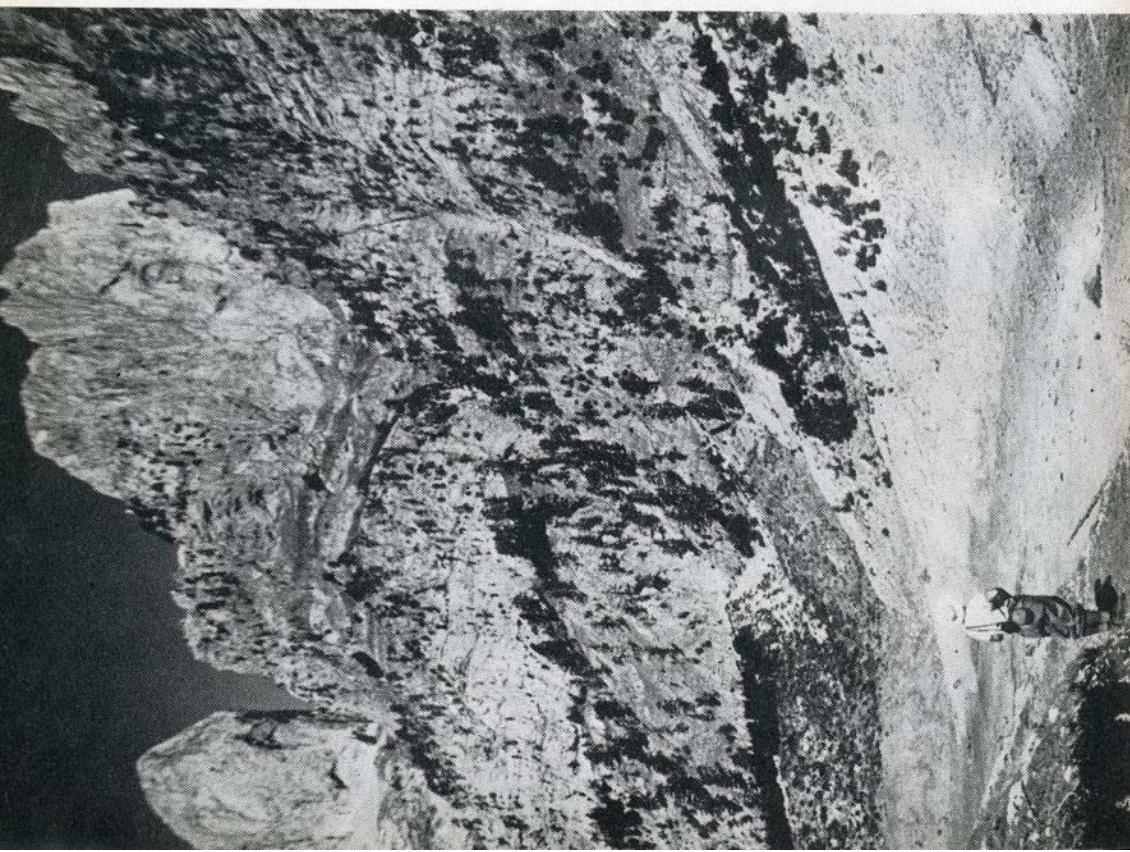
Foto: Dr. B. Gušić

Život na planini isključivo je vezan za brigu oko stoke i za rad oko mrsa. Posebnih katuna za krupnu stoku: konje »kolj«, volove »tkaut« i krave »ljo-pat«, u Bradi nikada nije bilo. U njoj je nalazila prehranu samo stoka sitnoga zuba: ovce »delmë« i koze »vi«. Tradicija još pamti da je Smailo Ljuljašević još prije 80 godina držao u Bradi preko hiljadu komada stoke, od čega samo 7 krava muzara, a oko 300 ovaca i 170 koza za mužu. Ostalo je bila jalova stoka. A za stoku klimentaškoga prvaka Gjon Nik Syke iz Bregumatje koji je svake godine iz skadarske ravnice izdiao u Bradu sve do Balkanskoga rata, zna se da mu je brojila i do 5000 grla, ali samo sitnoga zuba. Od ovaca gojile su se pored starih klimentaških vrsta »bace« i »žuje«, još i pećka »barloka« i gusinska »syka«, a u naročitoj je cijeni bila velika peštarska »baluša«. Kao najslabija u mlijeku ali najskromnija i najizdržljivija spominje se i ovdje »ruda«, koja je, kako mi izgleda, bila najstarija vrsta u čitavoj Malesiji.

I šiptarski čobani razlikuju ovcu »delmë« ili »dèle«, ovna »dash«, jagnje »čiči« i šilježe muško »runzak« i žensko »rronx« (= rònec). Novorođeno jagnje je »qingji« (= kindi), do jedne godine »shqerra« (= šcera), od jedne godine dalje »shqek« (= šék). U srednjoj i južnoj Albaniji ono se preziva »miluer«. Ako se jagnje rodi krajem godine, kad je ovca slaba na mlijeku jer nema paše takovo je jagnje tada slabašno i neotporno za život te se preziva »babúsh«, dakle »qingji babúsh«. Jagnjad pak koja se porodi poslije aprila slabe je cijene, jer je ona u doba kad se redovno jaganjci prodaju još vrlo malena pa se naziva »qingji sugjar«. Ovan predvodnik je »ogiç«. Kod koza prevladava crvenkasto-smeđa boja. Koza je »dhija« (= zija) ili »dhi« (= zi, zapravo palatalno s) jarac »sqapi« (= šcapi) ili »sqap« (= šcap). Jarac predvodnik je »rekàn«, a uškopljeni »skopan« ili »trellák«. (škopiti = trellé). Bat kojim se škope jarni zove se »stupàn«. Jarac bez rogova je »shytán« (= šitan). Novorođeno kozle oba spola je »edhi« (= enzi), ili »keç« (= keć), a jednogodišnje »ftúják« (= ftujak). Žensko dvogodišnje je »ftuej« (= ftuj), a muško i dalje »ftúják«. Tele je »vič«, a mazga »mušk«. Ovce se pozivaju prr-ca, prr-ca, a tjeraju se is-kšo, is-kšo. Koze se vabe tigi-caca, tigi-caca, a tjeraju kao i kod nas kič, kič.

Cobanin kao i u našim planinama poznaje svaku svoju ovcu i zove je po imenu. Tako je posve bijela bez ikakove biljege »bac«, šarena »ljac« a crna »galj« (gdje je ovo a između a i o). Ovca s rogovima zove se »roguš«. Žućka-sta u licu naziva se »kuće«, crnoga lica »baljuš«, a crnouka »sik«. Bijela sa crnim ili crna s bijelim nogama nazivlje se »komr«, ona koja se razlikuje po nekom zasebnom biljegu »nišane«, a mazna, ona koja se rado miluje, »dašte«. Ako je slična po izgledu lica lisici »velpen« ili »belpen« (lejpen = lisica), zecu »ljepuruž« (lijepur = zec), kuni »kune« (kun = kuna), a jazavcu »vjedur« (vjedur = jazavac).

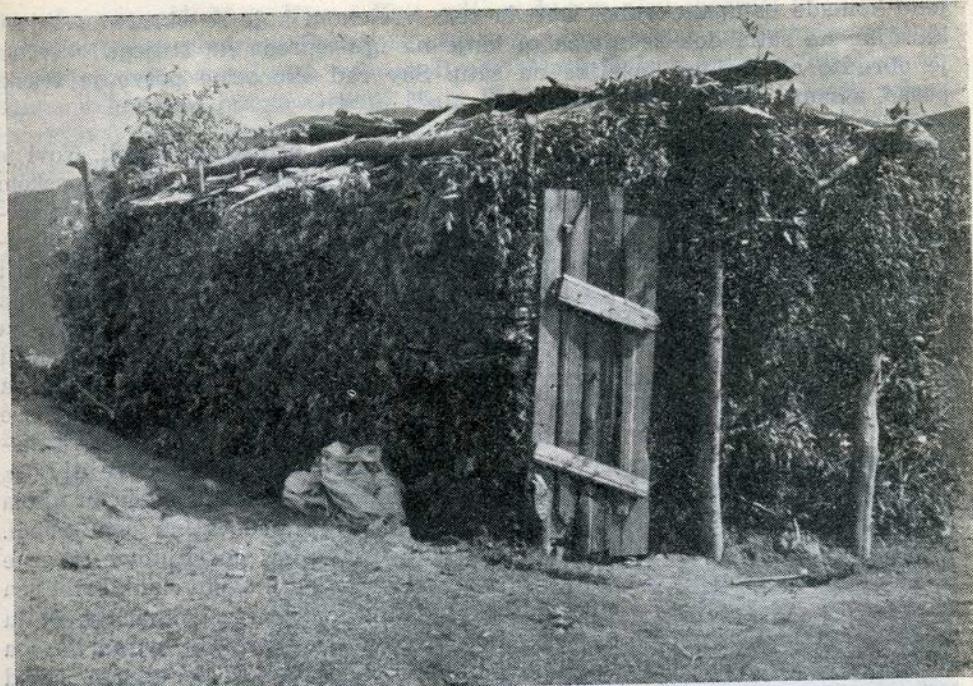
U katoličnoj Malesiji svim poslom oko mrsa rukovodi planinka »stajana«. Mlijeko se u planini nazivlje »tamel« [a između a i o, što zapravo znači slatko, dok se u gradovima zove »qumsht« (= čumšt)]. Svježe pomuzeno još nekuhanou mlijeko »tamel ē pavljum« malo se upotrebljava. Obrano »tamel ē pamazitum« miješa se kao i skuhano, ljeti za vrućih ljetnih dana sa snijegom »tamel ē borë«, kao vrlo cijenjen napitak i dobrodošlica za gosta namjernika. Inače se u pravilu mlijeko odmah kuha »tamel ē vljum«, a kad mu se obere skorup to je onda »tamel ē mazitum«. Kiseli se mlijeko »kós« uvijek

iz varenike. Veoma je cijenjena jesenska varenka »jardum« kad su ovce pretilе od bujne planinice pašе. Proljetna varenika od ovaca koje su se tek ojagnjile, naša grušavina, naziva se »kulaštr«. Ovce se mrkaju »onšt mrzije«. One su se ojagnjile »ka piel«. Siri se u Malesiji uvijek kuhanо mlijeko, pošto se obere kajmak »maz«, te se pravi ili masni meki sir »djath pamazitum« (djath = djes, sir), ili tvrdi »tmazitum« koji se spremа za zimu. Sirutka je ili svježa »hir« ili kisela »kljunšt«. Iz nje se dobija urda »hurda«. Iz kajmaka »maz« mlati se u stapu »tī« (= tin) sa drvenom brkljajom »rotzē« (= rodz) (u Miridita »rokine«, a maslo »tljüen« ili »tlym). Ono se danas u kozjim mješinama »ćeper« snosi u selo. »Ićkrim tljüen« je rastopljeno maslo, a »ipaćkrim tljüen« netopljeno.

Ishrana je čobana u planini veoma jednostavna. Jede se uglavnom mrs: mlijeko i svježi sir. Kao i na susjednim crnogorskim planinama za gosta će najčešće pripremiti gotovac »gurabij«. Uz kajmak smiješa se nešto kukuruznog brašna, a tomu se doda nešto svježega mekanoga sira i nešto malo šećera. To je veoma ukusna i tečna hrana koja u nekim krajevima upravo na šiptarskom i nosi isti naziv »maz« kao i sam kajmak, jer joj ovaj čini glavni sastavni dio. Pored običnoga kiseloga mlijeka ili mlijeka sa snijegom »tamēl ē borē« poslužit će gosta namjernika dobra planinka i sa »therm« (= zerm). To je veoma gusti napitak od kiseloga mlijeka koje se stavilo u platnenu vrećicu i ostavilo da sva sirutka oteče, ali mu se nije dodalo fermenta za sirenje. Još je bolji napitak »tamēl ē trashum« (= tamel i trašum). Mlijeko se kuga veoma dugo, po nekoliko sati, tako da se iz njega ispari što više vode. Ono postane onda gusto i odlična je poslastica, ali se ne drži duže od 24 sata.

Pored posla oko mrsa planinka je dužnost da se brine da njezino »rob-lje« ima uvijek dovoljno hljeba. Danas se i u planini jede dosta hljeba, te je on u mnogome zamjenio raniji sir. To je uglavnom kukuruzni hljeb »buk kolomučit« ili rijđe raženi »buk seknić«. Pšenični hljeb »buk grunit« jede se i u selu samo o svečanim zgodama, pa ga u planini uopće nema. Najslabiji je raženi hljeb, a jede se s jeseni kad je ponestalo staroga kukuruza, a novi još nije naišao. Umiješani hljeb položi domaćica na drveni okrugli lopar »krug« i stavi ga na čvrsto ugrijanu čistu i ravnu kamenu ploču, »votra« na ognjištu, pa ga pokrije željeznim saćem »kakimi« ili »sać« i na sve to stavi sloj žeravice. Nikada se u krušnoj peći ne će ispeći toliko slastan hljeb kao ispod saća na ognjištu!. U selu upotrebljava se i crepulja »cerema« ili »çerep«. Ima u svakom selu po koja starija žena koja je majstor u pravljenju i pečenju crepulja. Crepulja se ne nosi u planinu, jer je krhkа te se veoma lako razbijе.

U selu je hrana u nekoliko raznovrsnija. Tu će gosta najprije poslužiti rakijom »rakija« a zatim u katoličkim krajevima sušenom slaninom u kupusu »mish ē lakna« (= miš = meso, lakna = kupus) ili kod Muslimana s ovčetinom »mish barit« u kupusu. U svečanijim zgodama bit će još pečena ili kuhanа kokoš s rižom »pilav« ili kuhanа riža s rajčicama i lukom odnosno paprikom »tepsi«. K tome jaja »vej« pržena »ložitona« ili kuhanа »zijeme«. Od voća ima šljiva »kumula«, jabuka »mola«, krušaka »darda« i u južnim krajevima grožđa »kaljavesh«. Na posne dane, a to su u katoličkim krajevima svi dani osim nedelje, ponедeljka, četvrtka i blagdana, ugošćavalo se ribom »peshk« (= pešk), najčešće odličnom planinskom pastrvom »pastrm«, ispečenom na ulju ili maslu. Od mesa razlikuje se govedina »mish ljopet« (ljopa

jan roviš mrođenje i Pastirska koliba iz pletenog šiblja na Kodri

Foto: Dr B. Gušić

= govedina), jagnjetina »mish cinzit« (cinzi = jagnje), ovčetina »mish delmit« (delmë = ovca) i kozletina, »mish thiet« (thia ili dhia = zia = koza). Mnogo se jede i grah i »grosch« (= groš), bob »mahuna«, a u posljednjih 150 godina sve više i krumpir »krtola« koji u ovim planinskim dolinama odlično uspijeva.

Ali nije stoka davala samo hranu svojim gospodarima. Ona je osiguravala i osnovnu sirovину za odijevanje: kožu i vunu. U doba patrijarhalne autarkične ekonomike to je bilo neophodno. A kako su i odijelo i pokrivanje uglavnom predstavljali vuneni predmeti, to je razumljivo da se dobivanju vune posvećivala osobita pažnja. Zato striženje ovaca »mecija delmen« uvijek predstavlja u planini maleno slavlje. Striže se, kao uostalom u čitavim Dinarским planinama, sa škarama »kšan« još antiknoga rimskoga oblika. Pazi se da to bude po mogućnosti za lijepoga vremena, jer se kod kiše i nagloga pada temperature ovce lako prehlade pa im onda znatno opada mlječnost. Svježe strižena vuna nosi se u selo gdje se najprije pere u vodi »melja lješin«, a zatim suši na suncu »meter lješin«. Kad se dobro osušila onda se uzima ili za stupanje ili za grebenjanje (greben = grhan), te se grebena »lmir« i tek je tada spremna za pređu. Prede se »metir« na preslici »furk« s vretenom »bosht« ili sa štijegom »shtiza«. Sva pređa koja će se upotrijebiti za tkanje »per vek« ili za »spik«, za užicu koja u zvonolikoj sukњi malisorskih žena »žgunu« ili kako se danas češće naziva »gjubletë« (= dublet), spaja pojedine horizontalno kro-

Medvednica jučer - danas - sutra

TOMISLAVOV DOM OPET PREUZELI
PLANINARI

Na dan 10. juna 1964. godine iznenada je izbila vatrica na drugom spratu Tomislavova doma koja je u cijelosti uništila krovnu i drvenu konstrukciju drugog sprata, a teško oštetila preostali dio zgrade. Požar i njegovo gašenje onesposobili su dom za redovitu upotrebu. Kako osigurnina nije mogla nadoknaditi štetu, to se vlasnik doma, Planinarski savez Hrvatske, iznenadno našao u vrlo teškom položaju jer su prihodi Tomislavova doma omogućavali redovno održavanje pasivnih planinarskih objekata na raznim planinama.

Tražio se izlaz iz teške situacije. Pao je prijedlog da bi se uz materijalnu pomoć skupštine grada Zagreba zajedno s dobivenom osigurninom mogao izgraditi novi Tomislavov dom negdje na istočnom dijelu Medvednice, ako se dom prepusti skupštini grada Zagreba. PS Hrvatske u teškoj situaciji prihvatio je prijedlog, predao dom gradskoj skupštini, koja je povjerila upravu teško oštećenog doma ugostiteljskom poduzeću »Risnjak« uz obavezu tog poduzeća da obnovi dom.

Međutim kroz pune dvije godine — osim krovne konstrukcije — Tomislavov dom nije bio obnovljen, a predviđena izgradnja novog doma na istočnom dijelu Medvednice našla je na zapreke koje se nisu mogle svaldati.

Kako je, međutim Tomislavov dom vezan uz razvijat planinarske organizacije u Hrvatskoj i ujedno simbol požrtvovnosti, elana i ljubavi planinara prema svojoj organizaciji, članstvo te se jače istupalo sa zahtjevom da se dom vratи planinarskoj organizaciji, koja je ipak raspolagala sa znatnim materijalnim sredstvima za postepenu obnovu zgrade, dok takvih sredstava privremeni korisnik doma nije imao.

Pregovori PS Hrvatske sa skupštinom grada Zagreba o povratku Tomislavovog doma planinarskoj organizaciji povoljno su završeni, pa je dom ponovo jesenjas vraćen planinarama.

Da se sačuvani do Tomislavova doma privede što prije svojoj namjeni PS Hrvatske imenovan je posebnu komisiju koja će se pobrinuti da u što kraćem vremenu provede dobiveni zadatak.

KOLIKO JE PIRAMIDA - VIDIKOVACA STAJALO NA VRHU MEDVEDNICE

Do 5. lipnja 1870. godine na Sljemenu, najvišem vrhu Medvednice stajao je triangulacioni stup na koji su se o sam stup pričvršćeni stepenicama uspinjali austrijski geodeti radi izmjere zemlje. Navedenog dana bila je svečano otvorena prva drvena piramida-vidikovac, visoka svega četiri metra jer je na Sljemenu bila posjećena šuma pa je visina od četiri metra bila dovoljna za vidik s nove piramide. Ova piramida, prozvana čardak, bila je dakle podignuta prije osnivanja Hrvatskog planinarskog društva, a podigli su je zagrebački trgovac Vilim Lovrenčić, gospodin čaršićevo »K staroj apoteki« u gornjem gradu Andrija Meško i finansijsko-računski činovnik i kućevlasnik na Mlinarskoj cesti Franjo König. Ta piramida podignuta je s iznosom od 135 forinti.

Kako je mlađa šuma za sedam godina prerasla u čardaku i sprječila vidik prema Zagrebu, to je 1877. godine Hrvatsko planinarsko društvo u Zagrebu podiglo novi drveni vidikovac visok osam metara. I ovoga je nakon dvanaest godina prerasla šuma i sprječila vidik, pa je 1889. godine Hrvatsko planinarsko društvo izgradilo prvu željeznu piramidu-vidikovac, koju je pred dvije godine zamjenio sadašnji TV toranj.

Dakle, prije TV tornja stajale su na Sljemenu dvije drvene i jedna željezna piramida. Ova potonja nalazi se sada na vrhu Japetića u Samoborskom gorju.

KAMENI SVATOVI GOTOVU ZARASLI GRMLJEM

Stijene Kameni Svatovi u zapadnoj Medvednici svake nedjelje posjećuju brojni planinari. Do njih vodi Medvednički i Zagorski planinarski put jer pogledu sa srednje, od zelenila dijelom još slobodne stijene, nema ravnina na cijeloj Medvednici.

Cijeli vijenac stijena Kamenih Svatova bio je prije rata obrastao niskim žbunjem i grmljem, a ono što je smetalo svestranom vidiku bilo je oklopaštreno. Sada je grmlje potpuno preraslo sjeverni i južni dio stijena, a srednji, sada još samo djelomično slobodnu stijenu, obrasio je grmlje s lijeve i desne strane u tolikoj mjeri da je vidik omogućen samo na manji i ograničeni dio Hrvatskog zagorja.

U ovom slučaju ne radi se o šumi već o grmlju, koje je dosada bilo prema potrebama šišano, pa držimo da je došlo vrijeme da se ono ponovo podreže kako bi se otvorio pun vidik na cijelo Zagorje i na planine koje ga okružuju.

DA LI »PRI HUNJKI« ILI »NA HUNJKI«

Za Rauhovu lugarnicu na Medvednici često čujemo i čitamo »Hunjka«; »Sastajemo se pri Hunjki ili »kod Hunjkei« i »polazimo k Hunjki«, a to je ispravno. Međutim, čuje se i piše: bili smo na Hunjki ili idemo na Hunjku. Zaboravilo se, name, što zapravo znači riječ hunjka, pa uslijed tog dolazi do upotrebe krivih prijedloga.

Hunjka je kajkavski sinonim za humak. Taj humak stajao je kod stare Rauhove lugarnice gdje je bila tromeda šuma koje su bile vlasništvo zagrebačkog Kaptola, Rauha i Kulmera. Kod medašnjeg humaka sastajali su se često lugari, predstavnici triju vlasnika šuma, da izmjene iskušta u profesionalne novosti.

Danas tog humaka više nema, a pretpostavlja se da je stajao negdje u neposrednoj blizini već davnog porušene Rauhove lugarnice, koje se dobro sjećaju samo stariji planinari.

Prema tome potrebno je dakle govoriti i pisati da se sklonište PD »Zanatlijak« način »pri« ili »kod« Hunjke, a ne »na« Hunjki.

SLAP SOPOT NA MEDVEDNICI

Slap Sopot je najviši vodopad u cijelom sklopu Medvednice. Visok je oko osam metara, a voda pada preko okomite stijene obrasle gustom mahovinom. Do Sopota dobro je označen put od planinarskog doma »Risnjak«. Ova geološka osobina Medvednice privlači planinare, pa i »Medvednički planinarski put« vodi preko Sopota. Klupa i stolova za odmor tu nema. Iznad slapa proljetne vode nanije su gomilu granja što smanjuje prijatan boravak u tom kraju.

Pošjetiocima Sopota najvećim se dijelom vraćaju u Zagreb preko Gornjeg Vrapča. Taj je put samo djelomično označen pa nakon par stotina metara označke vode u interesantan kanjon potoka Vrapčaka čije strme i kamene obale onemogućuju izlaz. I u kanjonu ima rijetkih planinarskih označaka ali izlaz iz njega uopće nije označen, pa planinari koji se ne snadju na prvom zaravanku desne

jene komade ustupane vune, ispreda se s vretenom koje se okreće u smjeru kazaljke na satu, dok se nit za pletenje na igli ispreda na štiljegi, okrećući je obrnuto od smjera kazaljke na satu. Sav rad oko vune posve je ženski posao, a samo striženje vrši čobanin.

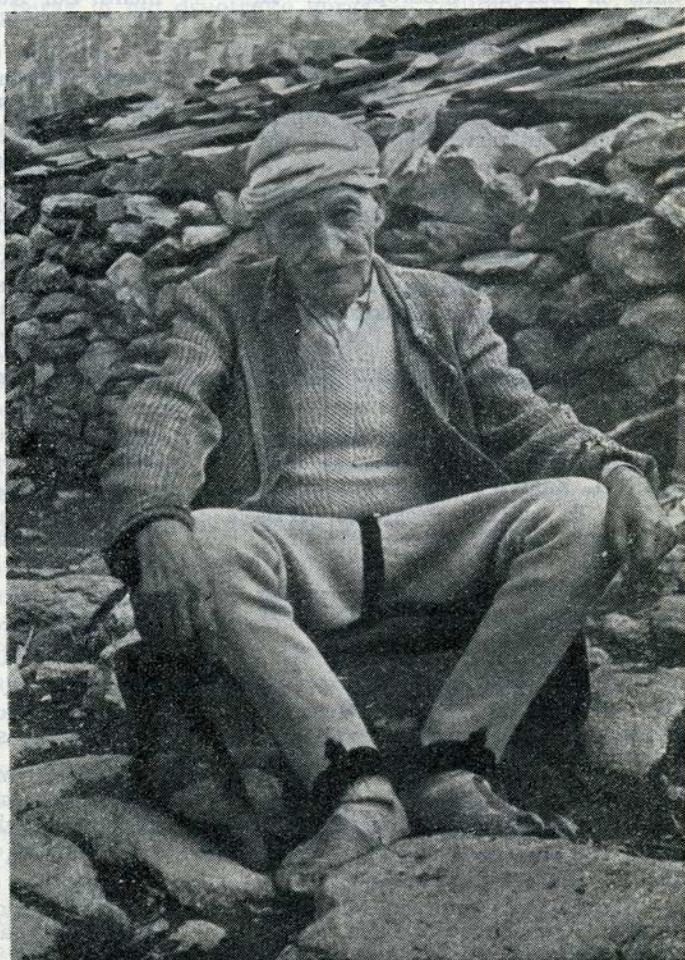
Ali sve ovo šta sam opisao na ovim stranicama pripada prošlosti. Novi je duh zahvatio i ove planine, nove saobraćajnice približile su i njih evropskom prometu i vjetar nevoga doba poremetio je i ovaj životni ritam koji je tisućljećima suvereno vladao ovim do nedavna zabitnim i teško prohodnim planinama. Novo doba nemilosrdno ruši staru ekonomiku, a s njom i sve stare i etičke i moralne vrednote. Ta izmjena vrednovanja upravo je sada zahvatila i gorštaka u srcu naših Prokletija. Takovi su zakoni historijskoga razvoja ljudskog društva i njih ne valja zaustavljati. Naprotiv, njih treba podupirati i unapredijevati svim raspoloživim sredstvima. Ali u tome poslu ne smije da nadvavlada stihija, koja sakrivena pod parolom revolucionarnosti briše i sve pozitivno što se vjekovima izgrađivalo i na taj način stvara ekonomske i moralne štete koje kasnije traže velika ulaganja i ogromne napore da se isprave. O toj kulturnoj baštini ovih naših Šiptara, a napose najizrazitijih među njima Klimenata, još smo i pored velike literature posve nedovoljno obavješteni. To je glavni razlog koji me je nagnao da »zlopotprebim« gostoljubive stranice »Naših planina« i strpljivost njegovoga urednika, pa da u ovom članku iznesem svoje zabilješke iz života ovih planinštaka. Mislim, da pravi planinari ne smiju na svojim putovanjima pored pažnje za ljepotu same prirode, pored ličnoga doživljaja u svladavanju teškoća kod njihovih alpinističkih poduhvata, pored bujne cvjetane i životinjskoga svijeta, zanemariti ni čovjeka u njima. Ne smiju preći preko gorštaka, čiji je lik i čiji je materijalni i duhovni život najsjajnija i najupečatljivija sinteza vjekovnoga djelovanja upravo svih onih elemenata koji i njih same uvjek nanovo oduševljavaju i nagone da uvjek ponovo posjećuju to čudesno carstvo prirode, koje im stalno pruža sve nove i nove dojmove.

Ja sam imao sreću da u 50 godina svoga putovanja našim planinama upoznam još nepomućen puls toga stočarskoga života, da ga još osjetim u punom ritmu njegovih kolebanja od Primorja pa sve do najnepristupačnijih gorskih vrhunaca. Za vrijeme naših mnogobrojnih ekskurzija, moja Marijana i ja, našli smo i u Malesiji, među Šiptarima, a napose Klementama, sjajnih ljudi, iskrenih i odanih prijatelja, gdje je tek smrt prekinula te najintimnije ljudske odnose. Od našega pametnoga Hasana na Pločicama, rođenoga jezikoslovca, staroga Man Arifija, hajduka i lovca iz Dragobije, Uk Nimanija, odličnoga drvoresca iz Rogamija, mudroga i fino obrazovanoga carigradskoga đaka Isuf Zymaria iz Čerema, starca tada od preko 90 godina, do Prenk Plumija iz Nikčića i naših Ljuljaševića Đete, Deda i Franje Nikića iz Dolje, nižu se pred mojim očima likovi tih ponosnih gorštaka, koji su nas rado primali otvorena srca pod svoj gostoljubivi krov, ne uvjek i bez opasnosti po njih same. Njima i mnogim drugima ima da zahvalim za podatke što sam ih iznio u ovom članku.

Sjedim na vrhu Jagnjičara, na cvjetnoj livadi povrh same Grbaje, gdje vjetar stalno leluja bezbrojem šarenih cvjetnih glavica ove, sada u prvo proljeće, raspjevane planine. Naslonjen na stijenu oko mi bludi po mrkim snježnicima duboko usječenoga cirka Ljubokuča, prema Šupljim Vratima i ostroj

trougloj piramidi Maja Njer ё Krit, gdje u dugom nizu jaganjci iz Ljubokuća prelaze strmim siparom. Pozadi se otvara Krošnja, s visokim tamnim stijenama jednoga od najviših vrhova Brade, Maja Bals i njegova šiljatoga izdanka u grebenu prema Grbaji, Maja Rosit, a neposredno 80 m niže zelene livade u Grbaji i iznad njih u pozadini diže se Grbajski Zastan sa Vajušom, čije su najviše livade još djelomično pod snijegom. A povrh svega ovoga zatvara dolinu vjenac visokih albanskih vrhova još u dubokom snijegu.

Potpuno sam sam, samo dva orla rišu svoje krugove na modrom nebu, na kojemu lijeno pliva nekoliko bijelih oblaka. Upijam utiske i primam mirise koji navaljuju sa svih strana snažno i nezadrživo. Premoren od gradskoga života prepustam se potpuno njihovom djelovanju. Podsjecam se na moj prvi posjet, kada sam još posve mlad prelazio poput divokoze njihovim klancima i ispostavljenim stijenama. Sjećam se zvjezdanih noći uz toplu logorsku vatru i onih oblačnih, mrkih, kad je vjetar urlao u stijenama, a naši pratioci čuvali stražu da nas ne bi zaskočio koji od odmetnika, kakovih je znalo bivati između

**Moj prijatelj
stari Isuf Zymari**

Foto: Dr B. Gušić

dva rata s obih strana granice. Sjećam se i veselih zgoda, kada je pjesma orila planinom i miris jagnjećeg pečenja podražavao gladni želudac. Vidim mладога Pietra Maraši, kojega je otrg (= lavina) zasuo ispod Čokišta, kad je jednom rano u proljeće silazio iz Thethi preko Qafa Pejës za Vusanje. Svi ti prizori promiču mi ispred očiju, pa se pitam hoće li mi subrina dati da još koji puta ovako punim srcem upijam u se ovu krajinu koju sam još kao mлад zavolio i kojoj sam ostao vjeran sve do moje starosti?

Ne vjerujem da je danas moguće doživjeti ovaj herojski kraj na takav način i u takovom opsegu. Da se ne bi na to zaboravilo, napisao sam ovih nekoliko slabih redaka.

LITERATURA

- 1.— Boué A.: Recueil d'itinéraires dans la Turquie d'Europe. T. II, Vienne 1854, p. 153.
- 2.— Bauer B., Obersteiner L. i Richter R.: Zur Erschließung der Nord-albanischen Alpen. Zeitschr. d. deutschen u. österreichischen Alpenvereines, Stuttgart 1936, Bd 67, str. 516.
- 3.— Božinović N.: Masiv Karanfila. »Kroz planine«, Časopis Planinarskog saveza Srbije, god. VII, juni-septembar 1960. br. 17—18, str. 3.
- 4.— Gušić B.: Z Proletariji — Bješkat ē Nemuna, Sbornik Československe spol. zemepisne god. XL, Praha 1934.
- 5.— Isti: U Bjeliču, Planinski vestnik, Ljubljana 1935, god. XXXV, str. 146 i 172.
- 6.— Isti: Prilog morfolognji Prokletija »Glasnik Hrv. prirod. društva« god. XLIX-L, Zagreb 1938, str. 116.
- 7.— Isti: Iz istočnih Prokletija. »Priroda«, god. XXIX, Zagreb 1939, br. 5, str. 134.
- 8.— Isti: Bieshka ē Krasniqes — Krasničke planine. »Priroda« god. XLVII, Zagreb 1960, str. 385.
- 9.— Heinsheimer G., Hoffmann E. i Schatz H.: Eine Bergfahrt in das nordalbanische Gebirge. Zeitschr. d. deutschen u. österreichischen Alpenvereins, Bd 62, Innsbruck 1931, str. 158.
- 10.— Kotlajić B.: Karanfil — pronalažak i osvajanje. »Kroz planine« Časopis Planinarskog saveza Srbije, god. V, mart 1958, br. 12, str. 10.
- 11.— Niketić R.: Uspon na Maja Karanfilit, »Glas Đerovice«, Peć, 28. oktobra 1959, god. V, br. 11—12, str. 3.
- 12.— Nopcsa F.: Aus Schala und Clementi. Zur Kunde der Balkanhalbinsel, Heft 11, Sarajevo 1910.
- 13.— Isti: Zur Geschichte der Kartographie Nordalbaniens. Mitt. d. kais. königl. Geographischen Gesellschaft, Wien 1916, Bd. 59, str. 520.
- 14.— Isti: Geographie und Geologie Nordalbaniens. Geologica Hungarica, Series Geologica, T. III, Budapest 1929.
- 15.— Roth v. Telegd K.: Das albanisch-montenegrinische Grenzgebiet bei Plav; u djelu Nowack E.: Beiträge zur Geologie von Albanien IV. Neues Jahrbuch f. Miner. Geolog. u. Palaeont. Stuttgart 1925.
- 16.— Simić V.: Kartiranje lista Kolašin. Izvještaj o radu Geol. inst. Kr. Jugoslavije, Beograd 1938.
- 17.— Isti: Prilog geologiji Crne Gore. Nekoliko zapažanja o obimu Kučke Kraljušti. Vesnik Geol. inst. kr. Jugoslavije knj. VIII, Beograd 1940.
- 18.— Stojanović I.: Alpinizam na Prokletijama. »Prokletije« Almanah. Peć 1958, str. 109.
- 19.— Urban Stj.: Na vrhovima Prokletija. »Hrvatski planinar« XXXIV, Zagreb 1938, str. 63. i 93.
- 20.— Vidović M.: Prilog rasprostranjenju gornjokrednog fliša u jugoistočnoj Crnoj Gori. Geološki glasnik, Titograd 1959, sv. III, str. 165.
- 21.— Živaljević M.: Gornjokredni fliš i njegov tektonski položaj u okolini Gusinja (Crna Gora), Geološki glasnik, Titograd 1959, sv. III, str. 171.

Poraz u planini

Odgurnem na rub stola hrpu udžbenika. Odmaram se skrećući misli na drugu stranu. Često, možda prečesto, mislim o gorama. Stijene i ponori, proljetne livade i jesenske šume, oluje i smiraji. Kletva-poštapolica na nekoj ljudigavoj besputici, grcaj smijeha u toplini planinske kuće. Ljudi planinskih staza i bespuća, tih zanesenjaci i oni što pršte vedrinom, romantičari i racionalisti, egoisti i altruisti i još mnogi, čudno-raznolika bića na zajedničkom prištu doživljaja.

Ima u tom malom svijetu uspomena i zgoda, iza kojih ostaje okus gorčine. Desilo se jednom da sam bio poražen i otjeran s planine, nemoćan da postigem ono što hoću. A poraz je bio dsvotruko gorak — izgubio sam prijatelja i druga u planini.

Jednog proljeća krenuli smo na Klek. Na njemu sam već bio, no ovaj put nosio sam u naprtnjači uže i kladivo. Prijatelj me pozvao na uspon kroz stijenu Kleka i nije trebalo da to dva puta kaže. Upoznao sam do tada »stijenice« Oštrca, Okića, Kamenih Svata i drugo ostijenje te vrste, sklopio prijateljstvo sa Bijelim i Samarskim stijenama, »opipao« stijene i zaledene strmine u Alpama. Uspon kroz jedan »službeni« smjer obećavao je nov zanimljiv doživljaj.

Radovalo me što će se penjati baš s njim. Promatrao sam ga jednom na vježbi u dobroj staroj »flinki« na Oštrcu. Prizor za mene tada pomalo stran, više čudan spektakl, nego poznat i blizak doživljaj. Ipak, tada sam prvi put jasno poželio da upoznam takve doživljaje. Idućih mjeseci nalazili smo se na izletima, pa i na ponekoj penjačkoj šetnji, i dobro se osjećali zajedno. Bio je mladi po godinama, a ja po planinarskom stažu, što je izravnalo razliku. Inače, bili smo i suviše različiti. U običnom životu ne bismo se, vjerojatno, nikad zbližili, ali imali smo dobre posrednike i zajedničke prijatelje — planine. I tako smo krenuli na penjanje kao već znani drugovi.

Uvalili smo se kod Dmitra u sijeno. Ujutro smo krenuli pod stijenu. Bio sam bezbrižan i siguran. Stijenu sam na ranijim izletima dobro pogledao, pa i zašao u nju, činilo mi se da HPD-smjer ne predstavlja neki problem. Ipak, na usponu do podnožja stijene uhvatila me sumnja, da li ja zaista mogu izvršiti uspon. Do tada sam bio nesklon penjačkoj »željezariji«. Uživao sam u carstvu slobodnog penjačkog hodanja na Bijelim i Samarskim stijenama. Tražio sam u stijenama samo prijelaze koje može savladati par »vibrama« i deset prstiju bez drugih pomoćnih sredstava. Znao sam da s takvim shvaćanjima i iskustvima nisam dorastao za penjačke smjerove u visokim stijenama. Neće li i HPD-smjer premašiti moje mogućnosti? Pokušao sam odbaciti te sumnje sa onim tipičnim: »Pa, snaći će se već nekako«. I partner je postao mrkiji. Bilo je malo grube i podrugljive intonacije u primjedbama koje smo izmjenjivali u podnožju stijene. Prikrivali smo time nesigurnost koja nas je obojicu počela mučiti, možemo li se pouzdati jedan u drugoga u navezu. Možda

smo sa suviše bezbrižnosti, da ne reknem lakomislenosti, krenuli na penjanje. Ipak nismo htjeli razgovarati otvoreno o tome. Stijena je čekala i privlačila nas usprkos svemu.

Navezali smo se i za mene je to bio nov i donekle neočekivan osjećaj. Od jednom sam jasno shvatio da ovo nije običan uspon. Preuzeo sam odgovornost za sigurnost, pa i za život partnera. Krupna fraza, pomislio sam u sebi, ali što da se radi kad je to stvarno tako. Istina, smjer je samo »školski«, ali znao sam da nemam pravo potcenjivati stijenu — pogotovo ne kad penjem navezan. Ugodno uzbudljiv doživljaj postao je time pothvat koji traži zajedničku i uzajamnu ozbiljnost i odgovornost. Za mene nova stvar, jer koliko god sam volio društvo drugova u planini, stvarno sam se kretao sam, ponesen svojim ličnim unutrašnjim doživljajem, oslonjen na svoju vlastitu izdržljivost i okretnost. Pa i kad zajedno savladavamo strminu uspona, oluju, mečavu ili bilo koju drugu poteškoću, opet se oslanjam na zbir svojih pojedinačnih npora, a ne na jedinstvenu akciju u pravom smislu riječi.

Partnerstvo u navezu, međutim, mijenja odnose i unosi novi kvalitet — jedinstvo namjere i akcije dvojice ili trojice ljudi međusobno različitih, a koje pokreću sasvim lični, duboko individualni motivi. Potrebno je izvjesno iskustvo i zrelost — u općenitom i planinarskom smislu — da se tako postavljeni problem prevlada.

Naravno, onda pod stijenom nisam sjeo i razmišljao o svemu tome. Osjećao sam se nesigurno i nisam bio uvjeren da zaista mogu proći. Ali odustati? Ni govora. Preostajalo je, smatrao sam, samo ući u stijenu i vidjeti kako taj problem tamo izgleda. Ušao sam prvi u smjer, uz jednostavnu napomenu: »Hajde tamo gore do onog drveta, pa osiguravaj!« Krenuo sam gore, pa ulijevio. Bilo je vrlo ugodno i prilično lako. Ali, mogao sam doći samo do rupe na kraju priječnice. Ta rupa, nalik na orlovsko gniazdo, ustvari i jest prvo osiguravalište na ovom ulazu u smjer (Dragmanova ulazna varijanta), ali mi se nismo toga sjetili. Inače je vrlo udobna sa svojim ptičjim pogledom na okolicu. U rupi je bio jedan stari čvrsti klin i trebalo je samo ubaciti karabiner da bi se moglo osigurati. Samo, ja nisam uzeo karabinere sa sobom — ta trebalo je osiguravati od drveta. Što da kompliciram, mislio sam, osloniti ću se čvrsto na stijenu i stvar u redu. Partner je brzo stigao. Dobacio je, suzdržavajući se: »Misliš li da bi me zadržao da sam pao?« Odgovoro sam ne baš sigurnim tonom, da bih. Mislio sam u sebi ne htijući da izazovem prepirku, zašto se nije sjetio gdje je prvo osiguravalište i dao mi karabiner. U stvari, nije bilo nikakve realne mogućnosti da se padne u ovom donjem dijelu smjera. Ali, sada se pokazalo da nismo pouzdani partneri u navezu i to me pogodilo i zabrinulo.

Lako smo stigli pod ulaz u priječnicu. Osiguravao sam, smješten nešto niže, tako da nisam mogao vidjeti partnerov rad. Kad je stigao na gredinu u sredini priječnice, trebalo je da krenem za njim. Zagledao sam se u ulazni dio priječnice — zbnjen, nesiguran. Ploča, gotovo ravna i okomita, što visi u prazno. Samo jedna mala neravnina, pola dlana široka, crna od tragova vibrama, kao jedini vidljivi oprimak. S gornje strane, pukotina sa nekoliko klinova u koje je partner ubacio karabinere. Bilo mi je jasno, da nikad još nisam penjaо takav detalj stijene, koji potpuno prelazi onaj način slobodnog penjanja na koji sam se navikao i koji sam volio. Bio sam ljut na sebe, što nisam penjaо takve detalje na vježbama, ali sada nije vrijedilo grditi se.

Partner je bio s one strane, na gredini, uže je teklo kroz karabinere, između nas se pojavila ploča — morao sam svakako prijeći preko nje. Popeo sam se nešto više, do prvog klina. A dalje? Nogu sam pružio do izboćine na ploči. Kamo s rukama? Prihvatio sam se za karabiner. Time sam već učinio odlučnu grešku. Postoji određena kombinacija pokreta ruku i nogu, koja omogućava uravnotežen pa i »elegantan« prijelaz ploče. Tu kombinaciju nisam pogodio. Ostalo je bilo samo petljanje. Izgubio sam ravnotežu i objesio se u panici za uže. Bio sam nemoćan kao šunka na kuki, ili ne baš toliko, mogao sam se spustiti ispod ploče. Pokušao sam drugi, pa treći i četvrti put. Nije išlo.. Svaki put sam se bespomoćno objesio za uže i užurbano spustio dolje. Bio sam ljut, nervozan i potpuno obeshrabren. Obuzela me malodušnost i čvrsto uvjerenje da nikako ne mogu proći. Partner nije mogao tačno usmjeriti moje pokrete, a nije uostalom ni mnogo pokušavao da to učini. Bilo mu je već svega dosta. Nas dvojica ni inače nismo suviše strpljivi ljudi. S tom osobinom dobro smo prolazili do tada. Primali smo stvari na »ho-ruk« ili ih isto tako odbacivali. Sad je to otežavalo situaciju. Bili smo bijesni jedan na drugoga. On, što ne mogu proći, ja, što mi nije nekako pokazao kako da prođem. Osjećaj krivnje pretvorio se na neki paradoksalan način u srdžbu na partnera. Dospio sam u inferioran položaj i moje povrijedeno samoljublje štitilo se prkosom i tvrdo-glavošcu. Postupao sam kao da je moj partner kriv. Prizor je bio tragikomican. Stajali smo, kao vrlo sitni detalji u Klekovoj stijeni, razdvojeni prokletom pločom, i bjesnili sa suzdržanom eksplozivnošću jedan na drugoga. Još nas je spajalo uže, ali mi smo se stvarno već razdvojili. Da sam sada i mogao na neki način prijeći ploču, ne bismo ništa imali od penjanja. Izgubili smo ono što normalno povezuje dva druga u navezu i daje smisao njihovom pot hvatu.

Moj partner se nije mogao spustiti natrag i bio je u klopcu. Osjećao sam se očajno. Ne moći naprijed, ne zato jer je objektivno nemoguće, nego zato što nisi sposoban da prođeš. Iznevjeriti i sebe i druga, uvaliti ga u glupu situaciju, pretvorilo je ovaj naš zajednički uspon u besmislicu — bilo je zaista i suviše jada i poniženja za mene. Uza sve to nisam bio u stanju da prijedem ploču. Želio sam samo da na bilo koji način okončam absurdnu situaciju, izvučem se iz stijene i pokušam ne misliti više o tome. U drugim smjerovima nalazila su se istoga dana još trojica naših momaka. Predložio sam da se razvezem, izađem iz stijene kroz izlaz tzv. Cepinaškog smjera i stupim u vezu sa ostalima. Oni mogu lako doći pod priječnicu i pomoći mu da izđe iz smjera. Bilo je to u onoj situaciji možda razumno rješenje, premda u historiji Kleka, po svoj prilici, jedinstveno. Ali ujedno i bijedan kraj našeg uspona. Nisam želio misliti o tome, htio sam samo što prije van iz stijene.

Partner se na taj prijedlog tako naljutio da se razvezao i krenuo do izlaza iz gredine, sa namjerom da pokuša produžiti dalje sam, a to svakako nije moglo popraviti moje raspoloženje. Izlaz iz gredine je mjesto sa najviše »zraka« u smjeru. Bilo je jezovito i pomisliti što bi se moglo desiti i kako bih to objasnio. Nagovarao sam ga da odustane, iako mi je od muke bilo teško govoriti. Ipak, svahaćao sam taj postupak, te smo se u tom času — ma da to čudno zvuči — slagali. I on je želio prekinuti zajedničku akciju, koja je izgubila svaki smisao i izvući se iz svega toga. Srećom, uvidio je brzo da ne može dalje sam. Morao je prihvatići moj prijedlog. Izšao sam kroz Cepinaški smjer — radilo se o pedesetak metara stepeničaste, travnate, doduše vrlo strme padine — i

približio se sa strane Omladinskom smjeru, gdje su se nalazila dvojica naših drugova. Prekinuli su penjanje, spustili se do ulaza u HPD-smjer i prepenjali ga, preuzevši na gredini mog dotadašnjeg partnera kao trećeg u navez.

Sjedio sam na vrhu i zurio u Bijele stijene, koje su se lijepo vidjele u daljini. Nisam, međutim, gotovo ni primjećivao krajolik. Bilo mi je dosta vlastite muke i jada. Mislio sam, kako sam dobio dobru lekciju. Zanijeli su me dotadašnji doživljaji u planinama, mislio sam da znam sve i mogu sve. A sada — ponio sam se kao šeptrlja.

Nebo je posivilo, a zatim potamnilo, sasvim u skladu sa mojim raspoloženjem. Momci su se okupili na vrhu. Bez mnogo riječi, prematali smo užad. Samo je jedan naš Splićanin, pola u šali a pola ozbiljno jadikovao, jer mu se nije svidjela »hapedejka«. Stvarno, smjer nije izведен punom duljinom u čistoj stijeni i njegov penjačko-estetski osjećaj bio je povrijeden time što se u smjeru nalazio i jedan strmi polusipar, nešto trave, pa čak i jedno omanje drvo. Nisam razgovarao s partnerom i zapravo nismo marili ni da se pogledamo. On je ubrzo odjurio sa vrha da uhvati prvi popodnevni vlak. Nas četvoricu potjerala je kiša. Sklonili smo se ispod sedla pod veliki prevjes. Pružili smo se udobno po suhoj travi, grickali čokoladu i osjećali se mnogo bolje. Momci su, možda i nehotice, ali taktično, izbjegli razgovor o mojoj usponu. Bio sam im zahvalan za to. Ustvari, planina je činila svoje. U njenom prisustvu moja je nezgoda počela poprimati skromnije razmjere. U redu, mislio sam. Učinio si tipično početničku glupost. Sad imaš iskustvo više. Ubuduće odmjeri što možeš učiniti i pripremi se za to.

Prošao je i sastanak Alpinističkog osjeka. Stvar je objašnjena i počela se zaboravljati. S partnerom sam se i dalje viđao u društvu i nalazio na izletima. Mogli smo i sa izvjesnim smiješkom razgovorati o onom usponu. Ali uvijek je, bar se meni tako činilo, ispod smijeha ležalo nešto gorko. Zajedničke planove smo izbjegavali. On je prepenjao niz vrijednih smjerova u Alpama i drugdje. Mene su i suviše privlačili vrhovi i grebeni, visinske staze, šumska i kraska bespuća. Bilo je toliko ljepote u planini, kao cjelini, da me to odvlačilo od borbe i doživljaja u penjačkim smjerovima. Prekasno sam posao planinar, a da bih se mogao razviti u penjača-alpinistu. HPD-smjer sam ipak prošao drugom zgodom. Famozna priječnica — ulazna ploča, gredina i izlazna polica — postala je i meni najljepši dio smjera. Bilo je na tom usponu sve kako treba. Užitak zajedničkog penjanja, napor i napetost, ali i svijest da te partner prati i da će ti pomoći ako zatreba. Ugodan osjećaj dubine pod petama. I val jednostavne snažne radosti na vrhu. Moj prijašnji partner obradovao se kad je čuo da sam prošao kroz smjer. Žalio sam što nismo bili zajedno. Mislim da bismo u novom zajedničkom usponu izravnali račun i razbistrili jedno mjesto u našim odnosima.

Ali, doskora je postalo prekasno da se bilo kada nađemo na istoj stazi. Poginuo je u jednom novom proljeću.

Uspon na Komove 1841. godine

U rubrici »Iz prošlog stoljeća« donosimo u ovome broju jedan stari opis uspona u Komovima u Crnoj Gori, na koji nas je upozorio naš suradnik Radivoj Kovačević iz Srijemskih Karlovaca. U stvari, to je odlomak većeg putopisa po Crnoj Gori, koji je izašao 1854. godine u novosadском časopisu »Sedmica« (broj 18—23), »listu za zabavu i nauku«, Dakle, taj putopis je štampan svega dvije godine nakon »Zore na Učki« (vidi NP 1963, str. 125) najstarijeg do sada poznatog planinarskog putopisa na našem jeziku. Godine 1940. prenio je planinar Vasa Stajić opis tog uspona u novosadski časopis »Putnik« (godina VII, broj 3) i tako ga oteo zaboravu. Putopis je dio ovećeg članka, koji je izlazio u nastavcima pod naslovom »Odlomci iz pisma jednog putnika«. Nažalost, autor tog putopisa nije poznat, jer je članak štampao anonimno. Znamo jedino to, da je bio pori-

jeklom iz plemena Vasojevića. Iz teksta je vidljivo, da se 21. rujna 1841. otputio sa svoja tri momka iz Skadra u Vasojeviće među svoje »srodnike i poznanike«, kako sam kaže. Izgleda da se radilo o vrlo uglednoj osobi, jer ga na putu prate tri momka, svi ga dočekuju s puno poštovanja, bez razlike Srbi, Šiptari i Turci. Primaju ga kao visokoga gosta. Dok on večera, svi ga dvore na nogama. Vjerojatno se radi o nekom vojnom ili diplomatskom službeniku u službi Rusije, na što među ostalim upućuju i reci u kojima govorи o kabanici koju je 1824. kupio u Čerkeskoj. Boraveći među Vasojevićima popeo se dne 29. ili 30. rujna. 1841. na Vasojevički Kom. Smatramo da će naše čitaocе zanimati opis uspona koji je izvršen prije više od 120 godina u području tadašnje turske države.

Urednik

Pošto proboravim neko vrijeme u Vasojevićima, gdje su me moji srodnici i poznanici najsrdačnije i najgostoljubivije dočekali, naumim da idem na Kom, znamenitu našu planinu, za koju se slobodno može kazati, da je najveća u cijeloj južnoj Evropi i nazvati se može caricom gora. Sa mnom je bilo još njih sedmorica navještijih i najodabranijih Vasojevića. Ranо smo poranili i baš smo bili na planini Štavni, kad je sunce ogranelo i sve oko nas zracima svojim obasjalo.

Štavna je velika planina koja je pustila svoje mnogobrojne grane na različite strane pod različitim imenima, no ona je sјram Koma kao najtanji lešnik sprama najvećeg ora. Od Štavne na sjeveru i k sjeveroistoku protegla se planina Lisa, a za Lisom Bjelica. Krasoti ovih planina mora se diviti čovjek, a osobito krasoti Štavne, koja se svakome mora dopasti. O obje strane ove

planine zeleni se pitoma šuma, a greben joj pokriva vječita trava. Iz nje ističu povelike vode: Perućica, Drčka, Kraljica i Ljubanćica. Svuda unaokolo na laze se katuni i stanovi, gdje pastiri ljeti s ovcama ljetuju.

Sa Štavne pogledam na jug i vidim onu dvoglavu stranu Koma koja pregradnim svojim vrhovima udara u nebeske oblake. Istočni vrh zove se Vasojevički Kom, a zapadni Kučki Kom koji se tako zato zove što dovde dopire granica Kučkih plemena.

Istočni Kom nije šiljast, nego ima neku grbinu i može biti dugačak po tri puškometa. Sa zapadne je strane sasvim strmenit i ne može mu se nikako pristupiti. S istočne strane pak može se na njega popesti, ali kojekako krivudajući i s mukom, a može i sa Štavne, s koje sam se i ja popeo. Nego je put sa strane Štavne odveć nezgodan, tako da čovjek, penjući se njime, lako može posrnuti jer je vrlo strmenit i svud je pod nogama nepostojano kamenje, koje se kad i kad s visine dole dovaljalo.

Zapadni Kom koji se, kao što malo više rekosmo, zove Kučki, ne ustupa svojom visinom ni najmanje istočnome. Sa sjeveroistočne strane izgleda kao da je odsječen, a s jugozapadne ima neku malu otlogost, s koje se strane na njega može i popesti.

Sad da kažem kako sam se popeo na taj divni bijeg.

Već sunce bijaše visoko odskočilo, ptice su pjevale po gori i jedna drugu dozivale, a mlađi pastiri vasojevički uvelike izjavili svoje ovce na pašu i sviralom svojom zabavljalji, kad sam bio na Štavni i pogledao oko sebe divnu krasotu prirode. Srce mi je htjelo iskočiti iz prisiju od miline, kad sam pogledao oko sebe gniazda davnih sokolova srbski! Kad dođoh na Kom, moglo je biti osam sati ujutru, a kad stigoh na vrh, bijaše već prevalilo podne, i tako sam se penjao ili bolje rekavši spuzio — na svojih dvaest mjesta — čitavih pet sati.

Kad sam stigao na vrh Koma, hladan me je znoj poduzeo tako da sam bio mokar, kao da me je ko vodom polio. Po tome se može suditi o visini Koma i mojemu trudu dok sam se popeo na njega. Kako sam stigao gore, taki sam zaspao i čitav sat slatko spavao i u snu rekao i govorio tako da su mislili oni oko mene da se šalim i pretvaram. Probudivši se, zaboravio sam bio da sam na Komu, i s pola otvorenim očima pogledavši unaokolo, začudio sam se kad sam video pod sobom kojekakva rapava brdašca.

Zaista sam imao pravo čisto se ponositi kad sam se video na Komu, jer to je visina kojoj ima malo ravnih, a doprijeti na nju nije šala. Pod Kom su mnogi putnici od kojekuda dolazili, ali se malo koji uzdao u sebe da se popne na njega. Tamo je dolazio i ruski velikaš Kovalevski, ali se gore nije penjao.

Na sve strane oko sebe pogledam i vidim najveće gore i planine, koje se činjahu kao da su kakva brdašca ili bolje rekavši rapave doline. Vidim na zapadnoj strani izdaleka i Srbiju; Kosovo Polje kao da mi bijaše pod nogama, a Bosna i Hercegovina kao na dlanu; pogledam i na jug i vidim visoku goru Romiju koje leži među morem i Skadarskim jezerom i koja mi se pokazivaše kao kakvo malo brdo, i samo mi je vrh njezin zaklanjao more, koje, buktaše od sunca, kao raspaljeni oganj.

Ali, nisam kadar opisati ovu rijetku krasotu prirode i čudesa božija. To treba svojim očima vidjeti pa osjećati i tako se naslađivati. Osobito Srbinu koji s ovoga golijatskog brijege gleda okolo sebe, kao što sam ja gledao, mora

neobično zaigrati srce u prsim, mora mu i radost i tuga dušu obuzeti. Vidi oko sebe staništa junačke braće svoje, koja su se za toliko vijekova viteški branila od sile neprijateljske i tolike nevolje prepatila, pa se ipak održala i odoljela pakosti ljudskoj.

Da reknem još što za sami Kom. On je sad nepoznat svijetu, ali bi ga vješta ljudska ruka mogla načiniti Gibraltarom, ključem južne Evrope, gnijezdom nauke i umjetnosti i čiste vjere pravoslavne...

Već sunce poče zailaziti kad me moji saputnici opomenuše da je vrijeme povratku, jer kako smo se penjući umorili, biće nam još trudnije silaziti. Kad podemo dolje, najedanput začujemo pucanje iz pušaka, a to bijahu neki Va sojevići koji, čuvši za mene da sam na Komu, izidoše da me pozdrave kao svoga pravog poznanika. Njihovu se pucanjtu i mi odazovemo, a to čuvši drugi Vasojevići u okolini, i oni stanu svoje puške izmetati, te tako stanu ječati gore od teške praske. Crnogorcu nema milje zabave od njegove puške. Ako mu se treba za slobodu boriti i braniti svoj Zavičaj, ili radost koju pokazati, tu mu je puška najvjernija druga, sve ufanje njegovo. Puška mu je najmilija očevina i djedovina njegova.

Sa žalosti ostavim Kom, i pola klizeći, pola hodeći, a pola skačući s kamena na kamen, jedva u sumračak stignem u podnožje Koma, od kuda počinje Štavna, a tu, napivši se malo kave, preduzimam put opet preko Štavne u Gornji Kral na noćiste. Cijeli taj dan ja ništa nisam mogao okusiti, koje što sam bio ushićen Komom, koje od teškog umora. Sutradan doznavši moj domaćin da ja ništa nisam jeo, iznese mi skoro pomuzena svarena mlijeka, skorupa, meda u sačama i druga jela. Ja se svega toga dobro prihvativ, a osobito meda, koga jako pohvalim domaćinu.

»Gospodaru, rekne mi na to on, time se naše pleme i slavi, jer mi osim tога nikakvог другог dobra nemamo, i svijet govori — a je li istina ne znam — da su u Vasojevića samo dvije stvari dobre: pčele i žene.«

Taj dan provedem u Gornjem Kralu, a večer u Donjem Kralu.

Tužni spomenik na Bjelašnici

Na godišnjicu stradanja mlađih planinara iz Zemuna, Beograda i Sarajeva, u prisustvu većeg broja planinara iz tih mesta, uz tužnu svečanost otkriven je na Bjelašnici spomenik sedmorici mlađića koji su tu u noći od 1. do 3. prosinca 1962. godine u snježnoj mećavi izgubili život.

Spomenik je podignut na domak vrha Bjelašnice u neposrednoj blizini zgrade opservatorija, na mjestu gdje su poginuli planinari na svom posljednjem izletu proveli posljednju noć.

Spomenik ima oblik sedmorostrane piramide, visoke preko dva metra. Spomen-piramida je građena od betona i kamena po projektu ing. arh. Vinka Jurića, aktivnog planinara iz PD »Bjelašnica«.

Pri vrhu, gdje je piramida najšira, postavljeno je 7 željeznih ploča sa imenima i datumom rođenja i stradanja tih mlađih planinara, koje je nemilosrdno pokosila »bijela smrt«. Na velikoj, također željeznoj ploči ispisani su podaci o ovoj najvećoj planinarskoj tragediji u našoj zemlji.

Pored toga, na mjestima gdje su nađena smrznuta tijela mlađih planinara, podignuto je sedam kamenih humaka, razasutih od vrha Bjelašnice do južnih padina ove planine, odnosno do Ivan-dola. Sedam simboličnih humaka ostat će kao trajna uspomena na tragični svršetak Aleksandra Krnješevca, Sabe Pešića, braće Siniše i Zorana Tvořića, Nikole Kožuha, Slobodana Vujića i Zorana Ivanišina.

Piramida sa spomen-pločama prkoseći vjetrovima i nevremenu stoji danas na mjestu nesreće pozivajući na odavanje počasti i opominjući na oprez sve one koji dolaze u posjet čudljivoj planini Bjelašnici.

U. Beširović

JANKO DUIĆ, Travnik

Kalin i Rudina

Il n'est point de paysage découvert du haut des montagnes si nul n'en a gravi la pente, car ce paysage d'abord n'est point spectacle mais domination.

(Antoine de Saint-Exupéry, Citadelle)*

Kao brat i sestra dižu se iznad Bugojna, na njegovojo istočnoj strani, dvije planine i dva vrha, rastavljeni dubokom dolinom. To su Kalin (1531 m) i Rudina (1385 m). Kao što stoje jedno pored drugoga tako se i u govoru ljudi toga kraja nikada ne odvajaju jedan od drugoga. Tako je došlo i do analogije u izgovoru, pa mnogi kažu »Kalin i Rudin« umjesto »Kalin i Rudina«.

Kalin je oko 250 m viši i djeluje doista kao stariji brat svojoj nižoj i slabijoj sestri. Njegov sjeverni greben koji završava šiljatim vrhom prema jugu podsjeća izdaleka na izvrnuti brod. Često sam ga gledao s Vlašića i uvijek me je privlačio njegov vrh koji se tako strmo ruši prema jugu. Tako sam pri svakom usponu na Vlašić gledao prema Kalinu i razmišljao kako da dođem do njega. Znao sam da bi najlakše bilo otići u Bugojno i popeti se gore, jer je to najlakši i najkraći prilaz na vrh. Mene je pak privlačio prilaz s istoka, jer sam ga već donekle poznavao. Svaki put kad bih sišao s Vlašića uzimao bih pred se sekciju Travnika i gledao prilaze na Kalin upoređujući ih s onim što sam vidoj s Vlašića. Na koncu sam se odlučio za prilaz iz Novog Travnika i predložio to svom bratu koji je u to vrijeme bio takođe slobodan. Tako smo jednog lijepog junskeg dana krenuli prvim jutarnjim autobusom iz Travnika u Novi Travnik. Autobus je bio pun radnika, koji su išli na rad u tvornicu. Čudno su gledali i nas i naše naprtnjače, pitajući se da nismo možda zalutali u ovaj grad gdje se inače rijetko susreću planinari. Uputili smo se putem koji vodi iz grada dolinom potoka Rijeka. Znao sam da moramo proći kroz selo Sinokos i lagano smo se peli širokim putem. Prolaze tuda i traktori na putu do kamenoloma koji se nalazi iza Sinokosa. Bilo je tek sedam sati, a mi smo bili prilično visoko. Naišli smo na prve trešnje samo su bile pri dnu obrane, a nije nam se dalo penjati. Što smo se više uspinjali bilo ih je sve više dok se na koncu nismo našli u pravoj aleji trešanja.

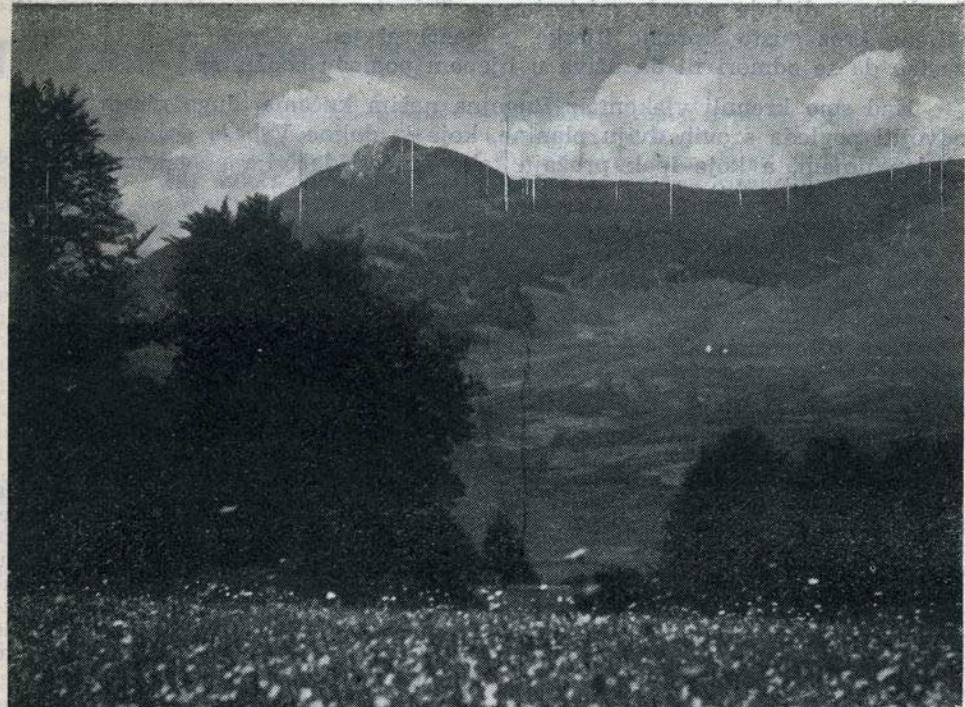
* Ne postoji uopće pejsaža otkrivenih s vrha planine, ako čovjek nije najprije svladao njihove padine, jer takav pejsaž i nije zapravo prizor, nego dominacija. (Antoine de Saint-Exupery: »Tvrđava«)

Po izlasku is Sinokosa izašli smo na dio starog karavanskog puta kojim se nekada išlo iz Splita u Sarajevo preko Livna, Kupresa i Bugojna. Krenuli smo tim putem, jer sam znao da će nas on najbrže izvesti na Ravno Rostovo. A onda je Kalin pred nama. Ali tragovi traktora skrenuli su nas s puta i morali smo se još dosta penjati kroz gustu šumu dok smo izašli na visoravan. U toj šumi doživjeli smo jutro po drugi put u jednom danu, sasvim različno od onog kada smo krenuli od kuće. Makar je bilo već deset sati sunce se teško probijalo kroz gусте krošnje drveća, a rosa se još nije dizala. Neobična tišina i mir učinili su da zaboravimo na sve dosadašnje napore. Tek kad smo počeli osjećati glad zastali smo da doručkujemo. Brzo smo bili gotovi i krenuli smo dalje. Nismo se morali mnogo uspinjati i ubrzo smo izašli na ravno. Bili smo još u šumi i s nestrpljenjem smo očekivali trenutak kad će se pred nama ukazati naš današnji cilj. Odjednom iznenada, s desne strane kroz jedan prosjek, ukazao se Kalin. Znao sam odmah da je to on, iako ga nikada nisam bio video s te strane. Dolje, ispod nas, prostirala se visoravan Ravno Rostovo ili, kako na karti piše, Ravan. To je prostrana visoravan okružena šumom sa svih strana. Vegetacija je neobično bujna, a toliko cvijeća nisam nikada dosada video. Silikatna podloga ovih planina ne propušta vodu, pa vrela i potoka ima na svakom koraku. Čim smo izašli iz šume pružio se pogled na sve strane. Na sjevero-istoku ugledali smo Vlašić, na jugu Vranicu i Radušu, a odmah tu pred nama Kalin i Rudinu. Gazeći po tepihu od cvijeća, kojeg ima na desetine vrsta i svih boja, uspinjali smo se polagano prema vrhu Kalina. Tu u podnožju planine naišli smo na jednog starog pastira i njegovog sina. Već sam spomenuo da mnogi izgovaraju imena ovih dviju planina Kalin i Rudin, a pošto na karti piše Rudina, želio sam iskoristiti susret sa starim pastirom i utvrditi šta je tačno.

- Dobar dan ljudino!
- Dobar dan, sinko!
- Je li vruće?
- Pa, ugrijalo danas.
- A koliko ima do vrha?
- Oko jedan sat.

Znao sam odmah da to nije tačno, jer nema ništa tako relativno kao jedan sat u Bosni. Može on trajati i pola sata, a isto tako i dva ili tri sata, već prema raspoloženju. Uostalom, ovo sam pitalo samo da bih započeo razgovor i da ne bih prešao odmah na ono glavno što me zanimalo. Zato sam prešao preko ovoga iako sam znao da do vrha ima mnogo više od jednog sata.

- A kako se zove ova planina, upitao sam pokazavši na Rudinu?
- Rudina.
- Kako?
- Znate vi i sami. Piše kod vas sve, dodade njegov sin pokazujući na sekcije koje sam držao u ruci smotane u polivinilskoj planšeti.
- Rudina, ponovio je stari.
- A zar se ne kaže Rūdina?
- Jok brate, Rudina se zove.
- Hvala ljudino, živ bio.
- U zdravlje momci.

Kalin

Foto: J. Duić

Tako smo se rastali i mi smo krenuli prema vrhu, jer je već počelo da prži jako sunce, pa smo željeli da se što prije spustimo na potok Vitinu. Stari me je međutim stavio pred novi problem, a to je bio akcenat riječi Rudina. Kasnijim provjeravanjem utvrdio sam da se doista kaže Rudina a ne Rūdina.

Poslije livade dolazi pojas rijetke šume, a na vrhu Kalin je go. Pod samim vrhom naišli smo na malo vrelo čija nas je ledena voda osvježila i ohrabrilu pred zadnji napor. Čim smo izišli iz šume vidjeli smo da nije daleko, a za koji trenutak bili smo i na vrhu. Makar je pod kraj bilo prilično teško, obzirom na veliku vrućinu, odmah smo sve zaboravili, jer nas je Kalin nagradio divnim pogledom koji se pruža s njegova vrha. Pred nama su se ukazale Vranica, Ćvrsnica, Vran, Raduša, Cincar i Vlašić. Kao u nekom amfiteatru dovoljno je bilo okrenuti glavu pa da se ukaže novi prizor. Na istoku prostirala se visoravan Ravno Rostovo, a još dalje dolina Lašve. Na zapadu, odmah pod nama, leži Bugojno koje se smjestilo uz Vrbas. Pošto je iznad nas peklo junsko sunce, koje nam nije dozvoljavalo da dulje uživamo u prostranim vidicima, uputili smo se brzo u dolinu. Bilo mi je žao kad smo stigli do prvog naselja na zapadnoj padini Kalina. Zavolio sam bio taj vrh još davno a sada mi je bio još draži.

Ni Kalin ni Rudina nisu nimalo privlačni iz Bugojna. Suh i go s položenim padinama Kalin djeluje napušteno i osamljeno. Rudina je niža, sva po-

šumljena i djeluje pomalo misteriozno. Tek tu i tamo probija se poneka stijena kroz gusto šipražje lijeske, a nema ni jedne livade gdje bi čovjek zastao da se odmori ili da uživa u lijepom pogledu s planine.

Kad smo krenuli vlakom iz Bugojna našim kućama, dugo nisam mogao odvojiti pogleda s ovih dviju planina, koje iz doline Vrbasa daju tako neugledan dojam, a koje ipak pružaju tako mnogo doživljaja svakome tko se potruđi da ih posjeti.

Bilješka o Kalinu i Rudini

Najlakši i najbrži prilaz na Kalin je iz Bugojna (pruga Donji Vakuf—Gornji Vakuf). Bugojno ima i autobusne veze s Mostarom, Splitom, Zagrebom i Sarajevom. Nijedan put na vrh nije markiran. Kad se pređe most preko Vrbasa na istočnoj strani grada put vas vodi na istok dolinom potoka Vitina. U selu Bristovi odvajaju se dva puta na Kalin.

Prvi preko sela Ljubnić i Kalin vodi pravo na vrh planine njenom zapadnom padinom. Put nije naročito interesantan osim što se čitavo vrijeme pruža lijep pogled na dolinu Vrbasa i Bugojno, te na planine zapadne Bosne. Ovim putem može se doći na vrh za tri i po sata hoda.

Drugi put vodi dolinom potoka Vitina. Slijedeći potok, polagano i neprimjetno, čovjek se uskoro nađe u dubokoj uvali između dvije visoke stijene. To su sjeverna padina Rudine i južna padina Kalina. Na Vitini ima nekoliko starih mlinova od kojih neki i danas rade. Što se više uspinje uz potok dolina se sužava i uskoro postaje nalik pravom kanjonu. Na južnoj padini Kalina nalazi se u stijeni mala pećina iz koje izbija slap biste vode. Tu se planinar može skloniti od nevremena. Penjući

se dalje uz potok dolazi se do vrela Vruća voda, koje se nalazi na samom rubu šume. To je vrelo vruće vode i ljudi dolaze da se tu kupaju. Sastav i djelovanje vode nisu još potpuno ispitani. Od ovog vrela, penjući se uz Bijeli potok, za oko pola sata izlazi se na visoravan Ravno Rostovo odakle se preko livada stiže na vrh. Uspon ovim putem traje oko pet sati.

Pored ovih prilaza iz Bugojna, moguć je prilaz Kalinu i iz Travnika preko Vilenice i Mravinjca na Ravno Rostovo ili iz Novog Travnika preko Sinokosa također na Ravno Rostovo. Ova dva prilaza su dulji, ali su mnogo lješći i zanimljiviji nego oni iz Bugojna. Iz Travnika preko Mravinjca i Ravnog Rostova potrebno je šest sati a iz Novog Travnika preko Sinokosa i Ravnog Rostova pet sati.

Najlakši prilaz na Rudinu iz Bugojna je preko sela Haračići, Bešlići, Vileši i Barbariči. Ovo posljednje sastoji se od nekoliko kuća i nalazi se na samoj jugozapadnoj padini ove male, šumovite planine. S Rudine se pruža lijep pogled na gornji tok Vrbasa prema Gornjem Vakufu i na planine na jugu i zapadu tj. Čvrsnicu, Vran, Radušu i Cincar.

Trnovački Durmitor

U području planina Volujaka, Maglića i Bioča do danas je najpotpunije obrađen masiv Trnovačkog Durmitora. O njemu su pisali razni autori polazeći s raznih aspekata, ali među svim napisima dominiraju oni alpinističkog karaktera. Možda i zato, jer se upravo dolaskom alpinista u ovom području počelo sa detalnjim obradom. Neki od njih pisali su specijalno baš o Trnovačkom Durmitoru, dok ga drugi u svojim napisima samo dodiruju. Sve to, različiti aspekti kao i nedostatak detaljnijih topografskih karata, neminovno su uvjetovali izvjesna razmimoilaženja i nejasnoće u pogledu toponomatske i topografije. Namjera mi je da u ovom članku pokušam čitavo do sada skupljeno gradivo sistematizirati i dati ujedno neka vlastita zapažanja i prijedloge. Dakako, ne smatram da je ovo posljednja riječ koja bi se mogla kazati o Trnovačkom Durmitoru.

Starija generacija naših planinara (dr. J. Poljak, dr. B. Gušić, prof. K. Bošnjak, J. Plaček) sa oduševljenjem je pisala o planinama Bioča, Volujaka i Maglića. U njihovim opisima ima ne samo mnogo zanimljivih podataka o načinu kako se tada kretalo u ovim planinama, nego i prilični broj toponima za pojedine vrhove, doline i ostale detalje ovog gorja. Unatoč tome, još uvek se mnogi planinari ne snalaze dovoljno u njihovim nazivima, pa u njihovim opisima Trnovačkog Durmitora dolazi do raznih grešaka. To isto sam zapazio u razgovoru alpinista kada sam 1956. boravio u ovim krajevima.

Nepoznavanje literature o ovom problemu bio je uzrok mnogim nedoumicama, suvišnog prišivanja, ili čak zamjenjivanja vrhova ili predjela, za koje je već ranije utvrđeno pravo ime. Dobar dio krivice snosi i nekritičko oslanjanje na topografske karte koje ne mogu zadovoljiti potrebe savremenog planinarstva i alpinizma. Evo, nekoliko primjera!

Naziv **Šarena lastva** upotrebljava K. Mihaljević pri opisu uspona sa Trnovačkog jezera na Volujak pa kaže:

»Oko 9 sati krenuli smo preko Šarene lastve na kojoj se vide travom zarasli temelji nekadasnjih Trnovačkih koliba.« (NP 1949-234).

Isti naziv i za isto mjesto upotrebljava E. Rakoš pet godina kasnije (NP 1954-382). Međutim, dr. B. Gušić spominje taj toponom za onu lastvu (tj. travnatu padinu) koja se nalazi na strmom JZ obronku

Maglićeva Koma, a preko koje vodi staza za uspon na Maglić sa Trnovačkog jezera. On doslovno kaže da su »**jedva naši konji iznijeli tovar uza strahovitu Šarenu lastvu**« (HP 1932-78).

Pod utjecajem članaka Mihaljevića i Rakoša, upotrebljavao sam i sam taj toponom za travnate padine ili lastve koje se prostiru zapadno od Trn. jezera, tj. na padinama Volujaka, kod opisa pristupa za sjevernu stijenu Vlasulje (NP 1956-290). Da sam prije objavljuvajući tog opisa pročitao i spomenute članke iz »Hrvatskog planina«, sigurno ne bih bio ponovio grešku svojih prethodnika. Činjenica, da se do starije literature teško dolazi, naravno, ne može biti opravданje autoru. (Pri jednom pokušaju da iz biblioteke PD »Zagreb« dobijem na posudbu neka starija godišta HP-a, morao sam proći čitavu birokratsku proceduru, ali mi na kraju kraljeva ni ona nije pomogla da dodem do željenih godišta.) Izgleda da je pokojni B. Lukšić bio donekle bolje informiran, jer je on, opisujući položaj alpinističkog logora na Trnovačkom jezeru napisao, da je bio smješten »...na križanju putova za Trnovačke katune, Trnovački Durmitor i Maglić«. Da li je on upotrebom izraza Trnovački katuni (u nekim kartama Trn. kolibe) namjerno ili slučajno izbjegao problematični naziv Šarena lastva, možemo samo nagadati. Vjerojatno su Mihaljević i drugovi iz njegove grupe upotrebljavali taj izraz zavedeni netačnom lokacijom u topografskoj karti. Godine 1949, kada su oni ovdje boravili, imali su vrlo malo ili nikakove mogućnosti da se konzultiraju sa domaćim stanovništvom. U vrijeme kada je ovdje boravio dr. B. Gušić njega su pratili ljudi iz tog kraja (kao vodiči i goniči tovarnih konja), a oni su vrlo dobro poznavali teren kojim su se kretali.

Prema tome lako je zaključiti, čijim podacima treba pokloniti više povjerenja i za koje mjesto treba upotrebljavati ime Šarena lastva.

Slijedeći primjer odnosi se na problem, da li je Trnovački Durmitor vrh samo ili masiv za sebe. U šematskoj karti koju Mihaljević prilaže svom članku, upisan je pored kote 2331 m naziv **Trnovački Durmitor**. Neupućenog bi to moglo zavesti na misao da se samo taj vrh tako zove. Još više, ako pročita članak ing. I. Groppizza, koji u opisu uspona u SZ stijeni najvišeg vrha Trn. Durmitora, kaže:

»... dok su se na drugom kraju snježne jaruge prkosno nanizali okomiti crvni tornjevi, tvoreći rastrgani greben, koji seže sve do osamljenog bezimenog vrha (kasnije su ga nazvali Trnovački vrh, op. SG), što se nadvio neposredno iznad Trnovačkog jezera, a pripada skupini Vlasulje.« (NP 1949. 264).

Ostavljajući po strani pitanje, da li uopće postoji neka »skupina« Vlasulje (to je ustvari samo jedan vrh koji se svojom trupinom potpuno stapa ili nadovezuje na masiv, tj. skupinu, Volujaka, pa ga prije možemo smatrati samo jednim od vrhova Volujaka), smatram da bi se Trnovački Durmitor mogao smatrati masivom za sebe. Uostalom, to potvrđuje i gore citirani vrlo slikoviti opis, kao i tačan pridjev »osamljen«. To se ne bi moglo samo onda, ako bismo samo kotu 2331 m smatrali za Trn. Durmitor, ali, kao što ćemo vidjeti iz daljnega, Trnovački Durmitor je cijelina, koju predstavljaju dva vrha povezana sa strmo odsječenom barijerom. Gledan sa Trnovačkog jezera on se prikazuje kao planina sa dva markantna vrha; lijevim koji se diže iz sipara u istočnom kraju Amfiteatra, izrazitijim i šiljatijim, i desnim, koji izgleda glomazniji i širi, a izrasta iz sipara što se pružaju do samog jezera, odnosno do pašnjaka na kojima se nalaze Trnovački katuni. Oba vrha povezana su barijerom, stijena orientiranih prema sjeveru, koje sa jezerom izgledaju vrlo niske, a stvarno su visoke od 200 do 300 metara. Ostaje još da razmotrimo pitanje naziva tih vrhova.

Dok su se alpinisti iz 1949. za čitav Volujak u penjačkom smislu nepovoljno izrazili (sa izuzetkom Vlasulje) ocjenivši njegove stijene (pa tako i Bariju Trn. Durmitora) kao »strahovito lomljive« i »većim dijelom neprolazne i nezanimljive« (NP 1950—31, 32), dotle su alpinisti iz 1954. išarali Bariju sa sedam lijepih smjerova. Godine 1956. prepunjano je još pet prvenstvenih uspona i jedan silaz sa kojim se lako i brzo sa vrhova Barijere i Trnovačkog vrha može sći u Amfitetatar.

U uvodu tehničkog opisa ove Barijere što ga je dao Rakoš (NP 1954—410) stoji da se ona »na zapadu veže sa stijenama Trnovačkog vrha, a na istoku sa glavom Trnov. Durmitora. Riječ »glava« javlja se često u razgovoru među alpinistima koji ovdje borave 1956. Ipk je ing. A. Blažuk u razgovoru sa pastirima ustanovio za taj vrh naziv Trzivka. Za ovaj toponim sam kasnije našao potvrdu u HP-u 1932—300 u poglavljju »Na Trnovačkom jezeru« od K. Bošnjaka: »... a mi ćemo Urdenim do-

lovima na jezero. Okrećemo k zapadu između Maglićeva Koma s desne strane i Trzivke s lijeve.«

Za lokaciju obih toponima, Šarena las-tva i Trzivka, našao sam potvrdu i kod pastira u Smrekovcu (1963.) a ona se potpuno slaže sa gornjim navodima.

Zbog svega ovoga, smatram kao najbolje rješenje da naziv TRNOVAČKI DURMITOR treba dati čitavom ovom masivu, koji tako slikovito sa juga uokviruje Trnovačko jezero. Posebice pak, lijevi vrh, tj. »glavni« ili »glavu«, treba zvati TRZIVKA (2331 m); desnome neka zasada i dalje ostane naziv TRNOVAČKI VRH, tj. onako kako su ga nazvali alpinisti u nedostatku narodnog, izvornog imena. (B. Lukšić je izmjenom položaja riječi vrh od Trn. vrh na Vrh Trn. Durmitora, unio još jednu nejasnoću, koja bi neupućene mogla zavesti, pa ovaj vrh smatrati najvišim, dok je to zapravo samo Trzivka sa 2331 m. Vidi: NP: 1956-328.)

Bariju pak, koja amfiteatralno veže oba vrha najbolje je zvati jednostavno BARIJERA TRNOVAČKOG DURMITORA a ne centralna (NP 1954—410), jer osim ove ne postoji ni jedna druga barija u Trn. Durmitoru, pa joj i ne treba prispavati posebnog pridjeva. Isto je tako i pojmom sjeverna stijena Trn. Durmitora prilično nejasan, jer se pod njim može podrazumijevati i S stijena Trzivke i S stijena Barijere i S stijena Trn. vrha, pošto oba vrha i barijera među njima sačinjavaju Trn. Durmitor i svaki od njih ima svoju S stijenu.

Prostor što ga zatvaraju oba vrha sa barijerom, alpinisti će vjerojatno i dalje nazivati Amfiteatar, kao što ga zovu već od 1949. godine, jer je karakter toga prostora zbilja takav, a do danas nije utvrđen neki narodni naziv.

Ma da je boravak alpinista na Trnovačkom jezeru u ljetu 1956. god. značio gotovo definitivnu obradu ove planine, ona ipak ni kasnije nije ostala zanemarena. Nema godine da netko iz Sarajeva ili Zagreba ne penje u ovim stijenama. Ipak je najkarakterističniji primjer alpiniste Rikarda Ballona koji je ovdje 1961. prepunjavao šest smjerova, a 1962. pet smjerova u usponu i četiri smjera u silazu.

Interes, ne samo za Trn. Durmitor, već i za čitavu skupinu planina između Sutjeske i Pive svake godine postaje veći pa će već uskoro biti potreban i jedan iscrpan vodič. Onome, ili bolje onima, koji se na taj krupan posao odluče, neka ovaj skroman prilog posluži da se izbjegnu eventualni nesporazumi.

HRVOJE MALINAR, Zagreb

Zelena pećina na Krbavskom polju

Rano jesenje jutro. Na putu iz Zagreba prema Karlovcu magla se već počela dizati s polja i njiva. To nas je obrazovalo, jer smo mogli očekivati lijepo i sunčano vrijeme. Cilj našeg izleta bila je još neistražena Zelena pećina na Krbavskom polju. Ljudi su doduše već ulazili u Zelenu pećinu, ali nitko nije došao do njezina kraja.

Izlet su organizirali prof. dr Mihajlo Pražić i dr Željko Poljak. Prof. Pražić se obratio Speleološkom odsjeku PDS »Velebit« u Zagrebu, te smo se nas dvojica, Kruhak i ja, odlučili da sudjelujemo u tom istraživanju. Naš zadatak bio je da ekipu opskrbimo potrebnom opremom za ulazak u spilju i da po potrebi osiguramo opasnija mjesta.

Zelena pećina dobiva vodu iz masiva 1103 m visoke planine Pišačuše, koja je prilično prostrana i puna uvala, vrtača, škrapa i pukotina. Mreža bezbrojnih pukotina ispresjecanih u vaspencu čini ustvari golemi rezervoar, koji može primiti velike količine oborinske vode. Dolazeći s površine, voda prolazi kroz pukotine u niže slojeve dok ne dode do vode temeljnice. To je voda koja se nalazi iznad nepropusnih slojeva. Površina takve vode temeljnice može varirati u različita doba godine, a zove se vodno lice. Kod Zelene pećine vodno lice nalazi se u razini sifonskog jezera. Kada se u kišno doba godine vodno lice povisi, voda iz jezera raste sve dok ne počne izlaziti kroz ulaz spilje. Podnožje Pišačuše je relativno bogato izvorima. S južne strane je Dragašev vrelo i Zelena pećina, a sa istočne je stalni jaki izvor Severova pećina. Voda iz tog izvora pokreće dva mlina. Na sjeveru kod sela Krbavice nalazi se izvor; na zapadu su izvori kod Bukovca, a na jugozapadu vrelo na visini od oko 800 m. Taj niz izvora dokazuje da je planina Pišačuša glavni rezervoar vode.

O zazidavanju ulaza Zelene pećine pisao je neki Beyer u članku »Die Wassernot im Karste«, objavljenom u časopisu »Agram« od godine 1874: »... pred više godina pokušano je, da se ta spilja zazida,

da Krbavsko polje ne poplavljuje, ali to nije pošlo za rukom, jer je voda navrila i sve brane porušila.«

U prije navedenoj knjizi »Plitvička jezera« prof. Dragutin Franić piše o poplavi u Krbavskom polju:

»Krbavska poplava osobito u donjem kraju znade i stanovnike iz kuća istjerati. Prije se tamo voda dulje zadržavala, pače i po više (7) godina. Godine 1787. isušeno je jezero Hržić, u kojemu je sedam godina ležala voda, a iza toga mu je tlo 20 godina plodno bilo.«

Poslije male stanke u vožnji, za koje nam je prof. Pražić pričao o Zelenoj pećini, nastavili smo put prema Buniću. U Buniću smo doručkivali, spremili opremu za istraživanje i krenuli poljem prema spilji, koja se nalazi oko 1500 m NNW od sela Bunić. Ulaz se nalazi na podnožju dobro uočljive stijene, pa ga nije teško pronaći.

Od zajedničke opreme nosili smo gume-ni čamac, tri para visokih ribarskih čizama, 27 m uskih, čelično-aluminijskih lještavica i tri alpinistička užeta. Od lične opreme imali smo radna odijela i rasvjetu, koja je bila acetilenska, akumulator-ska i baterijska. Približivši se spilji, najprije smo prešli preko malenog potočića, zatim ušli u suho korito periodskog spiljskog potoka, a kad smo se probili kroz gusto trnovito grmlje, ugledali smo, podno četrdesetak metara visoke stijene otvor Zelene pećine. Na polovini stijene u širokom vertikalnom kaminu vide se ostaci nekog starog zida, vjerojatno onog koji su gradili prilikom zazidavanja otvora od poplave. Ulaz Zelene pećine dovoljno je prostran da bi kroz njega mogla proći konjska zaprega. U predvorju spilje pod je pokriven velikim zaobljenim kamenjem, koje je voda izbrisila i donijela iz unutrašnjosti spilje. Ovdje je svjetlo još uvijek dovoljno jako, jer na stropu postoji otvoreni dimnjak. Put se nastavlja kroz kratki kanal, blago nagnut prema unutrašnjosti, gdje se moramo kod prolazeњa malo pognuti. Dolazimo u nisku,

ali vrlo široku dvoranu, čije je dno prekriveno vlažnim muljem.

Prema pričanju, dno dvorane je najvećim dijelom godine ispunjeno vodom, tako da je već ovdje prva barijera koja sprečava ulaz mnogim posjetiocima. No ovo ljetno i početak jeseni bilo je izvanredno suho, te nismo trebali upotrebiti čizme za prolaz. Odavde smo krenuli visokim širokim hodnikom, koji otrprilike cijelom svojom dužinom zadržava pravac sjevera. Dolazimo do plitkog bazena s vodom koji se nalazi u suženju hodnika. S druge strane je čitav niz strmo poredanih kaskada, sličnih onima iz Škocjanskih jama kod Divače. Kaskade ili kako ih narod najčešće naziva, kamenice, dosta su rijetka pojавa u spiljama. To je niz stepenasto poredanih bazena sa ili bez vode, koji su pregrađeni stijenkama od kalcita. Najveće kaskade u Jugoslaviji nalaze se u Cerovačkim spiljama kod Gračaca i u spomenutim Škocjanskim jamama.

Put nas je dalje vodio preko kaskada. To je bilo dosta nezgodno, jer je voda u bazenima tako bistra, da nam je bilo teško procijeniti u kojoj kaskadi ima vodu, a u kojoj nema. Moglo nam se lako dogoditi da stanemo baš u punu kaskadu, misleći da je prazna. Neki bazeni bili su i do jedan metar duboki. Iza kaskada došli smo u još širi hodnik sa kamenim dnem. Mjestimično nailazimo na bazene s bistrom vodom. Visina stropa često prelazi i preko 20 m. Taj dio Zelene pećine je najljepši. Stijene su ukrašene raznobojnim sigastim tvorevinama. Pod je prekriven crnim, od vode uglačanim kamenjem, dok su zidovi presvučeni bijelim, sivim, crvenosmeđim ili žutosmeđim »tapetama« od krupnokristalnog kalcita. Svjetlo naših karbitki odbijalo se od kristala stvarajući pritom tisuće blistavih zvjezdica, tako da smo imali dojam kao da promatramo nebo za vedre noći.

Osim raznih nakupina stalaktita, zavjesa i draperija, na tom dijelu svojim ljepotom dominira stalaktitna forma crvene boje, koja veoma podsjeća na palmu. Sada se polagano spuštamo kroz hodnik čije je dno pokriveno glinom. Dolazimo do mjesta, koje je za sve prethodne posjetioce Zelene pećina značilo kraj. Pred nama zjapi crni otvor široke Jame. Tražimo veće komade kamenja i bacamo ih u dubinu, da približno ocijenimo koliko nam je potrebno ljestvica za spuštanje. Slušamo. Časak kasnije čuo se mukli udar, zatim nekakvo odbijanje, kotrljanje, a onda glasni pljusak, koji je prouzrokovao kamen svojim padom u vodu. Zaključili smo da je kamen padaо slobodnim padom oko 10 m, a dužinu kotrljanja

kamena teško je procijeniti, jer može nastati ili na padini ili u uskoj vertikalnoj jami. Po našoj procjeni voda je morala biti duboka.

Pripili smo ljestvice i užad, no sada se pojavio problem, kuda da ih pričvrstimo. Pod u kanalu je glinen; nije bilo nikakvog većeg kamenog bloka, a niti stijene nisu imale pouzdanih izbočina za pričvršćenje. Ipak smo se nekako snašli i užetima pričvrstili ljestvice. Dvojica su gore držala užad, da ne bi mogla iskočiti iz svojih ležišta, dok je jedan osiguravao. Ivo i ja spustili smo se po ljestvicama. Situacija na koju smo dolje naišli bila je približno onakava kakvu smo prema našoj procjeni i očekivali. Dubina vertikalnog dijela jame nije bila, veća od deset metara. Dalje se jama nastavljavao kao strma široka pukotina. Razmak od stropa do poda bio je dovoljno velik za prolaz u uspravnom položaju. Strop je ovdje jako izbrazdan i pun šiljaka nastalih korozivnim djelovanjem vode. Uz pomoć ljestvica spustili smo se po strmini do vode. Tek sada smo vidjeli da je to duboko jezerce površine otprilike 10×10 m. Javili smo gore da nam spuste čamac. Kad su nam ga pomoću užeta spustili, napumali smo ga, i Ivo se otisnuo prema stijeni na drugoj strani jezera ne bi li pronašao kakav daljnji prolaz. Međutim, stijena je bila bez ikakvih pukotina. Prolaz je bio moguć samo podvodnim putem. Dakle, to je sifon, i dalje se ne moće ići bez specijane opreme za ronjenje, slične opremi ljudi žaba.

Izmjerili smo temperaturu vodu (13,5°C). Voda je na početku jezercu bila duboka preko jednog metra, a prema kraju se dno tako duboko spustilo da se nije moglo ni vidjeti. Ustanovili smo da je stijena, koja nam sprečava prolaz, zaronjena u vodu tik ispod površine. Znači, »sifonska pregrada« nije duboka, ali koliko je dugačka nismo mogli ustanoviti. Pod jakim svjetлом karbitne svjetiljke vidjelo se da je voda u jezercu bistra i zelenkaste boje. Nismo primijetili nikakvih riba, niti čovječjih ribica. Zbog pomanjkanja vremena i odgovarajuće opreme nismo mogli ništa opsežnije istraživati. Cilj današnjeg izleta bio je postignut. Došli smo do »kraja spilje i ustanovili što bi trebalo učiniti za slijedeće, pravo istraživanje. Kad sam spomenuo »kraj« spilje, mislio sam na kraj za običnog speleologa, a ne i za ronioca.

Sada je trebalo požuriti sa povratkom, tj. sa izvlačenjem materijala i transportom, jer još danas moramo biti u Zagrebu. Kad smo stigli na izlaz Zelene pećine, sunce je već bilo na zapadu.

Dr Željko Poljak, Zagreb

Sunce u planini

SUNCE KAO LIJEK I KAO OTROV

Tema ovog članka je štetno djelovanje sunčanih zraka na ljudski organizam. O korisnom djelovanju sunca rečeno je i napisano toliko mnogo, da se pomalo zaboravilo na onu drugu stranu. Danas je izlaganje ljudskog tijela djelovanju sunca zauzelo toliko maha, da se često prelazi dozvoljena granica. Preplanula koža, tzv. sportski ten, ne smatra se više samo dokazom dobrog zdravlja. Ona je postala sastavni dio mode našeg vremena. Sportski ten nastoji se postići bez obzira na cijenu. Svaki eksces i pretjerivanje krije u sebi opasnosti, jer

- sunce je lijek — ali svaki lijek može biti i otrov
- sunce je izvor života — ali isto tako može biti i uzrok smrti
- sunce je neophodno za zdravlje — ali i uzrok mnogih bolesti.

Problem štetnog djelovanja sunčanih zraka od osobite je važnosti za planinara i to iz nekoliko razloga:

- u visokim planinama iznad šumskog pojasa planinari su ekstremno izloženi suncu
- čista i suha atmosfera planine ne pruža gotovo nikakvu zapreku sunčanim zrakama, naročito ne ultravioletnim, za razliku od zadimljenih industrijskih rajona i ravniciarskih krajeva
- insolacija u planinama je potencirana uslijed reflektiranja s tla; to je osobito slučaj zimi radi blistavog snježnog pokrivača, ali i ljeti na snježanicima i u području dinarskog krasa, gdje bijelo vapnenačko kamenje po efektu reflektiranja ne zaostaje mnogo za snijegom.

Štetno djelovanje pretjerane insolacije može se na ljudskom organizmu odraziti na razne načine. Težina tog odraza znatno ovisi o stanju i otpornosti pojedine osobe, o njenoj treniranosti, iskustvu, tehnici kretanja po planini i zaštitnim mjerama koje poduzima. Mi ćemo se ovdje na primjerima iz prakse najprije pozabaviti oboljenjima koja su posljedica insolacije:

- toplotni udar
 - snježna sljepoča
 - sunčane opeketine na koži
 - sunčanica,
- a zatim ćemo razmotriti problem sunčanja i njegov utjecaj na
- opadanje fizičke kondicije planinara i
 - prerano starenje kože.

TOPLOTNI UDAR

U blagovaonici planinarskog doma u Jablanu pod Velebitom sjedila su za večerom dva planinara u zrelim godinama: jedan snažne tjelesne konstitucije, go tovo bi se moglo reći korpulentan, a drugi mršav kao sedam gladnih godina. Upravo su utvrdili putni plan za sutradan: preko Alana u Rožanske kukove. Zatim su nastavili s večerom, prepričući se tko je izabrao pravilniju ishranu za predstojeći uspon. Onaj mršavi je na zaprepaštenje krupnoga konzumirao nekoliko duboki

tanjura dobro zasoljene konzervirane juhe, a zatim komadić suhog mesa s dosta kruha. Krupniji se po starom prokušanom običaju dobro opskrbio kalorijama: najprije obilna količina ugljikohidrata u obliku kolača, čokolade, kruha s džemom i dobro zasladdenog čaja, a zatim priličan komad slanine — svega skupa ko brat bratu 3000 kalorija. Osim toga je prije spavanja napunio svoju čuturu sa limunadom a termos bocu sa slatkim čajem — neka mu bude pri ruci na sutrašnjem teškom usponu.

Sutradan je u početku sve išlo po planu. Brzo su napredovali prema Alanu, premda je mediteransko sunce u golom kršu upravo nesmiljeno žarilo. U drugoj polovici puta vrijeme se postepeno promjenilo: okrenulo je jugo i nebo se zastrlo laganom koprenom. Postalo je sparno. Vjetra gotovo ni daška i makar je temperatura nešto opala, penjanje je postajalo sve teže. Onaj krupniji planinar počeо je malaksati. Bilo mu je neizdrživo. Mnogo se znojio i sve više žedao. Popio je sve što je ponio sa sobom, ali je nakon toga žedao još više. Znoj je s njega lio potokom, lice mu je dobilo ljubičastu boju, srce mu je ludački lupalo i osjećao se kao da gori od vrućine. Jedva je hvatao dah. Počeli su ga mučiti i grčevi u nogama, maglilo mu se pred očima, tuklo u sljepočićama i na kraju je klonuo bez svijesti. Tipičan slučaj toplotnog udara. Primjer iz kojeg možemo izvući čitav niz pouka:

- toplotni udar je pregrijavanje organizma koje je uzrokovano prvenstveno otežanim izlučivanjem viška topline stvorene mišićnim radom, a ne toliko sunčanim zrakama
- samo 20% mišićne energije pretvara se u mehanički rad; ostatak od 80% pretvara se u toplotu, koja se nagomilava u organizmu
- termoregulacija, tj. izbacivanje suvišne topline vrši se isparavanjem kože koja je vlažna (promjena agregatnog stanja guta golemu količinu topline); mokra koža i znoj koji teče štetni su jer uzrokuju veliki i beskorisni gubitak vode i soli
- sparina (zasićenost zraka vlagom) glavni je uzrok toplotnog udara, jer onemogućava termoregulaciju isparavanjem i uzrokuje gomilanje topline u tijelu
- razgradnju konzumirane masti u organizmu prati produkcija velike količine topote; zato je masnoća u hrani vrlo poželjna zimi, dok ljeti pogoduje toplotnom udaru
- vjetar pomaže isparavanje kože i hlađenje organizma, dok zatišje pogoduje toplotnom udaru
- toplotnom udaru pogoduje topla odjeća, a naročito impregnirana i nepropusna (plastični materijali, gumirano platno)
- žedu koja nastaje uslijed znojenja ne može ugasiti ni najveća količina vode ako se istovremeno ne nadoknadi i gubitak soli; štaviše:
- žed gašena samom vodom razreduje tjelesne tekućine i uzrokuje još jače znojenje
- slani obrok prije uspona vrlo je dobra zaštita od znojenja i toplotnog udara jer sol veže vodu uz tkiva
- korpulentne osobe sklonije su toplotnom udaru od mršavih, jer sloj masnog tkiva otežava izbacivanje viška tjelesne topote
- za vrijeme sparine i omare bez vjetra zabranjen je svaki uspon ili fizički napor, jer je termoregulacija isparavanjem onemogućena
- kad nastupi toplotni udar treba hitno poduzeti sve moguće da se pregrijani organizam rashladi (hladovina, razdrijevanje, polijevanje hladnom vodom, hladna pića, promaja), a zatim obilno nadoknaditi i sol a ne samo tekućinu.

SNJEŽNA SLJEPOĆA

Mala skupina veselih planinara uživa u zimskim radostima koje im pruža Popova šapka na Šar-planini. Sunčano je zimsko jutro. Idealno za uspon na najviši vrh Šar-planine (2746 m). Već danima čekaju ovako lijepu priliku. Četiri sata laganog uspona po stvrdnutom snijegu i vrh će bti osvojen. Tako je i bilo. Solidno opremljena ekipa pod dobrim vodstvom lako je izvela svoj plan. Desila se samo jedna neprilik: negdje na pola puta jednom planinaru spale su zaštitne naočale i odsklizale se u nepovrat. Pitao se: šta sad da uradi, da li da se vrati u dom? Ne, bilo bi šteta. Izdržat će nekako do kraja. Izdržao je premda nije bilo lako. Odozgo

Šerpe Sarki i Aila — naši prijatelji u dobru i u zlu

Foto: Gaston Rébuffat

(Primjer efikasne zaštite od snježne sljepoće)

sunce, odozdo blistavi refleks snijega. Neprilike su počele tek nakon povratka. Nastupila je snježna sljepoća. Slijedećeg dana drugovi su ga poput slijepca morali odvesti u bolnicu. Ostao je tamo više od mjesec dana. Danas on opet vidi, ali vid mu je u znatnoj mjeri ostao defektan. I to definitivno. Ultraviolette zrake oštetile su mu očnu pozadinu. Na nježnoj retini izazvale su pravu pustoš uništavajući osjetne stanice vida. Pitamo se, gdje je u ovom slučaju počinjena greška i kako je trebalo postupiti. Evo odgovora:

- na svaku ozbiljnu zimsku turu potrebno je ponijeti zaštitne naočale i k tome još jedne rezervne
- u nedostatku naočala treba improvizirati zaštitu: pokriti lice maramicom sa sitnim otvorima pred očima
- ukoliko nastupi opasnost od snježne sljepoće, treba prekinuti turu, potražiti zaklon u sjeni ili se spusiti s planine
- bolesnika sa oštećenim vidom treba smjesiti u zamračenu prostoriju, a na oči mu staviti hladni oblog od kamilice
- bolesnik spada u ruke specijaliste za očne bolesti; kad je sljepoća već nastupila, naša pomoć imat će vrlo malo efekta.

SUNČANE OPEKOTINE KOŽE

Nakon sedam dana kupanja i sunčanja u Dubrovniku društвance mladih planinara iskricalo se iz autobusa kod Crnog jezera na Durmitor. Namjera im je bila da drugi dio ferija provedu u najljepšoj planini Jugoslavije. Razapeli su šatore u blizini jezera. Noću je pala kiša ali slijedećeg dana bilo je posve vedro i svježe. Vrijeme kao naručeno za uspon. Odlučili su krenuti na Meded, lijepi, ne previsoki vrh sa lijepim pogledom na čitav masiv Durmitora. Upravo idealni izlet kao kondicione tura za teže uspone. Na planinarima bila je opet ista odjeća kao i u Dubrovniku: kratke hlače, majice i bluze bez rukava. Rezervna odjeća u naprtnjačama. Svi su već bili na moru više ili manje počrnili i nema opasnosti od sunčanih opeketina. Ipak, za svaku sigurnost pokrili su kožu debelim slojem kreme za sunce.

Uspon je bio lagan. Pogled s vrha tako lijep, da su tu ostali do kasno poslije podne. Ali već na povratku počele su prve neprilike. Počelo je sa bolovima i crvenilom kože na obrazima i čelu, a brzo zatim i na ramenima, prednjoj strani natkoljenica, u pregibu koljena i na vanjskoj strani podlaktica. Dakle, sunčane opeketine na tipičnim mjestima. Naročito je stradala jedna djevojka svijetle kose i plavih očiju. Slijedećeg dana umjesto planiranog uspona na Bobotov kuk, ljuštili su mjejhure i na ranjave plohe stavljali penicilinsku mast. Postavlja se pitanje, kako je moglo doći do takvih posljedica pod uslovima koji su bili gotovo idealni. Evo u čemu su bile greške ili zablude:

- navikavanje na primorsko sunce nije dovoljna zaštita i za planinsko, jer u primorju prevladавaju toplinske, infracrvene zrake, a u planini ultravioletne (UV zrake).
- nakon kiše zrak je naročito čist i prodornost UV zraka je daleko veća nego inače
- u razdoblju od 11–3 sata, kada je sunce blizu svog zenita, treba potražiti hladovinu, a ne vršiti uspone ili se zadržavati na planinskim vrhuncima
- tzv. »zaštitne kreme« uopće ne zaštićuju kožu od opeklini, kolikogod bile reklamirane, a to zato jer su prozirne; naši eksperimenti vršeni na Triglavu pokazali su da samo one kreme pružaju zaštitu koje sadrže ne-prozirne sastojine (npr. Cink-pasta, crvenilo za usne)
- kod kupača na moru tijelo se izlaže suncu uglavnom ravnomjerno sa svih strana, dok kod kretanja u planini neka mjesta (ramena, čelo) dobivaju mnogostruko veću dozu zraka od manje izloženih mesta
- osobe sa malo prirodnog pigmenta (svijetla kosa, plave oči) znatno su jače osjetljive na sunce od tamnoputih, i trebaju povećati mjere opreza
- usnice uopće nemaju pigmenta, nego su prozirne, i njihovoj zaštiti treba posvetiti osobitu pažnju (upotreba neprozirnih krema)
- na ramena, koja nose teret naprtnjače, sunčane zrake padaju okomito i zato im treba osobita zaštita
- privikavanje na sunce treba da bude postepeno; ne postoji univerzalno pravilo jer je otpornost individualna i svatko treba iskustvom utvrditi svoj optimum (npr. 1. dan 15 min, 2. dan 30 minuta itd)
- najbolji lijek protiv opeketina i bolova u fazi crvenila je hladjenje na bilo koji način, jer djeluje protivupalno (hladni oblozi, tekuća voda, led, snijeg, vjetar); masti su korisne samo utoliko što zaštićuju kožu od isušivanja, pučanja i infekcije ili od bubrenja kod vlažnih obloga
- mjejhuri su najbolja zaštita za ranjavu plohu od infekcije i nipošto ih ne treba skidati; treba čekati dok se ne smežuraju, osuše i sami otpadnu.

SUNČANICA

Planinarski dom na Kalniku sa svojom slikovitom okolicom često je meta školskih izleta. Tako je bilo i ovoga puta. Nakon ugodno provedenog boravka, profesor, voda puta, spremao je svoj razred na povratak u Križevce. Nije bilo moguće osigurati autobus, ali što znači za mlađe 18 kilometara gotovo ravne ceste! Obilni ručak osigurao im je dovoljno kalorija, a jedan slani obrok bio je dovoljna garancija

protiv topotnog udara. Po ljetnome suncu, uz pjesmu i bučno veselje počeo je završni marš. Istina, sunce je čitavim putem žarko palilo, ali ugodni povjetarac stalno je donosio osvježenje. Osim toga iskusni vođa puta dao je nakon svakih 4 kilometra desetak minuta odmora. Čaci su uvjek rado iskoristili te pauze da malo proleškare na travi pored ceste i da se naužiju sunca do mile volje. Nekolicina đaka koji su imali široke slamnate šešire bili su predmet šale i zadirkivanja.

Nekoliko kilometara prije Križevaca veselo raspoloženje počelo se gasiti. Svi ma izuzev onima sa šeširom, postalo je jako vruće i lica su im se zacrvenila. Neki su se žalili na jaku glavobolju, mučninu i titranje pred očima. Jedan učenik je počeo povraćati. Svi su se skupili oko njega da mu pomognu. Polegli su ga na travu pored puta i davali mu hladne napitke. Ipak, bilo mu je sve gore. Počeo je čak i buncati i povremeno gubiti svijest. Na sreću naišao je jedan automobil i bolesnika odmah odvezao u bolnicu. Nakon sedam dana liječenja mlađi se vratio kući s otpusnom dijagnozom: Insolatio (sunčanica). Voda puta se uzrujano pitao, kako se to moglo dogoditi. Evo odgovora:

- putni plan treba sastaviti tako da se što više izbjegne marš ili uspon izložen suncu
- ako je teren takav da je nemoguće izbjegći dužu nepošumljenu relaciju, marš je dozvoljen samo rano u jutro ili kasno poslije podne ili još bolje, noću
- ako je iz bilo kojeg razloga nemoguće izbjegći marš na suncu, neophodno je potrebno glavu i zatiljak zaštiti od sunca; kao improvizacija može poslužiti obična gaza, novine ili bilo koji porozni materijal bijele boje
- odmor za vrijeme ljetnog marša ili uspona obavezno treba provesti u hladu da bi se organizam mogao riješiti viška topotele koju stvara mišićni rad
- povjetarac koji »osvježava« lako može zavarati i odvratiti pažnju od opasnosti sunčanice sve dok nije prekasno
- poslije ručka ili obilnjeg obroka krvotok se orijentira na probavu, zato su fizički napor, kao što je uspon ili marš, dozvoljeni tek nakon dužeg odmora
- sunčanicu uzrokuje dugotrajno djelovanje sunčanih toplinskih zraka na nezaštićenu glavu i zatiljak zbog čega nastaje pregrijavanje glave, navala krvi u lubanjsku šupljinu i poremećaj životnih centara u mozgu
- sunčanica najčešće nastupa kod pretjeranog sunčanja i kod dugotrajnog marša po cestama bez hladovine, a rjeđe u planinama, jer je tu obično više svježine i vjetra
- prva pomoć kod lakše sunčanice: bolesnika smjestiti u hlad, odmor i mirovanje u ležećem položaju sa visokim uzglavljem, hladni oblog na čelo i zatiljak; teža sunčanica spada u bolnicu.

SUNČANJE ISCRPLJUJE I SLABI TJELESNU KONDICIJU

Opisali smo nekoliko bolesti koje izaziva štetno djelovanje sunca, bolesti kojima je uzrok prevelika količina sunčanih zraka ili toplinske energije. Postavlja se pitanje, gdje je granica do koje je sunčanje korisno, a gdje počinje štetno djelovanje. Odgovor se ne može dati određenim brojkama jer ta granica nije oštra, a osim toga nije jednaka za sve osobe, nego je individualna. Sigurno je da štetno djelovanje nastupa daleko prije nego se javljaju simptomima spomenutih bolesti.

Za planinara je osobito važno znati da sunčanje za vrijeme planinarskih tura i na odmorištima u neobično velikoj mjeri smanjuje tjelesnu kondiciju i potencira umor. Mora se priznati da je zavodljiva pomisao, pružiti se na suncu pa čak i malo zadrijemati, jer sunčana toplina tako ugodno uspavljuje. Ali treba misliti i na posljedice: krvne kapilare u koži maksimalno se šire i čitav krvotok se orijentira u tom pravcu. Naravno da to ide na štetu mišićnog tkiva, koje nakon planinarskog napora zahtijeva mnogostruko povećanu opskrbu krvlju. Krv ne samo da mišićima donosi kisik, potreban je za produkciju mišićne energije, nego sudjeluje i kod uklanjanja produkata razgradnje, takozvanih tvari umora. Pa i dremljivost na suncu

nije ništa drugo nego posljedica smanjene količine krvi u živčanom tkivu moždanih centara.

Ako u takovim prilikama učinimo još jednu pogrešku i probavu opterećimo velikim obrokom hrane, krizu ćemo produbiti do maksimuma, jer je krvotok sada opterećen još jednim teškim zadatkom, probavom.

Spomenuli smo tri krupna opterećenja kojima je krvotok u planini najviše izložen, a to su: mišićni napor, probava i sunčanje. Razboriti planinar neće nikad svoj krvotok opteretiti istovremeno sa dvije ili čak tri funkcije, nego će nastojati da se one slijede jedna za drugom u pravilnim razmacima i sa dovoljno dugim pauzama među njima. A sunčanje će potpuno isključiti i ostaviti za drugu priliku, kad se može posve posvetiti odmoru.

SUNČANJE UBRZAVA STARENJE KOŽE

Svi smo čuli za štetno i ubitačno djelovanje ultravioletnih zraka na živu tvar, ali u praksi na to redovno zaboravljamo. Najmasovniji primjer: plaže i sunčališta na planinskim proplancima. Rijetki su pojedinci koju znaju granicu do koje se smije i do koje je sunčanje korisno. Većina se izležava na suncu do iznemoglosti i smatrajući da je to zdravo kaže: »Koža treba što više sunca. Najbolji dokaz je zdravi izgled preplanute kože, onaj divni sportski ten.«

Šta međutim znači potamnjela koža? Skupljanje pigmenta u koži ustvari je obrana kojom se organizam nastoji zaštiti od ubitačnog djelovanja pretjeranog ultravioletnog zračenja. Istina je, tijelo i koža traže sunca i vitamin D se ne stvara bez ultravioletnih zraka, ali prekomjerna količina djeluje upravo suprotno: tkivo se ranije istroši, biološki procesi se ubrzavaju i tkivo prerano ostari. Poznato je npr. da je životni vijek stanovništva tropskih krajeva kraći nego u pojasu umjerenih klima. Radi obilja topline dozrijevanje nastupa ranije, životni procesi su daleko življivi, ali se i ranije iscrpljuju: brže nastupa starost. To je vidljivo čak i u biljnem svijetu.

Da bi pribavili dokaze za te tvrdnje ne moramo ići tako daleko; lako ćemo ih naći i kod nas, u svakodnevnom životu. Pogledajmo naprimjer starog ribara ili mornara, čija je koža godinama bila maksimalno izložena suncu i vjetru. Zar je ona sačuvala svoju vitalnost i mladolikost? Naprotiv! Ona izgleda upravo onako kako ju je lijepo opisao poznati književnik Hemingway u svojem djelu »Starac i more«. Ili uzmimo bilo koju stariju osobu već u godinama. Usporedimo stanje i kvalitetu kože na onim mjestima koja su tokom života stalno bila izložena suncu, s kožom koja je redovno bila zaštićena od sunca. Vidjet ćemo golemu i oštru razliku. Na jednoj strani smežurana, atrofična, pigmentirana, bubuljičava, jednom rječju staračka koža, a na drugoj strani još uvijek dosta sačuvana, glatkija i jedrija koža. Zar to nije tragedija, da koža lica i vrata odaje starca, dok je na tijelu često još gotovo mlađenacka. Koliko bi mnogi dali da je obratno.

Pa što da radimo? Ugledajmo se u onoga tko je navikao da živi u prirodi, u našeg seljaka, zemljoradnika. Nakon napornog oranja i kosiđbe on traži odmora ne na suncu, nego u hladovini. Ustvari, on se i tu sunča, samo što se ne izlaže direktnim, nego difuznim reflektiranim sunčanim zrakama. Rijetko ćemo vidjeti seljaka na suncu otkrite glave. Šešir ili kapa usred ljeta kao i usred zime za nekoga mogu biti predmet šale, no on to osjeća kao zaštitu koja mu je neophodna. Nitko ga tome nije učio. On posjeduje zdravi prirodni instinkt i iskustvo, koje mu je prisrbilo osjećaj za pravu mjeru.

Gradski čovjek je izgubio taj osjećaj. On taj nedostatak treba nodoknaditi razumom i razmišljanjem.

Ovi reci trebali bi da mu u tome pomognu.

Gradski čovjek je izgubio taj osjećaj. On taj nedostatak treba nodoknaditi razumom i razmišljanjem.

Návrhovina světa

Alpinizam u Sovjetskom savezu

»Osnovna pravila alpinizma u SSSR-u su bezopasnost uspona, briga za zdravlje i život čovjeka. Ni jedan od desetak tisuća alpinista i planinara, koliko ih svakodnevno odlazi u planine, ne može biti propušten, ako ne ispunjava sve uslove koji su potrebni i propisani kodeksom bezopasnosti. U SSSR-u je zabranjeno i kolektivno i pojedinačno izvrgavanje opasnostima. Putni plan mora po svojoj težini odgovarati kvalifikacijama i prethodnim pripremama penjača. Tko ne može dokazati da ispunjava uslove, bit će vraćen kući od kontrolora gorske službe spasavanja. U planinskim područjima Sovjetskog saveza postoji čitav niz takovih kontrolnih stanica.«

Gostima iz raznih evropskih zemalja, Talijanima i Englezima naprimjer, činila se takova praksa prestrogom. S tim u vezi sovjetski alpinisti rado spominju jedan razgovor koji se odvijao u Engleskoj između dopisnika jednih novina i jednog poznatog sovjetskog alpiniste. Bio je to Jevgenij Bjeljecki, služni majstor sporta, inače rukovodilac Kirovske tvornice u Lenjingradu, koji je tamo doputovao da održi predavanje o visokogorskem sportu u Sovjetskom savezu. Bjeljecki je autor poznatih knjiga o geografiji planinskih oblasti s preciznim detaljima potrebnim alpinistima.

Engleski novinar je primjetio u razgovoru s Bjeljeckim, da je sovjetski sistem alpinizma despotski, da guši individualnu slobodu čovjeka.

»Kod nas u Engleskoj — rekao je novinar — svatko se može uspeti na svaki vrh, pa makar i zbog toga da efektno izvrši samoubistvo.«

Bjeljecki mu je odgovorio:

»Ako u tome vidite prednost svojega sistema, mi vam ga dobrovoljno ustupamo.«

Mnogi nemaju ispravne predodžbe o geografiji Sovjetskog Saveza i misle da je to zemlja isključivo sa nizinama. No ne treba zaboraviti na Kavkaz. Samo na Kavkazu ima sedam vrhova koji su viši od Mont Blanca, najvišeg vrha u Evropi. Zatim, usred Pamira i Tjan-Šana četiri vrha imaju visinu od preko 7.000 metara, ne govoreći o brojnim šest-tisućnjacima. Na istoku Sovjetskog saveza, na obalama Tihog oceana postoji desetak vulkana. Među njima je i Ključevska sopka (4850 m) jedan od najviših vulkana na zemljbi.

Potražiti planinama Sovjetskog saveza mogu se sresti alpinisti različitih uzrasta i zanimanja. Oduševljeni alpinista je npr. kompozitor Lav Knjiper, autor popularne pjesme »Poljuško polje«, zatim nosilac Nobelove nagrade, poznati fizičar i akademik Igor Tam, pa lenjingradski trubač Konstantin Kljecko. Veoma je zanimljiv slučaj sa sovjetskim alpinistom broj 1, Vitalijem Albakovim. Gotovo je nevjerljivo da šampion zemlje može biti čovjek, kojeg je prije

28 godina jedna autoritativna liječnička ekspertiza proglašila invalidom sa 60% radne sposobnosti. Albakov je stradao u planinama Tjan-Šanja, gdje je spasavao ranjenog druga. Nakon toga je pretrpio ni više ni manje nego tri-naest operativnih amputacija na ekstremitetima.

Nakon svega toga on je uspio izvršiti seriju zadataka u svim alpinističkim razredima: višednevne prelaze gorskih sistema, uspone u stijenama, osvojiti vrhove Pamira i Tjan-Šanja od šest i sedam tisuća metara. S pravom je stekao nadimak »Šampion dvadeset hrbata«.

Svakog proljeća, nakon prestanka lavina na Kavkazu, Altaju, Tjan-Šanju i planinama Tadžikistana, sovjetski alpinisti postavljaju planinske logore. U Sovjetskom savezu je sada dvadesetak takovih stalnih logora, koji pripadaju raznim profesionalnim savezima. Prošle godine provedlo je u tim logorima 17.000 alpinista, ne računajući desetke tisuća planinara koji se penju standardnim planinarskim stazama.

Za ilustraciju prilika u alpinizmu u Sovjetskom savezu i načinu finansiranja neka posluži ovaj primjer. U moskovskoj tvornici »Crvena zastava« nedavno je izšao oglas u kojem stoji:

»Tvornički kolektiv fiskulturnog sportskog društva »Trud« poziva sve koji žele poći u ljeto na alpinističko logorovanje. Naš logor se nalazi u živopisnom području Ceja, u planinama Sjeverne Asjetije. Onaj tko tamo želi provesti svoj odmor, treba da donese liječničko uvjerenje i prođe obavezni predsezonski trening kako bi u planinu došao pripravljen za penjačke akcije.«

— A koliko stoji takovo logorovanje za pojedinca?

— 34 rubla — odgovara konstruktor tvornice Mihajlo Grešnjev, majstor alpinističkog sporta. Za tu svotu u toku od 20 dana alpinista dobiva tri puta na dan visokokalorični obrok hrane, prenoćište, alpinističku obuku, općekulturalno obrazovanje i razonodu. Na grupu od 5—7 alpinista dolazi jedan ispitani instruktor, koji im stoji na raspolaganje i kao vodič. Trošak po osobi u stvari iznosi oko 108 rubalja, no alpinista plaća samo oko jednu trećinu, a ostalo se namiruje iz fonda socijalnog osiguranja. Svaki četvrti puta čitavo logorovanje je besplatno. Za isplatu takovih logorovanja izdano je 1963. godine iz državnog budžeta milijun i 306 tisuća rubalja. Zahvaljujući tome, alpinizam, inače sport skopčan s velikim izdacima, postao je dostupan svima».

Priredio dr Ž. P.

Opet sjeća šume na Medvednici

Prošlih zimskih dana bili smo svjedoči jedne od najgorih sjeća šume na Medvednici koja se upće pamti. Šumsko gospodarstvo Zagreb po starim predratnim tradicijama poslužilo se politikom gotovog čina: šumu smo posjekli, a sada se možete žaliti! Bez ičije dozvole, a usprkos propisima. Sjeklo se na brzinu, čak i u nedjelju, motornim pilama i radnom snagom dovedenom većim dijelom izvan područja Zagreba. Ovaj puta prevršena je svaka mjera: Šumsko gospodarstvo čak se i žalilo za rješenje Zavoda za zaštitu prirode, kojim je zaštićena šuma na Medvednici. Politika je jasna; napad je najbolja obrana.

Planinari Zagreba bore se već dobro pola stoljeća da se šume Medvednice rezerviraju za rekreaciju Zagrepčana i da spriječe niske materijalne pobjude koje vrebaju tražeći trenutačnu korist na štetu zajednice i budućnosti. Ali izgleda da nikada do sada Med-

vednica nije bila u većoj opasnosti, jer su vuku dane ovce na čuvanje. I da ironija bude veća, dok se mi planinari dogovoramo, kako da organiziramo gorske straže koje bi izletnicima branile branje cvijeća, dotle Šumsko gospodarstvo na očigled svima sijeće čitave komplekse šuma, gospodarstvo, kojem je Medvednica predana na čuvanje! Mnogi gradani digli su svoj glas putem štampe protiv tog nemilog događaja, a i Planinarski savez Hrvatske iznio je svoje mišljenje pred javnost. Ovdje donosimo u cijelini tekst izjave za štampu, koji je objavljen u zagrebačkom dnevniku »Vjesnik«.

Obaviješteni smo da je Zavod za zaštitu prirode odlučio pokrenuti sudski postupak protiv korisnika sjeće. Ipak, sve dotle dok god su vuku povjerenе ovce na čuvanje, mi planinari ne vjerujemo da opasnost može biti otklonjena.

Urednik

Iako su Odlukom Narodnog odbora grada Zagreba iz 1963. godine šume na Medvednici (u društvenom vlasništu) proglašene šumama s posebnom namjenom, tj. izletištem, sa svrhom da se građanima grada Zagreba osigura korištenje šuma na Medvednici za odmar i rekreaciju, a način gospodarenja i korištenja svih šuma uskladi s tom svrhom, te zaštiti i očuva prirodna cjelina tog područja, iako su rješenjem Zavoda za zaštitu prirode u Zagrebu iz 1963. izvjesni najsačuvaniji i najzanimljiviji dijelovi šuma na Medvednici zaštićeni kao rezervati šumske vegetacije, ipak se na Medvednici vrše intenzivne sjeće, dapače i u samim spomenutim šumskim rezervatima. Tako se na pr. prolazeći istočnom stranom masiva Medvednice, u predjelu Goršćice, moglo u prošlim zimskim mjesecima (čak i nedjeljom) čuti zvuk pile i vidjeti na stovarištima u horizontali mrtve i raskomadane gigantske bukve, čijim smo se vertikalama, impozantnim deblima i krošnjama još donedavno divili.

Nije nam poznato čijom krivnjom, ali činjenica je, da je Šumsko gospodarstvo Zagreb ove zime među ostalim u tom spomenutom, vrlo značajnom šumskom predjelu Medvednice, koji je osobito zanimljiv sa šumarskog, botaničkog i zoološkog stanovišta, posjeklo prastare bukve, koje su dosizale do 150 cm promjera i koje su se ubrajale među najkrupnija stabla ne samo na Medvednici nego i u SR Hrvatskoj. Tužno je bilo za planinare prolaziti uz te oborene veterane i »spomenike prirode«, koji su formalno uživali četverostruku zaštitu (Odlukom NOG Zagreba iz 1954. g. o proglašenju Medvednice park-šumom, zaključak Savjeta za komunalne poslove NOG Zagreba iz 1957. g. o izlučivanju šumskih rezervata, Odluka NOG Zagreba iz 1963. g. o proglašenju šuma na Medvednici izletištem, rješenje Zavoda za zaštitu prirode u Zagrebu iz 1963. g. o proglašenju rezervata šumske vegetacije na Medvednici).

Obaviješteni smo da je Šumsko gospodarstvo Zagreb uložilo žalbu na rješenje Zavoda za zaštitu prirode o proglašenju rezervata šumske vegetacije na Medvednici, te da je upravo u izradi Uredajna osnova za šume Medvednice. Smatramo da šumsko gospodarstvo Zagreb nije smjelo na svoju ruku vršiti onako intenzivne sječe na Medvednici, a pogotovo ne u njezinim najatraktivnijim šumama, već je bilo dužno uzeti u obzir mišljenje svih zainteresiranih (Grad Zagreb, općine, Turistički savez grada Zagreba, Zavod za zaštitu prirode, Planinarski savjet grada Zagreba i dr.).

Svima je poznato značenje Medvednice, koja predstavlja najposjećeniju planinu u SR Hrvatskoj i koja sa svojim šumama, vidicima na Zagreb i okolicu, skijaškim spustovima, gorskim potocima, spiljama, osebujnim stijenama, prastarim stablima, ostacima starih gradova, pticama i drugim životinjama, te obiljem šumskog cvijeća pruža radnim ljudima polamiličunskog grada raznolike mogućnosti za odmor, rekreaciju i doživljaje ljepote. Građani Zagreba sigurno ne odlaze nedjeljom na Medvednicu, zato da umjesto tjedne zaglušne buke tramvaja slušanju zvuk pila i na svoje oči gledaju sjeću starih i vrijednih šuma Medvednice.

Smatramo da će Komisija za rekreaciju pri Sekretarijatu za robni promet Grada Zagreba, jednako kao i organ koji bude rješavao žalbu Šumskog gospodarstva Zagreb, uočiti prijeku potrebu djelotvornije zaštite Medvednice, osobito njezinih najsačuvanijih i najzanimljivijih šuma kao najveće vrijednosti tog masiva, spriječiti ponavljanje protuzakonitih sjeća, te omogućiti da čitavu Medvednicu (u društvenom i u privatnom vlasništvu), koju smo desetljećima na različite načine pokušavali zaštitivati, nazovemo konačno — formalno i stvarno — nacionalnim parkom.

Planinarski savez Hrvatske uvijek će, kao i do sada, braniti interes Medvednice i njezinih mnogobrojnih posjetilaca, pomagati preko »planinarskih straža« provedbu zaštite za sve prirodne vrednote te planine i nastojati da je i novi izletnici, koji dolaze žičarom, zavole i da cijene njezine, za Zagreb ne-nadoknadive ljepote.

PLANINARSKI SAVEZ HRVATSKE

šta se događa na Šar-planini?

Skijaški tereni Brezovice na Šar-planini iz godine u godinu su sve popularniji i sve više reklamirani. Nažalost, njihova popularnost i sve veći priliv skijaša i planinara ne idu usporedo sa razvijanjem smještajnih kapaciteta, što se naročito negativno odrazilo prošle zimske sezone. Brojni gosti bili su vrlo nezadovoljni, jer su se vrlo loše provedli. Vratili su se kućama krajnje ogorčeni s onim što su doživjeli.

Naš turizam boluje od nekoliko početničkih bolesti. Spomenut ćemo samo dvije, koje imaju posve suprotne uzroke i simptome. Jedna je: razviti velike smještajne kapacitete, koji ostaju neiskorišteni jer se zaboravlja na njihovu reklamu. Druga je: gromoglasno udarati u reklamne slavopojke i primamiti mnoštvo, a ne osigurati odgovarajuće mogućnosti smještaja i opskrbe.

U slučaju Brezovice radi se o posljednjoj bolesti. Da bi si naši čitaoci, a i uprave planinarskih domova, što zornije mogli predočiti do kakovih nesporazuma, ogorčenja, protuslovija i negativnih posljedica dolazi zbog takve prakse, reproducirat ćemo ovdje u izvacima tri napisa iz raznih naših listova, u kojima je stanje na Brezovici prikazano na razne načine: počevši od blagog optimizma pa do krajnjeg pesimizma. Kod toga se nećemo upuštati u dalje komentare a niti donositi zaključke, tko ima pravo a tko krivo, jer će to čitaoci uraditi sami na osnovu iznesenih različitih gledišta.

Prvi napis izišao je u »Jedinstvu« (27. januara u Prištini) pod naslovom »Šara je rasprodata«. Potpisao ga je Dušan Vukotić. Tu se među ostalim kaže:

»Prenočište u domovima na Šari ne može se više dobiti. Ne pomažu čak ni prijatelji i poznanici. Svih 215 kreveta, kolik je kapacitet »Bačila«, Planinarskog doma i Partizanske kuće zauzeti su. Pored tridesetak studenata tu se nalaze i učenici beogradskih škola, zatim grupa vrhunskih smučara, polaznici seminara za usavršavanje učitelja, kursa za trenere kao i mnogi drugi ljubitelji bijelog sporta iz raznih mesta Srbije.

Smučarski savez Kosova i Metohije i Ugostiteljsko preduzeće u Štrpcu na vrijeme su izvršili sve pripreme da bi gostima smučarskog centra na Šari omogućili udoban i prijatan boravak. Ipak, na njihov račun često se čuju prigovori, bilo zbog toga što se prekida struja u trenutku kada televizija emitira najljepši dio programa, ili zato što je kupus prekiseo i nedovoljno začinjen, što je hrana prilično slaba i zabave upće nema. Nije bitno koji od ovih prigovora više pogoda Smučarski savez i Ugostiteljsko preduzeće, ali činjenica je da gosti nisu zdavoljni onim što im se pruža.

Maja Maja, učenica jedne beogradske osnovne škole, kaže tati kad joj donesu doručak:

— Pa ovo je pola porcije, neću da jedem!

Pošto u jednoj porciji ima svega tri komadića salame, tata je primoran da traži još jednu. Slični razgovori čuju se i za drugim stolovima, svejedno da li za ručak, večeru ili doručak.«

Mjesec dana kasnije donose »Turističke novine« (Beograd, 27. veljače 1964) članak pod naslovom »Održano prvenstvo Srbije u alpskim disciplinama« u kojem anonimni autor (potписан s inicijalom T.) pun hvale i optimizma kaže:

»U samoj Brezovici postoji pansion »Šar« sa oko 125 postelja koje mogu da zadovolje turistu ako nije preveliki probirač. Osim toga na smučarskim terenima nalaze se planinarski domovi »Bačilo« i »Partizan«, gdje se može smjesiti najviše 200 osoba. Međutim, to su tzv. skupni ležaji, koje planinari rado prihvataju, ali koji se ne mogu koristiti u komercijalne turističke svrhe. Treba reći da pansion u »Šaru« iznosi 850 dinara u punoj sezoni, u srpnju i kolovozu, a zimi je još jeftiniji. Prvi skijaši dolaze tek početkom zimskog školskog raspusta i od tog vremena pa do konca veljače zaista je teško osigurati neko slobodno mjesto.«

Ne može se ni očekivati da će Brezovica, usprkos razumijevanju komune u Štrpcima, koja je spremla da sa 50 posto učestvuje u radovima za unapređenje turističkog potencijala, moći u bliskoj perspektivi da postane kakav takav skijaški centar koji će moći da primi bar nekoliko stotina gostiju. Ali u svakom slučaju treba pozdraviti ova nastojanja da barem u manjem i realnijem obimu iskoriste ove rijetke darove prirode oni posjetioc, kojima nedostatak suvremenog turističkog komfora ne predstavlja nikakav poseban teret.«

Međutim sasvim drugačije je doživio Brezovicu dr Predrag Mišović, asistent Medicinskog fakulteta u Beogradu, koji pod naslovom »Čobanski dom na Šari« iznosi u »Beogradskoj nedelji« od 15. marta slijedeće:

»Početkom siječnja ove godine zatražio je Planinarski savez Srbije od Turističkog poduzeća »Šar« da mu se početkom veljače osigura 25 mesta na skijaškim terenima kod Brezovice na Šar-planini za učesnike tečaja službe spasavanja u planinama. Poduzeće »Šar« nešto kasnije je odgovorilo brzojavom: »Na vaše traženje osigurali smo od 2. do 10. veljače 25 mesta za učesnike tečaja.«

Tako je 2. veljače grupa planinara nakon šestsatnog hoda po snijegu stigla na Brezovicu. Tu im je saopćeno da i pored rezervacije neće biti slobodnog mesta do 5. veljače. Rečeno im je jednostavno: Snađite se kako znate. Izmoreni planinari smjestili su se poslije nekoliko sati traženja u hladne i prljave sobe bez peći, od kojih su neke bile i bez prozorskih stakla.

Sutradan su planinari imali prilike da se uvjere da je situacija još gora što se tiče higijene. Jednom tečajcu koji je povrijedio nogu ipak je u potkroviju Partizanskog doma pronađen slobodan krevet, koji je bio bez jastuka i ponjava. Vrata sobe kao i doma bila su otvorena, jer tko zna otkad nemaju brave. Soba je imala jednostruki prozor, na čijim su okнима umjesto stakla bile vrećice od plastičkih folija.

Ali sve to nije toliko iznenadilo povređenog planinara, koliko kada se poslije večere uz pomoć svojih drugova vratio u sobu i zatekao dvojicu gostiju kako mirno spavaju u njegovom krevetu. Intervencija nije pomogla. A gosti su im objasnili, da u domu spava gdje tko stigne, i tko prvi zauzme krevet. Utjeha mu je bila da sam pronade na sličan način ležaj. Na kraju, njegovo traženje po mraku završilo je spavanjem na podu.

Ujutro 6. veljače učesnici tečaja došli su do upravnika turističkih objekata ispunjeni nadom da će dobiti obećani smještaj. Tek kasno na večer im je saopćeno, da su dobili svega 17 ležajeva. Ostali su opet morali da se sami snadu. Situacija je sve do kraja tečaja ostala nepromijenjna u pogledu boravka.

Najveće glavobolje zadavale su gostima nesredene prilike u prostorijama za blagovanje. Višesatna čekanja za svaki obrok oduzimala su gostima najljepše sate za odmor i razonodu. Pokazalo se da su upravljeni organi turističkog poduzeća »Šar« posvetili veoma malo brige za rješavanje najosnovnijih tehničko-organizacionih problema, kao što su smještaj gostiju, način i higijena ishrane, i drugo. Iznenadjuće je da se upravnik u cilju sprovođenja boljeg »reda«, i fizički obračunavao s gostima. Dešavalo se da upravnik sileđijski upadne u trpezariju i išamara po kojeg nedužnog gosta.

Mnogi od njih će zbog toga sigurno poželjeti da više nikada ne dođu u Partizanski dom kod Brezovice i provedu zimski odmor u ovom lijepom planinskom kraju, čiji se skijaški tereni ubrajaju među najljepše u zemlji.«

Uredništvu „Naših planina“

Već dugo mi kopka po glavi misao da bi bilo dobro da netko predloži, a redakcija usvoji, da se u »Našim planinama« rezervira stranica ili dvije samo za stručno obrazovanje planinara. Ima mnogo iskusnih planinara, alpinista, liječnika čiji bi savjet tako dobro došao ne samo početnicima i mladima, već i onim starijima. Nema pogovora: revija »Naše planine« po zanimljivosti opreme jedna je od vodećih u zemlji, ali za čitaoca — planinare nije sve u dosadašnjem sadržaju; negdje je potrebno pisati o stručnom užidanju, dati upute, savjete.

Vjerujem da malo tko nije u planini doživio sa stručnog aspekta nerazumne i nedovorne postupke pojedinaca i grupa čiji je epilog ponekad mogao biti i tragičan. Da, tragični se događaji registriraju, analiziraju se uzroci, ali događaji sa ruba tragedija, veliki napor i patnje, a koje bi u većini mogle biti izbjegnute da je postojala stručna obrazovanost — ne registriraju se.

U sadašnjem razvoju planinarske organizacije, osjeća se izvjesna praznina, jer nema nikakvog priručnika kako da se čovjek u raznim situacijama, koje nameće planina, snalazi.

Ne može se medutim reći da je ta stvar zapostavljena. Vrše se napor i održavaju razni tečajevi, ali to u današnjim prilikama nije dovoljno. Nekada nije bilo tečajeva, a nisu bili ni potrebeni, jer ono malo entuzijasta poznavali su zakone planine iz predaje. Ali i tada je netko od nekoga

učio, što je obzirom na brojnost bilo lako provedivo. Danas, kad je organizacija postala masovna, kada se u planini sreća na tisuće ljudi, mora se učiniti na stručnom osposobljavanju mnogo više od tečajeva. Zamisao da će tečajci stečena znanja prenijeti na ostale dobra je, ali u praksi nije efikasna, jer se ne provodi u dovoljnoj mjeri.

Zato treba toplo pozdraviti inicijativu i zaključke I savjetovanja liječnika gorske službe spasavanja Jugoslavije i otvaranje rubrike »Medicina u planini« u »Našim planinama«.

Predlažem da se toj rubrici prvenstveno omogući dovoljno prostora i da se u njoj obrađuju teme sve tamo od tehnike hodanja, prehrane i drugih konzumacija do raznih iznenadnih oboljenja, odnosno prve pomoći u planini.

Isto tako osim liječnika, u ovoj prošrenoj rubrici, bilo bi veoma poželjno da svoje savjete daju i ostali (prirodoslovci, geofizici i dr), čija bi uputstva u svakom pogledu dobro došla čovjeku u planini. I konačno naročito bi bilo svrsishodan kratki kurs o pravilnom korištenju rekvizita i ostale opreme, popraćen prigodnim crtežima.

Vjerujem da će časopis »Naše planine« ovim stići još veću popularnost, a i društva će moći na jednostavniji i pristupačniji način aktivirati pojedince i grupe, što će biti na svestranu korist.

U Zagrebu, 22. veljače, 1964.

Franjo Kordić

član članstva prenosi da novi članak u časopisu raspolaže sa 200 milira. Učinkom raspoređivanja novih novaca, Redakcija istražuje učinkovitost raspoređivanja novaca u planinarskim odjeljima: PPS-a, Velebita, PD-a Zagreb, PPD-a Željezničara i PPS-a Zadarštine.

Na primjeru planinske škole u Zagrebu, učinkovitost raspoređivanja novaca je istraženo tako da se planinske novac učinkovitost raspoređivanja novaca, ali se nečim drugim razlikuju. Na primjeru se bili istražiti podzemni jezini, koji će trebati svakodnevno čuvati.

Učinkovitost raspoređivanja novaca u planinarskim putovanjima i transverzala. Komisija je privela i relevantnu problematiku omogućavajući formu i način rješenja sadašnjeg vremena i zajednički se sredstvima organizirano (člančanim savezom, županičkim savezom i drugim).

Iz pera mladih

Prvi put na Vlašiću

Sunce je divno sjalo tog oktobarskog dana. Pošto je profesor pregledao da li imamo svu potrebnu opremu, krenuli smo pješice uz strme litice planine koja se uzdiže iznad samog grada. Usprkos našoj želji da pada snijeg i da se planina zaodjene u njegovo bijelo ruho, sunce je sjalo blago i nježno i kao da su nas njegove zlatne niti milovale.

Polako smo se uspinjali strmim puteljkom. Uživala sam u prirodi gledajući oko sebe žute krošnje drveća, žbunje i sivo kamenje. Naše mlade neuromne noge osvajale su nagib pred nama. Osjećala sam znoj po ledima i kako mi se grudi pune svježim zrakom. Mali predah bio je dovoljan da se odmorimo i ponovo krenemo našem cijelu.

Naš cilj prvog dana bio je planinarski dom na Devečanima. Što smo se više uspinjali pod nama se sve više otkrivala Travnička kotlina kao na dlanu, a u daljini su se nazirali vrhovi Vranice, Čvrsnice i Cincara. Bio je to zaista divan prizor i zastali smo, dok nam je profesor pokazivao okolne vrhove. Izgledali su neobično blizu.

Dugo smo zatim išli prostranim pašnjacima, dok je mrak počeo obavijati okolinu, a sunce zalazilo na zapadu kao velika užarena kugla. Ugledavši dom potrčali smo prema njemu. Mrak je poglagano primao u svoje naruče šumu, brežulike i veliku divnu planinu, a do-

lje u dolini treperila su svijetla u mjestu Turbe. Poslije večere otišli smo u sobu sa željom da što prije zaspemo i da se odmorimo, ali do kasno u noć čulo se pričanje, pjesma i smijeh.

Rano sam se probudila bojeći se da
bez mene ne krenu na vrh. Odmah po-
slijе doručka krenuli smo prema vrhu
i tada nam se ukazao divan prizor. Po-
gled se pružao daleko na sve strane
i bili smo nagrađeni za jučerašnji trud.
Bila sam neobično sretna što sam se
popela na vrh, a u mojoj knjižici na-
šao se prvi žig. Ipak smo morali krenuti
i počeli smo silaziti prema Galici.
Galica je velika livada oko koje se
nalazi divna borova šuma, a na rubu
sume planinarski dom. Tu smo se du-
go igrali, pjevali i šetali oko doma, a
zatim pošli na silazak prema gradu.

Dugo sam se obazirala i osjećala tugu što smo ostavljali planinu, koja nas je tako lijepo primila. Koliko god sam se radovala prvom susretu s planinom, toliko mi je sada bilo teško ostaviti je. Profesor nas je ohrabrio obećanjem da ćemo uskoro ponovo poći na izlet. Ovaj moj prvi izlet na Vlašić ostat će mi u trajnoj uspomeni i nikada ga neću zaboraviti.

MINA HOPIĆ

**Planinarska sekcija Osnove škole
»Braća Lolić«
Travnik**

SEDMA SKUPŠTNA PLANINARSKOG SAVEZA JUGOSLAVIJE

Sedma skupština Planinarskog saveza Jugoslavije održana je 21. i 22. marta 1964. godine u dvorani Sreskog zavoda za socijalno osiguranje u Ljubljani. Skupštinu je otvorio predsjednik Planinarskog saveza Jugoslavije dr Marijan Brecelj, koji je zatim podnio referat. U referatu je istaknuto, da u Jugoslaviji postoje 442 planinarska društva koja imaju 147.000 članova, među kojima 66.000 omladinaca i omladinki. U zemlji ima oko 360 planinarskih domova sa preko 11.000 ležaja, ali ti objekti još ni izdaleka ne mogu podmiriti potrebe sve većeg broja planinara i planinarskih organizacija. Stoga treba u svim dijelovima zemlje pristupiti bržoj i boljoj izgradnji planinarskih domova i komunikacija.

Brecelj je u svom referatu podvukao i ulogu Gorske službe spasavanja ističući potrebu da ova služba što brže dobije status društvene službe od javnog značenja. Poslije plenarnog zasjedanja Skupština je radila u komisijama i na kraju usvojila više zaključaka, program rada i izabrala novi izvršni odbor. Za predsjednika je ponovno izabran dr Marijan Brecelj.

RAD STRUČNIH KOMISIJA PSH

Komisija za speleologiju prišla je oformljenju speleo-službe spasavanja sa zadatkom pružanja pomoći i spašavanja unesrećenih špiljara u pećinama i jamama. Dvadesetdvоjica članova sposobno je za takve zadatke, ali svi oni moraju još proći školovanje u čemu će im pomoći instruktori Gorske službe spasavanja.

Komisija je prišla istraživanju spilje Veterne kraj Zagreba. Do sada je izvršeno četiri akcija, te su na dosada istraženom dijelu pronađena tri nova kanala u ukupnoj dužini cca 200 metara. Daljnja istraživanja su u toku. Pećinu istražuju članovi speleoloških odsjeka PDS »Velebit«, PD »Zagreb«, »PD« »Željezničar« i PD »Zanatlija«.

Za prvomajske praznike komisija planira istraživanje pećine kraj Obrovca. Do sada je istraženo tek par stotina metara kanala, ali se pećina dalje nastavlja. Napredovanje će biti otežano podzemnim jzerima, koja će trebati svladati čamcima.

Komisija za alpinizam organizirala je 16. veljače 1964. Plenum alpinista Hrvatske, prve javne manifestacije u jubilarnoj godini proslave 90-godišnjice hrvatskog planinarstva. Na Plenumu su uz pročitane referate izneseni sadašnji problemi alpinizma u Hrvatskoj i doneseni zaključci i smjernice za daljnji rad. Makar je vidljiv izvjestan pad u 1963., ipak alpinizam u Hrvatskoj ima sve mogućnosti da se dalje razvija u okviru planinarske organizacije, te će alpinisti uz opće planinarsko djelovanje svoj rad usmjeravati ostvarenju jedne ekspedicije Planinarskog saveza Hrvatske. Na plenumu su podijeljene diplome i znak alpinista članovima alpinističkih odsjeka i zaslужnim alpinistima.

Komisija za Gorsku službu spasavanja pružila je pomoći u organizaciji tečaja za planinsko spasavanje SUP, koji je održan u Platku. Vodstvo tečaja bilo je povjereni instruktorima Gorske službe za spasavanja PSH koji su bili zadovoljni sa uspjehom učesnika na tom tečaju.

Komisija je završila izradu čamaca za spasavanje od fiberglasa po nacrtima člana komisije Leandra Kukeca, pa su izradene akcije upućene republičkim savezima i pojedinim stanicama GSS, koje su ih naručile za svoje potrebe. U planu Komisije GSS PSH je održavanje kraćeg tečaja za stanicu GSS Split, koji bi se održao tokom proljeća u području Mosora ili Kozjaka za osposobljavanje splitskih pripravnika GSS-a za dobivanje naslova spasavaoca.

Komisija za omladinu odlučila je uz sudjelovanje i izvođenje akcija po programu proslave 90-godišnjice planinarstva u Hrvatskoj organizirati nekoliko zasebnih akcija, među kojima bi bilo osposobljavanje omladinaca za rukovođenje omladinskim sekcijama, te daljnje propagiranje svoje stalne akcije »Planinarska značka sposobnosti pionira«. Preporuča se, da do neke slične akcije kao što je stvorena za pionire, omladinske sekcije u ovoj godini organiziraju svladavanje planinarskih puteva i transverzala. Komisija je prišla i rješavanju problematike omladinskog turizma i njegovog sedmogodišnjeg razvoja u zajednici sa srodnim organizacijama (Ferijalnim savezom, Izviđačkim savezom i drugima).

BALTORO KANGRI

Pet Japanaca, Fudžimoto, Kono, Šibato, Šima i Vatanabe izveli su prošle godine prvi uspon na glavni vrh Baltoro Kangri (7312 m). Baltoro Kangri, ili kako ga još nazivaju Golden Throne, nalazi se u gorju Karakorum u Aziji. Vrh Baltoro Kangri zatvara duboku i dugu dolinu kroz koju teče najduži glečer na svijetu, Baltoro. Ovaj glečer prvi je detaljno istražio vojvoda od Abruzza 1909. godine poslije neuspjelog pokušaja uspona na K 2. U području Baltoro glečera nalazi se više od trideset vrhova preko 7000 m od kojih mnogi nemaju ni imena. Prvi uspon na Baltoro Kangri izvela je internacionalna ekspedicija pod vodstvom prof. Dyrhfurtha 1934. poslije neuspjelog pokušaja uspona na Hidden Peak (8068 m) ili, kako ga još nazivaju, Gasherbrum I.

KAVKAZ

Češki alpinisti Kučar, Zibrin i Kopal, koji su već postigli značajne uspjehe i u zapadnim Alpama (sjeverna stijena Eigera 1961) izveli su 1962. četvrti uspon na Dikhtau njegovom sjevernom stranom. Uspon je trajao 19 sati s jednim bivakom. Sjeverna strana Dikhtaua smatra se jednim od najtežih glečerskih uspona u Kavkazu.

Dikhtau je drugi vrh Kavkaza s visinom od 5198 m. Prvi uspon na vrh izveo je krajem prošlog stoljeća poznati engleski alpinist Mummery sa svojim nerazdvojnim drugom Burgenerom. Godine 1954. sovjetski alpinist Vitalij Abalakov sa sedam drugova napravio je prvenstveni uspon sjevernom stranom Dikhtaua u pet dana. Prvo ponavljanje 1957. napravili su sovjetski alpinisti na čelu s Jerokinjom u četiri dana, dok su treći uspon izveli takođe sovjetski alpinisti 1962. u tri dana.

Druga dva čehoslovačka alpinista pokušali su 1962. prvenstveni uspon sjevernom stranom Škare (5184 m). Čehoslovaci su poginuli u snježnoj lavini. Škara je treći vrh u Kavkazu, a prvi uspon na vrh izveo je takođe Mummery s Burgenerom. Mummery je poginuo 1895. na Nanga Parbatu.

ANDE

Prošle godine boravila je u Andama španjolska ekspedicija, koja je imala zadatak da ispitava neka nepoznata područja peruanskih Anda. Ekspediciju je vodio poznati španjolski alpinist Anglada.

Ekspedicija se najduže zadržala u nepoznatim Cordillera Yauyos i izvršila uspone na nekoliko vrhova između 5000 i 5800 m. U području Cordillera de Huay-

yuash članovi ekspedicije izveli su prvenstveni uspon duž vrlo strmog kuloara Nevado Silua Grande, visokog 1000 m.

ALPINIZAM U ISTOČNOJ NJEMAČKOJ

Kotarska komisija »Saveza za planinarstvo i alpinizam« u Dresdenu, je zaključila da se svi prvenstveni usponi alpinista imadu prije samog uspona prijaviti i odobriti. Prijave trebaju sadržavati slijedeće podatke: ime i prezime alpiniste koji namjerava vršiti prvenstveni uspon, naziv vrha i masiva (Istočni Nijemci vrše uspone uglavnom u Elbsandstein masivu), približna skica smjera, predviđen broj klinova i obilježeno mjesto na skici gdje će biti upotrebljeni, vjerojatan stupanj teškoće i naziv smjera. Nakon prijavljivanja uspona, alpinista dobiva pravo da unutar tri godine drži ovaj smjer rezerviran za sebe. Nakon tri godine, u slučaju da nije izvršio uspon predviđenim smjerom, gubi pravo na dotični uspon. Svi usponi, koji se prethodno ne prijave, smatraju se »slobodnim« i svaki alpinista se može u njima okušati. U slučaju da netko izvrši uspon u smjeru koji je netko drugi rezervirao, smatraće se ovaj uspon nevažećim, i kao prvenstveni uspon proglašiti uspon onog koji je smjer prethodno za sebe rezervirao. Time se želi spriječiti tzv. »vjeverice« da vrše uspone u smjerove predviđene za druge, a ujedno da ne nastavljaju već započete smjerove. Sličan problem se već pojavio i u Alpama (Sjeverna stijena Zapadnih Zinna). Pitanje je samo, kakav tok će imati ovaj zaključak u praksi.

U oktobru prošle godine je Istočno-njemačka televizija vršila direktni prenos 28. ponavljanja Zapadnog-brida u Falkensteinu (Schrammstein masiv). Tri mlada alpinista, koji su izvršili ovaj uspon (Herbert Richter, Fritz Eske i Wolfgang Preuss), nosioci su naslova »majstor sporta«. Usprkos vrlo lošim vremenskim uvjetima, oni su izvršili uspon. Sam smjer je ocijenjen sa najvišim stupnjem teškoće (VII c, što odgovara našem +VI). »Majstori sporta« nisu za ovaj uspon primili honorar, već im je dodijeljena neka vrsta dnevnice.

USPONI U PATAGONIJI

Pain-tornjevi u Patagoniji se smatraju najljepšim vrhovima svijeta. Nažalost, leže na najjužnijem dijelu Južne Amerike, te su tako prilično udaljeni i nepristupačni za Evropljane. Tornjevi ne prelaze visinu od 2700 metara. Najviših 600 metara je potpuno glatko i strmo. No glavne poteškoće nisu u ovih 600 metara. One su sadržane u ekstremno lošim vremenjskim uvjetima. Chris Bonington, član jedne engleske geološke ekspedicije pisao je slijedeće:

deće: »Naši najveći neprijatelji su jak vjetar i antarktička hladnoća. Pri usponu vjetar je toliko jak, da nas stalno trese. Stalno moramo biti pripjeni uz gлатne granitne ploče. Nemoguće je penjati duže od jednog trenutka.«

Jedna engleska ekspedicija je otkrila ove tornjeve 1960. godine.

Prošle godine je tamo boravila opet jedna sedmeročlana ekspedicija engleskih alpinista. Grupa je opisjedala jedan toranj punih pet tjedana. Vrijeme je dozvolilo da se u ovih pet tjedana samo dva sata moglo penjati! Ispostavilo se da je nemoguće koristiti šatore u višim logorima radi uraganskog vjetra. Zbog toga su u glavnom logoru izradili jedno sklonište (kapacitet — dva alpinista) iz naylona i drvene konstrukcije. Ovo sklonište je preneseno nakon puta od 20 km preko glečera i morena do logora II. »Hotel Britannico« je bio otvoren i time su riješili glavni problem na ovoj visini. 9. siječnja 1963. godine juršali su na vrh Whillans i Clough. Tog dana uspijevaju osvojiti samo 140 m, no ostavljaju fiksna užeta, i tjedan dana nakon ovog pokušaja nalaze se opet ovdje. Savladavši 120 metara strme granitne stijene uspijevaju doseći greben, odakle je lakši teren do vrha (umjesto Clougha sudjeluje Bonington). 16. siječnja u 19.30 bili su na vrhu.

PLANINARSTVO U DANSKOJ

Malo tko si može predstaviti da i u Danskoj postoje aktivni planinari, pogotovo kada se ima u vidu da najviši vrh te zemlje iznosi 173 metara. Ali postoje i u Danskoj planinari, a i jedan planinarski klub koji broji oko 250 članova. Najbliže mogućnosti za trening danskih alpinista se nalaze u Južnoj Švedskoj. Kullen-masiv (udaljen 70 km od Kopenhagena) koji je visok oko 150 metara, sadržava u sebi stijene od 30—40 metara.

Danski planinari organiziraju često ekspedicije. Upravo se priprema »Dansk Bjergklubs Groenlandsekspedition 1964«. Ovu ekspediciju, koju će sačinjavati 25 učesnika, vodit će Jens Jensen, Ib Rolf Pedersen i Erik Hoff (koji je ujedno i predsjednik »Dansk Bjergkluba«). Ekspedicija namjerava vršiti uspone i istraživanja u Istočnom dijelu Groenlanda. Kao izhodišna tačka je izabran Angmassalik.

Osim ove ekspedicije, namjerava Jesper Trier izvršiti nekoliko uspona u Nepalu. Ovaj 31-godišnji danski alpinista, po zanimanju inženjer, kani vršiti etnološka istraživanja u Sjeverno-istočnom Nepalu i Ladaku. U toku svog četveromjesečnog boravka namjerava uz pomoć nekolicine

tamošnjih nosača izvršiti uspone na 6—17-tisućnjake. Interesantno je spomenuti na koji način je sakupio sredstva za taj put. Najveći dio sredstava su njegova mjeseca primanja kao oficira danske armije. Ostala sredstva je sakupio doprinosima raznih udruženja i poduzeća. Dio troškova pokrivaju i reportaže, koje će redovito slati nekolicini kopenhaških dnevних listova.

D. R.

TIROLCI U KENIJI

Tirolski alpinisti su prošlog ljeta vrlo uspješno djelovali u planinama Afrike. Uglavnom su vršeni usponi u Keniji. Najznačajniji uspjeh je postigao navez dr Heinrich Klier i Siegfried Aeberli. Ova dva poznata njemačka alpinista su uspjela zajedno sa Englezom Barry Cliffom (koji živi u Keniji) osvojiti do tada neosvojenu sjeverno-istočnu stijenu Mount Kenya (5200 m). Do sada nekoliko naveza pokusavalo osvojiti ovu stijenu, koja u sebi sadržava sve ekstremne teškoće Centralnih Alpa, no svi pokušaji su ostali bezuspješni. Po sastavu je stijena vrlo slična granitu Mont Blanca. Smjer je ocijenjen sa VI stupnjem teškoće.

NOVI USPON NA MOUNT FORAKER

Mount Foraker (5304 m) visoki vrh u masivu Mount Mc-Kinleya (Sjeverna Amerika) je ovog ljeta osvojen po drugi put. Punih 29 godina je prošlo od prvog uspona na Mount Foraker, nikome do ovog ljeta nije uspjelo ponoviti uspon koji je 1934. g. izveo dr Charles Houston. U srpnju ove godine krenula je jedna američka ekspedicija pod vodstvom Adams Kartera s namjerom da osvoji vrh preko jugo-istočnog grebena. Prošle godine su ostali bezuspješni pokušaji jedne grupe iz Münchenha pod vodstvom Hellmutha Raithela, uglavnom zbog stalnih lavina koje se ruše na ulaz u sjeverno-istočni greben. Zbog toga je ovogodišnja ekspedicija odlučila uspon izvršiti preko već spomenutog jugo-istočnog grebena. Ovaj greben započinje na završetku Kahiltna ledenjaka. Uspon je sadržavao u sebi vrlo velike poteškoće, koje su otežavale normalno napredovanje. Morali su postaviti nekoliko fiksnih užeta na najtežim dijelovima grebena. Logor II je postavljen na 3400 m. Jim Richardson i Jeff Duenwald su uspjeli zatim postaviti logor III oko 200 m više logora II i odavde u jednom danu osvojiti vrh i savladati preostalih 1770 m. U zadnjem dijelu nisu više iskrslе velike tehničke poteškoće, one

su uglavnom bile riješene do logora III. Članovi ekspedicije su bili sinovi Cartera, Larry i Peter, Harry Eldridge, Jerry Halpern, dr Harry Mc Dade, Jim Sise i Margaret Young. Larry i Peter Carter su prošle godine sudjelovali u ekspediciji koja je osvojila Paccharaju (5741 m), dotada neosvojeni vrh u peruanskim Kordiljerama (Cordillera Blanca).

NOVI USPON U MONT Mc KINLEY-u

Najviši vrh u masivu Mount Mc Kinleya, sam Mount Mc Kinley, je prošle godine bio osvojen tri puta i svakoga puta su osvajači izvršili uspon po novoj ruti do tada neosvojenoj.

1. ekspedicija. Amerikanci Pete Lev, Jed Williamson, Al Read, Fred Wright, Rod Newcombe i Warren Blesser su osvojili vrh preko vrlo teškog East Buttress (tačan opis u American Alpine Journal 1963, str. 453—460).

2. ekspedicija. U lipnju uspijeva šestorici Kanadana pod vodstvom Hans Gmosera (porijeklom iz Graza) osvojiti vrh preko 4240 m(!) visoke Wickersham stijene.

3. ekspedicija. Također u lipnju i ponovno u stijeni Wickershama (ovaj puta po novoj ruti) uspješno djeluje ekspedicija Harvardskog univerziteta. Ova ekspedicija predvodena Henry Abronsom je u nekoliko mahova bila izložena opasnosti od lavina.

ALPINISTIČKA ODLIKOVANJA U SSSR-u

U Sovjetskom Savezu također se vrše mnogobrojni usponi. Na temelju uspjeha i izvršenih uspona u 1962. godini, dodijeljene su zlatne medalje najboljim ruskim alpinistima. Medalje se dodijeljuju u sljedećim trim kategorijama: 1. prelaz preko nekoliko vrhova, 2. prventsveni usponi i 3. usponi u stijeni.

U prvoj kategoriji nije dodijeljena zlatna medalja. Srebrna medalja je izručena jednoj grupi alpinista pod vodstvom D. Heisina za prečenje Alamedin stijene, 4800 m visoke stijene u Tien-Šanu. U drugoj kategoriji su sedmorici alpinista dodijeljene zlatne medalje. Dotični alpinisti, članovi »Burevestnika«, su osvojili pod vodstvom L. Mišljajeva Plik Revolucije, 6974 m visoki vrh u Pamiru (sa sjeverne strane). Dvije grupe alpinista su odlikovane zlatnim medaljama u trećoj kategoriji. Jena grupa zbog uspona kroz Dalar (sjeverna stijena, 80 sati), pod vodstvom A. Snegarova, a druga grupa zbog uspjeha u sjevernoj stijeni Užbe (južni vrh, visok 4710 m) pod vodstvom G. Življukova. Oba ova

dva posljednja vrha se nalaze u masivu Kavkaza. Ukupno je u 1962. godini dodijeljeno sovjetskim alpinistima 20 zlatnih, 24 srebrnih i 21 brončana medalja.

AUSTRIJANCI U KAVKAZU

U Kavkazu je prošle godine boravila grupa austrijskih alpinista i tom prilikom izvršila nekoliko značajnih uspona. Tom prilikom su se susreli i sa nekim potičkoćama. Naime, bio im je uskracen uspon na nekoliko vrhova. Uprkos ovih neprilika, ovim je mlađim alpinistima uspjelo osvojiti slijedeće vrhove: Dich-Tau, 5198 m južni brid; Kosantau, 5145 m, sjeverni greben; Džangitau, 5038 m; Elbrus, 5633 m i 5595 m (zapadni i istočni vrh) i Ulluaus, 4679 m, sjeveroistočni greben. Najznačajniji uspjeh su postigli prvenstvenim usponom u Kudjum-Misirgi (4560 m) i to preko sjevernog i sjevero-istočnog grebena.

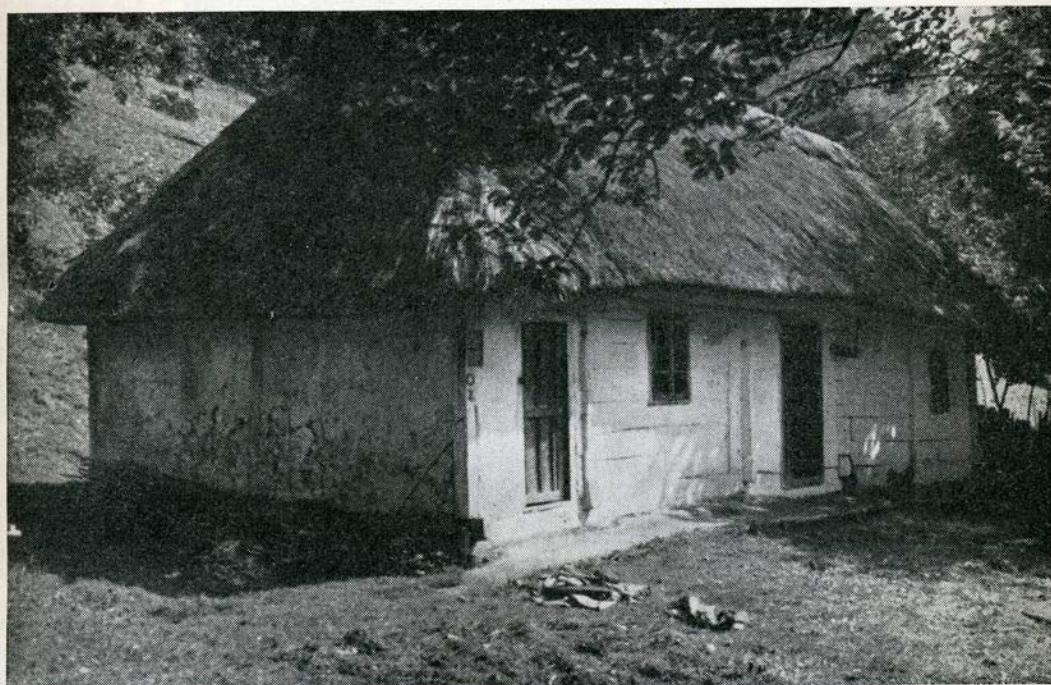
TORRE TRIESTE

Torre Trieste jedna od najpoznatijih stijena u masivu Civette, smatra se ujedno i jednom od najtežih stijena u čitavim Istočnim Alpama. Ona je čak ocijenjena sa težom ocjenom nego poznata sjeverna stijena Zapadne Zinne. Južna stijena Torre Trieste (2436 m) visoka 650 m, savladana je prvi puta 1934. godine (R. Carlesso i B. Sandri). Ovom stijenom se ne može pojaviti velik broj evropskih alpinista. Možda je tome i razlog što nije toliko popularna kao i ostale stijene Dolomita. Zato je tim više izvanredan uspjeh prošlogodišnjeg naveza koji je prošao tom stijenom. Naime, radi se o prvoj ženi, poznatoj švicarskoj alpinistkinji Heidi Schlebert. Njoj je ovo uspjelo 31. VII.—2. VIII 1963. god. u zajednici sa njenim suprugom Albinom Schelbertom.

NOVI PODVIG BONATTIJA

Walter Bonatti i dalje nastavlja sa prvenstvenim usponima. Poslije velikog podviga prošle zime, kada je u zajednici s Cosimo Zappellijem osvojio prvi puta Point Walker u stijeni Grandes Jorasses zimi, uspijeva u rujnu da ispenje u Mont Blanc masivu, u Aiguilles Dorées Trident, zapadnu stijenu. Trident (3436 m) je 250 m visoki toranj u grebenu Aiguilles Dorées, koji se proteže između platoa du Trident i Saleinaz ledenjaka. Ovaj smjer, koji je ponovno penjao sa Cosimo Zappellijem, Bonatti je ocijenio sa VI stupnjem težine. Citav uspon je trajao 10 sati.

Novo planinarsko sklonište kod Grebengrada

Krajem 1963. godine planinarsko društvo »Grebengrad« iz Novog Marofa otvorno je, u jednoj od starih seoskih kuća u zaseoku Novoselac, novo planinarsko sklonište.

Sklonište se nalazi na visini od 400 m na istočnom dijelu Ivančice, ispod kote Veliki Lubenjak (591 m) nedaleko ruševina Grebengrada, jednog od najvećih i najstarijih zgradova u Hrvatskom zagorju.

Od otvorenja »Zagorskog planinarskog puta« osjećala se potreba za jednim planinarskim objektom na dionici puta Kalnik — vrh Ivančice, pa je otvaranjem ovog skloništa popunjena još jedna praznina u nizu objekata na »Zagorskem planinarskom putu«.

Pristup ovom planinarskom objektu je iz Madareva (željeznička stanica na pruzi Zagreb — Varaždin). Od željezničke stanice Madarevo do skloništa se stigne za jedan sat hoda. Od skloništa do ruševina Grebengrada stigne se za pola sata, a do kote Veliki Lubenjak za tričetvrt sata.

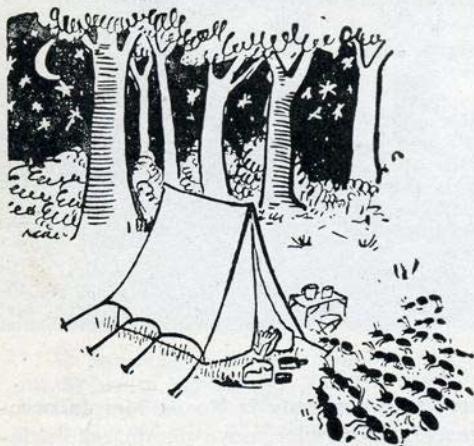
Prema planu planinarskog društva »Grebengrad«, koji je prihvaćen u komuni Novi Marof, kraj planinarskog skloništa trebalo bi se izgraditi turističko naselje i bazeni za kupanje, jer se nedaleko nalaze izvori tople vode, a kako je taj kraj vrlo slikovit i podesan za ugodan odmor, vjerojatno će se ovaj plan realizirati.

S. B.

H
U
M
O
R

— Hej, vi gore požurite se da
i mi stignemo na red!

Bez riječi.

— A sada molim veseli smješak.

BRADA

0 1 2 km

TOPONOMASTIKU SAKUPIO I OBRADIO

PROF. DR B. GUŠIĆ

UZ SURADNUJU

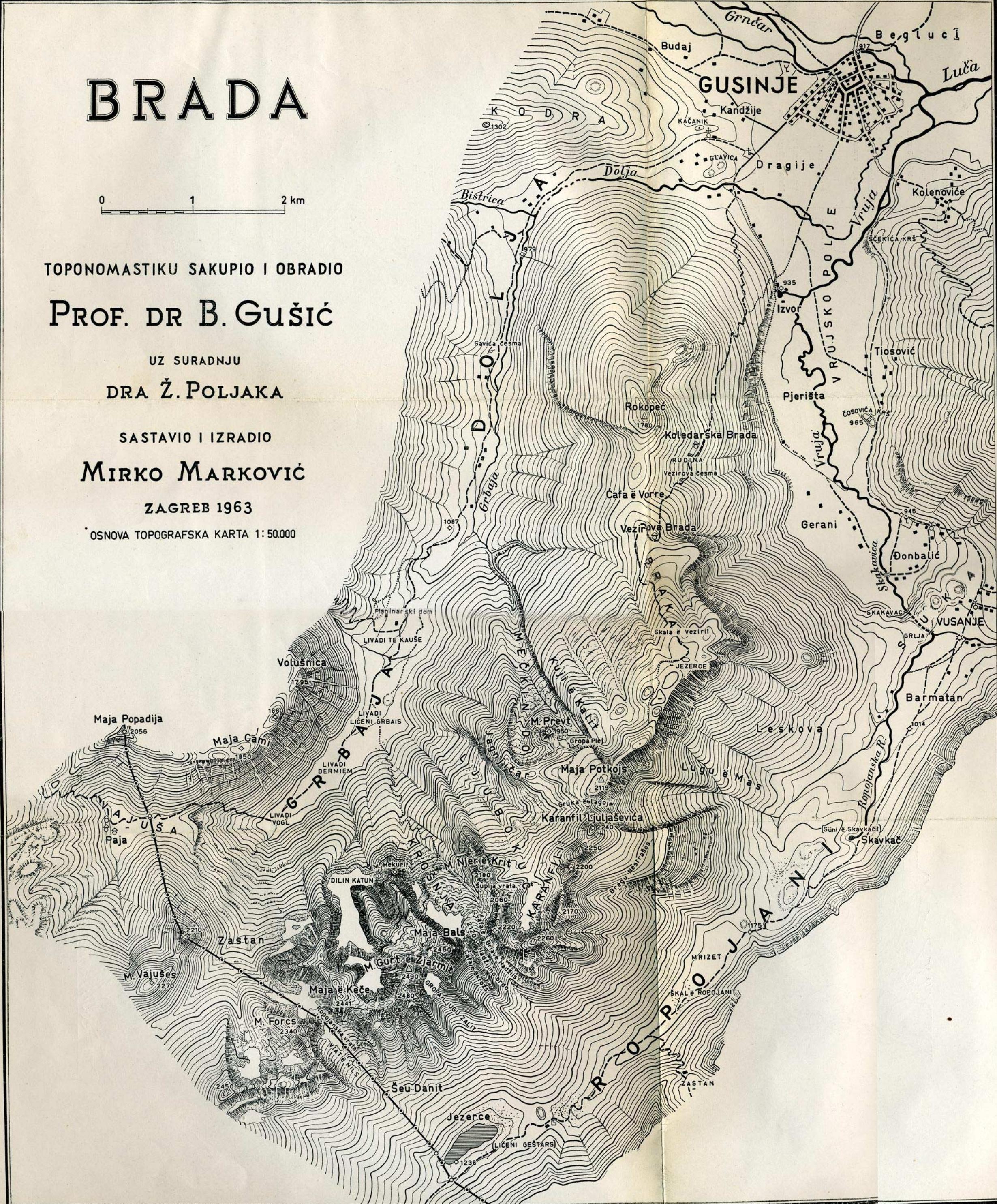
DRA Ž. POLJAKA

SASTAVIO I IZRADIO

MIRKO MARKOVIĆ

ZAGREB 1963

OSNOVA TOPOGRAFSKA KARTA 1:50.000

SJEVER
Doja

M. Njer ē Krit
Lipovica 2070 m
Rokopeć 1780 m
Supljia vrata

Maja Prevat

Vizitor 2210 m
Maja Potkois 2119 m

Čakor 1849 m

Piavsko jezero
Karanfil 2250 m

Starac 2426 m

Maja Borit 2035
Marija 2330 m
Zirovica

Ridski krš 2338 m

Maja Rops 2502 m
Kadis 2102 m

Derovica 2656 m

Maja Sapit 2148 m
Cafa Sapit

Maja Guri Zi 2433 m

2276 m
ISTOK
2261 m

Roman
2052 m
2435 m

Maja Rosit 2325 m

Zastan 1340 m
Maja Gjet e Harušis
Cafa Valbons
Maja Hekurave 2600 m

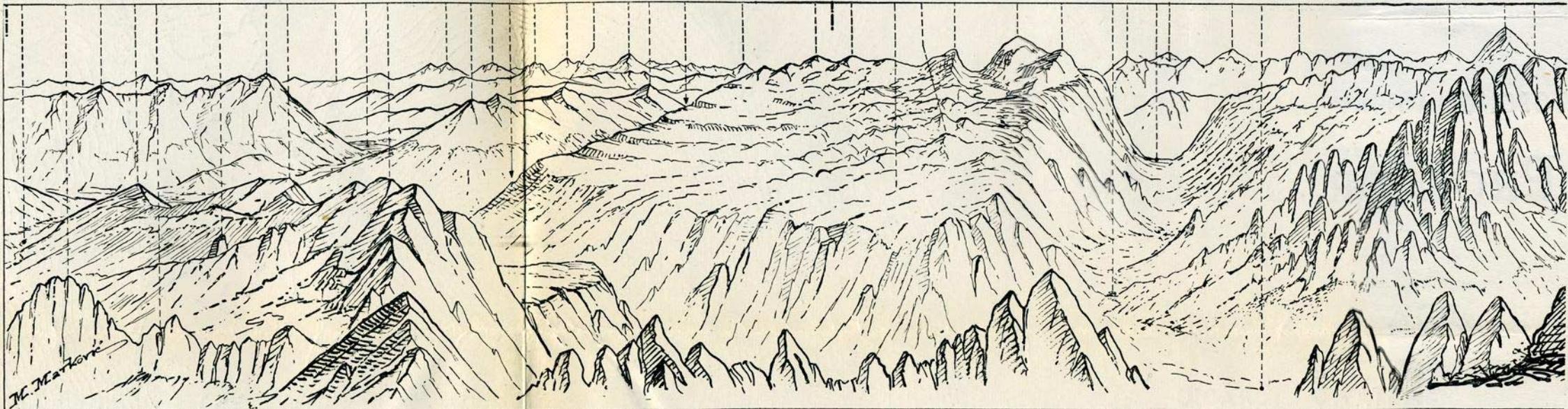
Maja Grik e Hapt 2625 m

Ropojani

Maja Briaset

Maja Bošit 2416 m

Maja Jezerce 2694 m
Maja Čokištes 2396 m

PANORAMA S VRHA MAJA BALI (istočna polovina)

Maja Petzaketit
Maja Bojes 2461 m
JUG

Cafa Pejs

Maja Zagores

Maja Radobinjs 2570 m

Maja Zet

Maja Harapit 2218 m

2480 m

Maja Gurt ē Zjarmit 2390 m

Maja Skurs 2499 m

Maja ē Keče 2441 m

Maja Nigracit 2412 m

Vila 2093 m

ZAPAD

Koštica 2037 m

Vojuša

Maja Popadija 2050 m

Maglje 2141 m

Gurkul

Trojan 2183 m

Kom Kučki 2488 m

Volušnica 1795 m

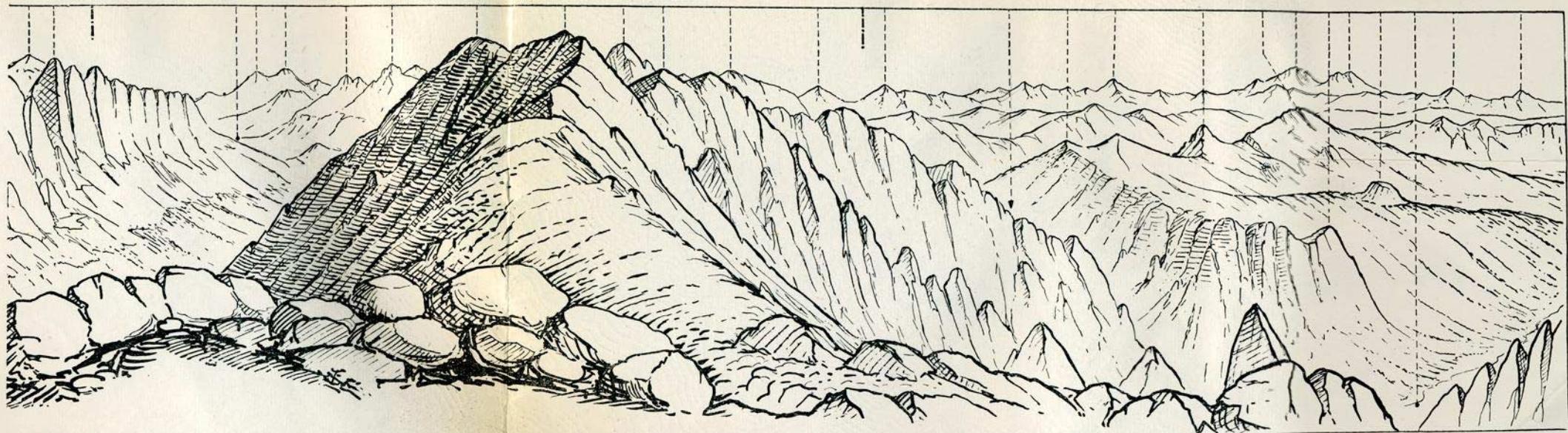
Kom Vasojevički 2460 m

Karaula 1915 m

Grbaja

Batojan 2176 m

Asanec 2123 m

PANORAMA S VRHA MAJA BALI (zapadna polovina)